

B. Bepersare

Бібліотека поета

СТЕПАН
РУДАНСЬКИЙ

Поезії

*Радянський письменник
Київ. 1969.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко, М. Л. Назнібіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський*

*Упорядкування текстів,
вступка стаття і примітки
Петра Колесника*

*7-2.3
100-69М*

ОДЕСЬКА ДРУКОФСЕТНА ФАБРИКА

РУДАНСЬКИЙ-ПОЕТ

Коротке життя Степана Васильовича Руданського нагадує драму, що пройшла десь за кулісами історії, ніким не помічена і ніде не зафіксована. Доля його була характерною для певного кола різночинної інтелігенції середини ХІХ ст., яка шукала свого покликання в українській літературі, гнаній і переслідуванні царатом. Руданський, як і інший талановитий його сучасник — А. Свидницький випав з українського літературного процесу, не відігравши в ньому тієї ролі, яка належала йому по праву. Так і не довелось поетові побачити свої твори в окремому виданні. Тільки у 1880 р., тобто по смертю, заходами родини Косачів вийшов у світ невеличкий збірничок «Співомовок». Той збірничок, може, і врятував поета від забуття.

Народився Руданський 6 січня 1834 року в с. Хомутинці на Вінниччині в попівській родині. В побуті своєму сім'я Руданських нічим особливим не відрізнялась від своїх односельчан, хоч батько й тримався соціальної «дистанції», готуючи своєму молодшому синові, за старосвітським звичаєм, духовну кар'єру.

З 1841 по 1849 рік Степан вчиться у Шаргородській бурсі, закінчує її і вступає до Кам'янець-Подільської духовної семінарії. Хто читав «Люборацькі» Свидницького чи «Нариси бурси» Помяловського, той може скласти

собі повне уявлення про ту задушливу атмосферу, в якій формувалась у 40—50-х роках семінарська молодь. Саме серед цієї молоді найбільше було нігілістично настроєних бунтарів і безбожників. Час був тривожний. Західну Європу стрясала революція 1848 р., по всій Росії проходили кріпацькі заколоти. У пам'яті народній жив герой Поділля — Кармалюк. Поза увагою молоді не могла пройти розправа царату над кирило-мефодіївцями (1847) та петрашевцями (1849). Доля Шевченка і Петрашевського хвилювала всіх. На посилення опозиційних настроїв суспільства вплинула ганебна Кримська війна, що лягла важким тягарем на широкі верстви закріпаченого народу. У 1855 р., коли Руданський закінчив Кам'янець-Подільську семінарію і лаштувався їхати до Петербурга продовжувати навчання, нова хвиля антикріпосницьких повстань прокотилася по Україні, розпочавшись вибухом так званої «київської козаччини».

Отож і не дивно, що плани хомутинецького попа Василя Руданського якнайкраще влаштувати кар'єру свого сина рухнули. Приїхавши до Петербурга, Степан всупереч волі батька вступає не до духовної, а до медико-хірургічної академії, що була якраз в порі свого розквіту. Тут працював відомий хірург і прогресивний діяч М. Пирогов, потім такі знамениті вчені, як І. Сеченов, С. Боткін, М. Зінін.

Медико-хірургічна академія протягом довгих років була центром різночинної й різноплеменної молоді. Тут шукали зв'язків Шевченко, Чернишевський, Некрасов, Добролюбов, Писарев, поети «Искры». Не випадково ж і героїв свого роману «Що робити?» — Лопухова і Кірсанова — Чернишевський рекомендував читачеві як вихованців Петербурзької медико-хірургічної академії.

Руданський пішов на цілковитий розрив з батьком (який позбавив його за це матеріальної підтримки).

волів жити впроголодь, терпіти холод і голод, як і герої його іронічного вірша «Студент», тільки б потрапити до знаменитого у всій Росії навчального закладу. Популярний на той час серед демократично настроєної різночинної молоді фах лікаря, з одного боку, обрбував будь-які контакти з диким попівством, що було опорою самодержавства, задовольняв загальний тоді інтерес до природничих наук, з другого — відкривав можливість практичного зв'язку з народом, що силкувався скинути ненависне ярмо кріпосницького рабства. Характерно, що петербурзький період у житті Руданського зв'язаний з розквітом його поетичної творчості, на якій дуже відбилася загальне громадське піднесення, викликане революцією в Росії 1859—1861 років.

Долаючи неймовірні матеріальні труднощі, Руданський у 1861 році нарешті закінчує академію. Хворий на туберкульоз, він домагається призначення на південь, в Ялту, на посаду міського лікаря. Як не важко було жити в Петербурзі, залишав його поет не без жалю. В «Уривкові із поетичного щоденника» читаємо такий запис: «Прощай, Петрополі! Прощай, моє горно печельне! Немало сили, моєї рідної сили попалося в тобі, а гріх мені було б за те забути. Сировим залізом з землею та іржею попав я до тебе, ти мене перетопило, ти мене перекувало і сухим і твердим пустило од себе»¹.

У нас є всі підстави твердити, що петербурзьке оточення мало вирішальне значення в ідейно-естетичному формуванні Руданського-поета, хоч ми й не маємо поки що документальних даних про зв'язки його з конкретними людьми того оточення. Правда, нам відомо, що професор медико-хірургічної академії С. Боткін лікував студента Руданського, а в 1872 р. відвідав хворого в Ялті.

¹ Степан Руданський, Твори, К., 1959, стор. 624.

Підтримував поет зв'язки з художником В. Ковальовим, з М. Драгомановим, був дружній з давнім петербурзьким товаришем своїм Петром Ніщинським, цікавим композитором і талановитим перекладачем Гомера на українську мову. В ялтинський період своєї діяльності він зблизився так само з відомим російським художником-мариністом І. Айвазовським. Список знайомств на цьому, власне, й вичерпується. Нам, наприклад, невідомо, чи був Руданський особисто знайомий з Шевченком, який саме повернувся з заслання і перебував у центрі уваги демократичного Петербурга.

Не можна сказати, щоб Руданський, ставши лікарем портового міста, міг мати хоча б мінімально забезпечене життя. Навіть одержавши (1863 р.) додаткову лікарську роботу в маєтках князя Воронцова, він жив бідно. Зате робота — тяжка і виснажлива — забирала весь час і всі сили. Важко було сказати, де кінчались його службові обов'язки і починались обов'язки громадські. Адже ж ялтинську бідноту він лікував безплатно. Про громадський авторитет лікаря Руданського свідчить хоча б той факт, що в 1869 р. його було обрано почесним мировим суддею Сімферопольсько-Ялтинської мирової округи.

В особистому житті не було ніякого просвітку. Їдучи до Петербурга, він залишив на Україні першу свою любов — Марію Княгиницьку, якій, мабуть, і адресувалася пісня «Повій, вітре, на Вкраїну», популярна й досі. Переїжджаючи на роботу до Ялти, Руданський розлучився з другим своїм коханням, про яке лише смутна згадка промайнула в «Уривкові із поетичного щоденника» 1861 р. та у вірші «Іще вчора ізвечіра». В Ялті він з необхідності зійшовся з багатодітною вдовою Явдохою Широкою. Може, єдиною відродою для популярного лікаря і мало кому відомого поета була творчість. Та для неї не вистачало ні часу, ні сили.

Дрібні клопоти громадські, постійні сутички з ялтинськими спекулянтами, губерніяльною царською бюрократією і титулованими пройдисвітами понад десять років отруювали поетові життя. Ці сутички дійшли особливої гостроти, коли влітку 1872 р. в Криму вибухнула епідемія холери і Руданський з обов'язку карантинного лікаря і постійного члена санітарної комісії міста взявся з профілактичною метою винищувати вогнища інфекції. В цій непосильній боротьбі Руданський сам захворів на холеру. Ослаблення організму викликало загострення давньої його недуги — туберкульозу. І ось 3 травня 1873 року на тридцять дев'ятому році життя поета не стало.

Поховали Руданського на красивому кам'янистому узгір'ї масандрівського кладовища Ялти, звідки відкривалась чудесна панорама південного моря.

Так би й заросла з часом тропа до могили скромного трудівника, лікаря-гуманіста, якби не живий вогонь його поезії.

* * *

Справжнім відкривачем Руданського як поета був все той же невтомний літературний копач і слідопит — Франко. Починаючи з 80-х років, він подав у періодичній пресі ряд публікацій новознайдених творів поета, а також значну кількість статей, повідомлень, заміток і висловлювань, які торкалися особливостей творчої манери Руданського і місця його в розвитку української поезії XIX ст.

Судження Франка про мистецьку природу поетичних творів Руданського були часом дуже суперечливі, але завжди плідні, тобто такі, що розгортали перспективу дальших досліджень.

Радянські літературознавці (А. Кримський, В. Герасименко, І. Пільгук та ін.), продовжуючи розпочату Франком роботу, зібрали цікавий матеріал для характеристики творчої біографії поета. Але в ідейно-естетичній оцінці його творів за межі суперечливих Франкових тверджень не вийшли.

Нам відомо, що ліричні й гумористичні «співомовки» Руданського були дуже популярними серед студентської молоді як в Петербурзі, так і на Україні. У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка зберігається ціла рукописна збірка гумористичних віршів Руданського з датою: «С.-Петербург, 5 марта 1869 года». Збірка належала якомусь В. Стрільчевському. У фондах Державної публічної бібліотеки зберігаються списки ліричних творів Руданського, записаних у 60-х роках рукою харківського студента Гнилосонова. Є й побічні свідчення усного розповсюдження творів Руданського в народі. Могилівський архієпископ Анатолій Мартиновський, відомий мракобіс і реакціонер, прикриваючись псевдонімом «Малорос А. Восточенко», в журналі «Вестник юго-западной и западной России» за 1864 р. з донощицькими намірами вказав на Ст. Руданського як автора шкідливих пісень, «що розсіваються в простонародді». К. Шейковський, використовуючи рукописні твори Руданського для своєї праці «Опыт южно-русского словаря» (1861), називав їх «знаменитими». І це було не випадково.

Всі ці та й інші, не згадані тут факти¹ свідчать про значне усне поширення творів Руданського серед сучасників, що люди різних таборів не могли бути байдужими до поета. А між тим, як відомо, за життя свого

¹ І. І. Пільгук, Степан Руданський, Нарис життя і творчості, розділ III, К., 1956.

Руданський друкувався дуже мало й спорадично. Деякі його твори опубліковані в петербурзьких журналах «Русський мир» за 1859 р. та в «Основи» за 1861 р. Поет кілька разів брався упорядковувати свої твори в окремі збірки. В 1859—1861 роках не так важко було прорватися крізь цензурні рогатки, щоб видати книгу. Маємо до цього незаперечний доказ: 15 липня 1861 р. петербурзький цензурний комітет дав дозвіл на видання збірки Руданського. Але автор не скористався з того дозволу. В чому ж тут річ? Дослідники пояснюють цей факт нужденним становищем автора, браком потрібних для такого видання коштів. Але головна причина, мабуть, не в цьому. Просто навколо молодого поета склалась така атмосфера підозрілості, що він не міг знайти собі видавця, який би зважився у видання його книги вкласти гроші. П. Житецький, наприклад, поставився до Руданського з явним упередженням, і книга, надіслана до Києва, не витримала насамперед «домашньої» цензури. В одному з своїх листів із Петербурга від 25.II 1861 р. Куліш про вірші «Гей, гей, воли!» та «Повій, вітре, на Україну», друковані в першій книзі «Основи», писав: «Руданського вірші, на мій погляд, нікуди не годяться. Я, Шевченко і Костомаров забракували їх, а Білозерський все-таки надрукував—і, як бачу, не помилувся: знайшлись і для Руданського хвалителі»¹.

Про такі речі найраніше довідуються видавці. Куліш, звичайно, вмів де треба використати авторитет Шевченка, щоб власним судженням надати особливої ваги. Але в даному разі у нас немає певних підстав заяву Куліша ставити під сумнів. Факт залишається фактом: обставини склалися не на користь Руданського. Ліберально-

¹ І. І. Пільгук, Степан Руданський, Нарис життя і творчості, К., 1956, стор. 28.

настроєні українофіли чекали реформ згори, боялися вибуху знизу. Ось чому популярний в демократичних колах поет на очах сучасників випадав із літератури! Твори талановитого поета помалу почали повертатися до того лона, з якого вийшли: ліричні пісні в усній передачі ставали народними піснями, дотепні гуморески — народними анекдотами й приповідками.

Вступивши в епоху реакції 60 — 70-х років, ознаменовану Валуєвським циркуляром (1863) і Емським указом (1876), Руданський так і не вийшов з цієї мертвої зони. Петербурзького гарту м'якому вдачаю поетові вистачило тільки на те, щоб за дрібними ятинськими клопотами і великими неприємностями по службі демонстративно не помічати глибокої драми свого власного життя.

От чому, перш ніж перейти до конкретного перегляду й оцінки поетичної спадщини Руданського, слід зробити хоч невеличкий екскурс в історію питання.

* * *

На початку нашого століття, саме в розпал боротьби проти модернізму й декадентства, Франко виступив з дуже сміливою літературно-естетичною теорією, яка мала до кінця розкрити причини відставання української поезії після смерті Шевченка. Зміст цієї оригінальної теорії викладено на сторінках «Літературно-наукового вісника» за 1902 р. в статті «Михайло П. Старицький».

Франко вважав, що поезія Шевченка становила собою «цілий один період нашої літератури, цілу окрему манеру поетичної творчості». Далі його дорогою йти було нікуди, тому що шевченківський стиль «був властивий йому, був його індивідуальний стиль». Але «враження Шевченкової поезії було таке сильне, чар його слова

такий тривкий, що в розумінні многих українців, — значає Франко, — українська поезія могла виявити себе тільки в тій Шевченком усвяченій формі; тільки його стиль видавався справді поетичним, тільки його мелодії «відповідали духові української національності», тільки в тім напрямі треба було йти далі. І рушили йти...»¹

Канонізація Шевченка спричинилася до створення націоналістичного культу його. В атмосфері того культу розцвіло плодюче «плем'я епігонів», яке заводило українську поезію другої половини XIX ст. в глухий кут. Перше місце серед епігонів Франко небезпідставно приділяє Кулішеві, що спочатку взявся продовжувати Шевченка в своїх «Досвітках», потім рвався з його поетичного полону, але вирватися не зміг, славословив його, і проклинав, і все ж залишився найвиразнішим його епігоном.

Далі Франко називає «цілу плеяду дрібніших натур», яка «спокійнісінько плила» в фарватері Шевченкового поетичного корабля і навіть «не силкувалась вирватися» з нього. І тут поряд зі справжніми епігонами (В. Кулик, П. Огієвський-Охоцький та П. Чубинський) бачимо раптом Л. Глібова, О. Кониського та В. Мову-Лиманського. Більше того, до епігонів, що «навіть не почували свого епігонства», не намагалися вийти з нього на широкі простори поетичного новаторства, Франко зарахував також і видатного майстра «співомовок» — Степана Руданського².

Розуміється, невдале практичне застосування якоїсь теорії зовсім не говорить про її невірність. Позиція Франка в оцінці української поезії пошевченківської пори в основі своїй не тільки вірна, але й плідна. Наведені

¹ І. Франко, Твори у двадцяти томах, т. XVII, К., 1955, стор. 305—306.

² Там же, стор. 307.

нами висловлювання Франка стільки уже цитовані дослідниками, що стає незручно ще раз нагадувати про них читачеві. Але нагадувати доводиться, і ось чому.

Літературознавці не завдають собі труда історично підійти до теорії Франка про Шевченка та його епігонів. Вони одноставні в одному: нема ніяких підстав таких цікавих і оригінальних поетів, як Л. Глібов чи Ст. Руданський, вважати за епігонів Шевченка; тут Франко припустився помилки. На цьому й поставили крапку. А між тим з цього заперечення треба тільки починати розмову.

По-перше, відомо, що Шевченко писав свої гостро політичні твори без огляду на царську цензуру. Всі вони таким чином ставали надбанням так званої «потаємної літератури», доступної для вузького кола людей. А після Валуєвського циркуляра і Емського указу під заборону попали навіть ті твори Шевченка, які були видані за його життя в Росії з дозволу цензури, не кажучи вже про лейпцигське, празьке і різні женецькі видання, що інколи проривались через кордон в транспортах нелегальної літератури.

Нецензурованим Шевченком цікавилась революційно настроєна молодь, ліберальні ж українофіли боялись його, як вогню, вдовольняючись «Кобзарем», добре просяним не тільки кризь царську, а й свою власну «домашню» цензуру. В колах полохливого ліберального українофільства і постав отой святенницький клерикально-націоналістичний культ Шевченка, проти якого з таким завзяттям воював Драгоманов («Шевченко, українофіли і соціалізм»), внісши в трактовку поетичної творчості геніального кріпака неймовірну плутанину.

Дослідники, як тільки переходять до характеристики поезії Руданського, чомусь одразу забувають про всі ці факти. Розглядають вони Руданського насамперед як

«поета пошевченківської пори», хоч добре знають, що всі кращі оригінальні твори його були написані в петербурзький період, з 1855 по 1861 р., тобто за життя Шевченка. Не всі дослідники намагаються виводити Руданського «від Шевченка»; В. Герасименко, наприклад, зв'язує його з романтичною традицією 30—40-х років. Але всі ставлять розвиток Руданського як поета в обов'язкову залежність від Шевченка, від його поетичних традицій, маючи на увазі не того Шевченка, яким його міг знати початкуючий поет — студент медицини, а Шевченка, яким його знаємо тепер ми, — поета революційної демократії. Невеличка модернізація фактів і подій — і Руданський перетворюється на продовжувача революційних традицій Шевченка.

По-друге, за життя Шевченка і протягом двох десятиліть по його смерті в українській літературі виступило понад тридцять поетів різного обдаровання і з різним ставленням до визвольної боротьби народу. Не всі вони були епігонами. Та й саме «плем'я епігонів» не було вже таким однорідним. Наприклад, П. Куліш, В. Кулик, О. Чужбинський, О. Шияцький-Ілліч, В. Кузьменко, П. Чубинський, П. Огієвський та ін. з різних причин, але не могли прийняти Шевченка як поета селянської революції, революційного демократа, а дивились на нього як на речника романтичного козакофільства. Саме таких наслідувачів Шевченка мав на увазі молодий Франко, коли ще в 1877 р. писав:

Дарма плем'я епігонів,
Плем'я карлів змагається
Визвать з кобзи давню пісню,—
Визвать давні звуки з струн!
Струни пальці їм кривавлять,—
Та кров з пальця — то не пісня!¹

¹ І. Франко, Твори, т. XIII, К., 1954, стор. 7.

Уточнюючи позицію молодого покоління поетів — революційних просвітителів, Франко цілив не в Шевченка, а в націоналістичний культ його:

Іншу пісню час почати,—
Не про море, про козацтво,
Не про пімсту, про могили,
Не про війни, не про кров!
А почати, браття, пісню
Про життя, котрим живемо,
Про діла, котрі ділаєм,
І про працю, що нас жде...¹

Та вся справа в тому, що серед наслідувачів Шевченка, але вже не того, освяченого ліберальним культом, а історичного, «недозволеного» Шевченка були такі різночинці, як А. Свидницький, Г. Андрузький, О. Навроцький, І. Манжура, для яких революційні, антицарські й антикріпосницькі ідеї його були найдорожчим скарбом. Вони-то цікавились саме забороненими творами великого поета, використовували їх в пропагандистських цілях, самі намагались писати пісні в дусі гайдамацьких пісень нелегального Шевченка. Впливу подібного демократично-різночинського середовища не міг не зазнати Руданський у Петербурзі. Хвиля загального громадського піднесення 50-х — початку 60-х років підхопила і його, дала поштовх розвитку природного поетичного обдаровання.

По-третє, серед сучасників і наступників Шевченка в українській поезії було чимало людей, яких ніяк не зарахуєш до «племіні карлів». Не відзначаючись особливим талантом, вони все ж шукали в літературі хоч маленької, але своєї власної тропи. Ю. Федькович, наприклад, був у такому захопленні поезією Шевченка, що почав перефразовувати її в своїх віршах, але епігоном Шевченка не став. Я. Щоголів, зберігаючи вірність

¹ І. Франко. Твори, т. XIII, стор. 8.

романтичним традиціям 40-х років, пройшов крізь українську поезію пошевченківської пори з таким незалежним виглядом, ніби Шевченка в ній зовсім не було. М. Старицький високо ставив творчість Шевченка, але від «племіні епігонів» рішуче відгороджувався. Він вважав, що українська література буде гідною найбільшого свого поета тільки тоді, коли, розвиваючи його вільнолюбиві традиції, сміливо вийде за межі тих традицій, використає мистецькі здобутки інших літератур і на тому змужніє. Так розуміли історичну роль Шевченка П. Грабовський і І. Франко, а за ними — Леся Українка, О. Маковей, В. Самійленко, М. Чернявський та ін.

Літературно-громадський авторитет Шевченка в українській літературі XIX ст. відіграв роль своєрідного катализатора, що активізував процес її внутрішнього зривання.

Перед появою Шевченка українська література розвивалась, як твердив Франко в статті «Поезії Віктора Забіла» (1906), «без вироблених іще провідних ідей, інстинктивно і самотійно»¹. Так ввійшли в літературу Макаровський, Александров, Чужбинський, Писарезький, Метлинський, Забіла та інші поети «Ластівки» і «Южного русского сборника».

З появою Шевченка все змінилось. Перед поетами «відкрився новий світ думок, пісень та змагань», — розвивав далі свої думки Франко. «Недогадливі рифмачі», типу Кореницького, братів Карпенків, Шишацького-Ілліча та ін., «ще й далі, в 50-х роках, пруть свої вірші в друк і піддержують ілюзію, будімото й вони працюють для українського письменства». Найздібніші з них, такі, як Віктор Забіла, «не чули себе підготовленими йти тою дорогою», замовкли й «зів'яли на пні»².

¹ І. Франко, Твори, т. XVII, стор. 435.

² Там же, стор. 427, 428.

Ким же тоді був Ст. Руданський, представник молодшого покоління поетів.—«недогадливим рифмачем» чи трагічною постаттю в українській літературі, як і його старший собрат — В. Забіла? І в якому відношенні поетична творчість Руданського стояла насправді до поезії Шевченка?

Відповідь на питання дав Франко тільки у 1906 р. Про Руданського як епігона Шевченка тепер уже мови нема. Вперше здійснювалась цікава спроба визначити місце Руданського в українській поезії 50—60-х років, зв'язати його поетичну манеру як з романтичними традиціями передшевченківської пори, так і з реалістичними традиціями самого Шевченка. Ось як розвиває свою думку Франко: «До кого найбільше підходить Забіла складом свого таланту, м'якістю своєї вдачі та й, нарешті, своєю безталанною долею, так се, *mutatis mutandis* (з певними поправками.— П. К.), до Степана Руданського. Можна не без підстави вважати Забілу попередником Руданського спеціально в поетичнім оброблюванні народних казок та оповідань. Забіла, може, під деяким впливом Боровиковського, а може, й з власного почину впадає відразу в ту злегка гумористичну і подекуди ліричну манеру, яку потім до правдивого віртуозства допровадив Руданський у своїх «Світових байках» та «Співомовках»; манера значно різниться від того способу переповідання народних епічних тем, який панує у Гулака-Артемовського та Бодяньського, і маркує немов перехід від тих перших орачів до свободної та суто ліричної музи Шевченка»¹.

З цього пункту, очевидно, й слід розпочинати розмову про Руданського-поета.

¹ І. Франко. Твори, т. XVII, стор. 435.

Поетична спадщина Руданського обсягом своїм досить значна, змістом і формою різноманітна. В ній знаходимо балади, виконані в традиційно-романтичній манері на основі фольклорної фантастики, ліричні пісні і романси, віршовані гуморески, побудовані на народних приказках та анекдотах, байки та поеми як історичного, так і алегоричного змісту. Маємо навіть зразок драматизованої поеми-балади, щось схоже на лібретто складного музикально-вокального твору. Мова йде про «український дивоспів» під назвою «Чумак». Нарешті в спадщині поета важливе місце посідають переклади з стародавнього способу.

Поетична творчість Руданського в часі займає понад два десятиліття з початку 50-х до початку 70-х років і розподіляється на три чітко окреслені періоди: кам'янець-подільський, петербурзький і ятинський. Творчий розквіт поета припадає на другий, петербурзький, період, коли ясно визначились всі особливості його поетичного обдаровання.

В українській поезії XIX ст. важко вказати більш-менш талановитого поета, який би в художньому розвитку своєму не завдячував впливові усної народної творчості. Що ж стосується Руданського-поета, то він весь виростає з фольклору.

Етнографічна діяльність Руданського, як і його земляка і семінарського однокашника Анатолія Свидницького, припадає якраз на тривожні 50-ті роки, коли на Поділлі ще жив бунтарський дух Кармалюка, коли люди ще сподівалися появи українського *Гарібальдія*. Інтерес молоді до усної народної творчості впливав з визвольних прагнень її, з демократичних переконань, з бажання ввійти в практично-агітаційний контакт з тим середови-

щем, що невпинно продукувало пісню, приказку, легенду, викликаючи подив і зачудування вчених. А тим середовищем була всіма ганьблена й упосліджена маса кріпаків, в якій все нуртувало й погрожувало бунтом.

Руданський ламав батьківську волю не тільки в тому, що демонстративно пішов учитися до Петербурзької медико-хірургічної академії, став лікарем, а не попом-книшодом, а й у тому, що хотів стати і став українським поетом. В листі до брата Григорія Руданський писав: «Заказують мені мою рідну мову, — каже батько; але в мене був дід, був прадід і прапрадід — вони мені не заказали; не слухає батько моєї мови — зато мене і по смерті, може, послухають штиринадцять мільйонів моїх ідномовців. Батько, може, не любить своєї мови через те, що нею говорять у нас мужики, — а нібито в Московщині не говорять мужики по-московськи? Да і чим милучче від мужика? Всі ми рівні і у бога, і у натури»¹.

В одній із своїх статей Франко скваліфікував якось фольклорні записи Руданського як записи «високої етнографічної і мовної вартості». І це не випадково. Усна народна творчість для молодого поета була не кладовищем минулої «величі і слави», а переосмисленою дійсністю, тією «другою реальністю», в якій живе нескорений дух народу, джерелом поетичного натхнення. Зінтерпретований на рівні ідейних і естетичних шукань часу, фольклор давав художникові все: ідеї і образи, соціальні характеристики і конфлікти, поезику і чисту народну мову.

Уже в 1852 р. Руданський склав два рукописні збірники під назвою «Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С. В. Р.» Крім того, він зібрав значну кількість народних казок, переказів, легенд, приказок і анекдотів, використаних потім у видав-

¹ Степан Руданський, Твори, стор. 609.

нях М. Номиса («Українські приказки, прислів'я і таке інше», 1864) та М. Драгоманова («Малороссийские народные предания и рассказы», 1876).

На початку 50-х років, тобто будучи ще в кам'янець-подільській семінарії, Руданський почав випробовувати свої сили й у галузі оригінальної поетичної творчості. Як і більшість його попередників і сучасників, він почав з балад і романсів. Підштовхувала молодого поета і популярна тоді лектура: поезія українських, російських та польських романтиків. Руданський добре знав не тільки Боровиковського, Метлинського, Костомарова, Гошинського чи Мальчевського, — він захоплювався раннім Шевченком, Жуковським, Міцкевичем, ну і, розуміється, усю народною епічною поезією.

Народнопоетична основа балад Руданського, які поет називав «небилицями», не викликає у дослідників будь-яких сумнівів, хоч джерела їх, очевидно, були різні. В сюжетах своїх вони не виходять за межі романтичної балади 30—40-х років: трагічна смерть батька від руки сина («Два трупи»), зустріч дівчини з померлим коханим («Вечорниця», «Упир»), особисте щастя ціною запродавання душі нечистому («Хрест на горі»), кара за невірність у коханні, підступність і захланність («Розмай», «Люба» і «Купці»), сила людського закляття («Тополя», «Верба»). Тут є всі обов'язкові романтичні аксесуари баладного жанру: могили, чорний ворон-віщун, поійнята тривогою буряна природа і людина в ній — то могутня своєю єдністю з нею, то фатально підвладна їй. Способи художньої розробки тем, сюжетів і образів — різні, але майже всі вони явно народнопоетичного походження. Мова йде про зачини, повтори, паралелізми, сталі епітети, порівняння, тропіку, як і про незмінну прив'язаність Руданського до коломийкового розміру вірша. Ось класичний зразок портретної характеристики героїні:

Личко було як калина,
Брови — як шнурочок,
Губка свіжа, як та ружа,
Очі — як терночок.

«Люба»

Проте в баладах-небилицях Руданського не можна не помітити зіткнення двох романтичних традицій — старої школи романтиків (Боровиковський, Метлинський) і Шевченка. Порушення гармонії в коханні, як основи сюжету, поглиблюється соціальним мотивуванням конфлікту. Фантастичний елемент, як обов'язкова ознака баладності, не щезає, а виступає в формах зовсім реальних, соціально-побутових, без навмисного нагнітання романтичних страхів, містики. У найбільш «романтичних» жанрах молодий поет майже інстинктивно пробивався до реалізму, на основі якого тільки і міг розквітнути його талант. В центрі авторової уваги стоїть звичайна людина, що шукає щастя. Доля героїв, як правило, — трагічна. Але гинуть вони не в наслідок сліпого діяння фатальних сил, не через приреченість, а під впливом цілком реальних життєвих обставин.

Прошу тебе, брате,
Вербни не рубати,
Трави в полі не косити,
Терну не зривати:

Верба над водою —
То тіло дівоче,
Трава — коси мої русі,
А терен — то очі.

«Верба»

Українській народній творчості чужі містичні уявлення про світ людських відносин. Чужими вони були й безбожникові Руданському, захопленому позитивними науками.

* * *

Значну творчу ініціативу виявив Руданський в ліричній поезії. Тут він так само йде від народнопоетичної основи, виявляючи водночас велику залежність від літературної традиції.

Лірична поезія Руданського за обсягом своїм невеличка, за змістом — нескладна. Це переважно — пісня в різних тематичних і жанрових модифікаціях про нещасливе, неподілене чи невдоволене кохання. Мотиви самотності, тихої печалі, розлуки, жалю за втраченим заповнюють інтимну поезію Руданського. Тут ми знайдемо і досить складну імітацію під народну пісню («Ой чому ти не літаєш», «Калино-малино, ряснее деревце», «Звела мене не біда», «Ой ти, калино, ой ти, малино» та ін.) і типовий романс, створений головним чином на народнопоетичній основі («Ти не моя», «Повій, вітре, на Україну», «Голубонько-дівчинонько», «Козаче-голубе», «Ой вийду я у садочок» та ін.).

Перевага мотивів печалі і самотності в інтимній ліриці Руданського не була впливом занепадницьких настроїв поета, хоч причин для цього було досить: розлука з коханою, розрив з батьками, петербурзькі поневір'яння, нужда і, нарешті, тяжка недуга, проти якої медицина тоді була безсила. Перевага їх так само не зумовлювалась і «вимогами» поетичного жанру, як це декому й досі здається. Це були звичайні людські настрої, що жили цілком реальними обставинами злиденного різночинно-студентського життя. Поет не переставав бути великим життєлюбом. Мотиви туги й самотності в його ліриці неминуче приглушуються то безшабашною браватою застольної пісні («Хлопці-молодці»), то легким глухом над власною безпорадністю («До дядька Прохоракваля», «Студент», «Богдай тебе» та ін.).

Підкреслюючи автобіографічний характер подібних лірико-гумористичних зарисовок, ми, проте, надаємо їм ширшого соціального значення. А у вірші «Студент» бачимо яскраве відображення життя людей петербурзьких трущоб. Бо в ліриці своїй Руданський не обмежувався темами вузько інтимними. У нього є твори високого громадянського звучання. Їх небагато. Але вони дуже характерні для настроїв різночинної просвітительської молоді 50-х років. Найцікавіші з них — «Над колискою», «Гей, бики!», «Нехай гнеться лоза» («До дуба»), «Не кидай мене», «Наука» та ін.

В. І. Ленін якраз наголошував на тому, що в 40 — 60-х роках минулого століття, коли виступили російські просвітителі, «усі суспільні питання зводились до боротьби з кріпосним правом та його залишками»¹. Пафос громадянської лірики Руданського в ненависті до самодержавно-кріпосницької системи. Виломлюючись з камінного полону нігілістичного індивідуалізму, ліричний герой поета йде назустріч громадському піднесенню свого часу. Мати над колискою свого сина співає моторошну пісню про те, що чекає на нього в житті.

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Тільки щастя і долі!
Будеш цілий вік, як той чорний віл,
У ярмі і неволі!

В кріпаччині всі нещастя, всі страждання народу. Кріпаччина — ярмо, яке несе на собі людина від народження до смерті. Кріпаччина — це ганьба, соціальне зло, що перетворює людину на раба, позбавляє її найдорожчого в світі — «волі вольної» («Не кидай матері»). І Руданський щиро вірив, що скасування кріпосного права принесе з собою загальний добробут. Яким шляхом

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 2, стор. 485.

це станеться — він не уявляв собі ясно. Може, вирішать справу емансипації здружені зусилля народу та його вірних синів — просвітителів. По всій Росії і на Україні прокочувались селянські заколоти, поет не міг залишатися байдужим до них. У жовтні місяці 1859 р. він пише знаменитий свій вірш, який згодом став твором хрестоматійним. Мова йде про «Гей, бики!». Закріпачені маси народу асоціюються йому з волами, здатними підняти цілину, очистити поля вітчизни своєї від панського будяччя й засіяти його «ярим зерном» загального добробуту.

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обілля золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки;
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!..

Роль інтелігенції — підтримувати в народних масах віру в перемогу правди над кривдою. А щоб бути достойною ролі порадника народного, інтелігенція мусить сама позбутися психології раба, панського підніжка, щоб на свою просвітительську діяльність дивитися як на подвиг. Так постанали твори Руданського «До дуба» («Нехай гнеться лоза») і «Наука», які були гарячим зверненням поета до сучасника з закликом служити справі звільнення закріпаченого народу. Автор штовхає читача до зовсім виразного висновку. У світі соціального гноблення змагаються два принципи, дві людські моралі: мораль борця і мораль раба. Носії першої асоціюються поетові з гордим дубом, що корінням своїм глибоко ввійшов в народний ґрунт, а кроною сягає високо в небо, протистоїть натискові шалених вітрів і гроз, волинь зламатися,

ніж схилитися перед злом і підлістю. Носії другої моралі асоціюється з дозою на багнищі, що весь вік гнеться, не живе, а гние, як нікому не потрібна трава.

Руданський не був «першовідкривачем» усіх цих тем, ідей і образів. Ними жила вся передова поезія Росії і України середини ХІХ ст. І все ж ідейно-естетичний зміст творчості Руданського, представника молодшого покоління, ніяк не підведеш під політичний заповіт його великого сучасника —

Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте
І вракою злою кров'ю
Волю окропіте.

Як не дивно, поет був значно ближчий до Кольцова, ніж до Некрасова, до Старицького, ніж до Шевченка. Над цим не раз міркував ще Франко, висловивши ряд проникливих, хоч і дуже суперечливих думок. У 1892 р.: «Пісень ліричних Руданського небагато, та всі вони мають високу стійкість артистичну, виявляючи хоч не дуже глибоке, але щире чуття, чесну та правдиву душу поета»¹. У 1902 р.: «Степан Руданський поет, безперечно, талановитий, але наскрізь неоригінальний і позбавлений власної індивідуальності»². «Ще більш несамотійним був він щодо змісту своїх поезій... Ані натяку на якісь власні погляди і власний світогляд, ані іскри того могутнього чуття, що б'є на нас із кожної строфи Шевченкової. Руданський каймени ідейний із наших поетів і найбільш імперсональний»³.

Підкреслені тут висловлювання Франка, хоч надто й категоричні, а тому й дискусійні, наштоткують нас на

¹ І. Франко, Твори, т. XVII, стор. 219.

² Там же, стор. 307.

³ Там же, стор. 308.

висновок про політичну незрілість Руданського, яка не могла не накласти свого відбитку на всю його творчість. Франко навіть підказує найвразливіше місце в поглядах поета: невірне, націоналістичне розуміння ним минулого України та її усієї історії слов'янщини.

Справді, у 1860 р., в період найвищого творчого піднесення Руданський раптом захопився «поетичною хронікою гетьманщини». Лірик взявся за перо епіка без ясною розуміння своїх мистецьких завдань. Так були на швидкуруч зіплені історичні поеми «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» та «Мініх». В названих «історичних поемах» найменше було справжньої історії. Це були віршовані оповідання на теми з історії України, підказані працями Бантиш-Каменського та Маркевича. «Вони цікаві,— зазначав Франко,— як документи історично-літературні, що показують нам, чим у ту пору (1860 — 1861 рр.) займався в Петербурзі молодий студент медицини...» Виконання поем «вийшло зовсім школярське, майже без ніякої стійності»¹.

Націоналістично настроєні галицькі народовці в особі таких буржуазних діячів, як О. Барвінський, взяли названі поеми Руданського на політичне озброєння. Якийсь час поема «Павло Полуботок» була тенденційно приписувана Шевченкові.

Не менший ажіотаж було знято навколо поеми Руданського «Цар Соловей», в якій Франко бачив не тільки «найвне алгоризування», а й «дуже примітивне розуміння історії слов'янщини»².

Повертаючись до теми нашої розмови, слід підкреслити, що навіть такі дослідники історії української літератури, як В. Герасименко та І. Пільгук, чомусь і досі не

¹ І. Франко, Твори, т. XVII, стор. 218.

² Там же, стор. 308.

розібралися до кінця в тому, що сказав Франко про Руданського як поета. Руданський хоч і належав до молодшого покоління, але все ж був сучасником Шевченка. Тим часом його трактують як поета «пошевченківської пори». В критиці самодержавно-кріпосницької системи Руданський дуже далекий від бойової, закличної лірики Шевченка, а його силоміць зв'язують з ідейними позиціями співця селянської революції, щоб відблиск революційного генія падав і на меншого його брата по перу.

А Руданський тим часом ніяких літературознавчих домислів не потребує, залишаючись в історії української поезії XIX ст. явищем небуденним і національно своєрідним. В цьому нас переконує вся його творчість, особливо ж — його поетичні гуморески чи приказки, вже понад сто років відомі в народі під назвою «співомовок».

* * *

У кожному лірикові неодмінно сидить сатирик. Ця особливість поетичного обдаровання може виявлятися окремими сатиричними спалахами, а може заповонити собою всю творчість поета, загнавши ліричне звучання її в глибокий підтекст.

Деякі ліричні твори Руданського (наприклад, «Повій, вітре, на Україну») ще за поетового життя стали народними піснями, дійшовши до нашого часу в усній передачі. І все ж масовий радянський читач знає Руданського насамперед як майстра сміху, як автора дотепних поетичних гуморесок, анекдотів, в основі яких, наче мушка в бурштиновій кульці, просвічується завжди зерно народного життєвого досвіду.

Перевагу сатирико-гумористичних елементів над ліричними в мистецькому світовідчужанні нашого поета від-

значив ще Франко. Він писав: «Найоригінальнішим і zarazом найбільш народним явився Руданський у своїх «співомовках», у тих коротких, епічних анекдотах, котрих сиксет, звичайно, взятий з уст народу, прибраний у легеньку, сказати б можна, куцу форму народної коломийки. Тут автор наш виявив усі добрі і слабкі прикмети свого таланту: незвичайне майстерство форми і народної мови, живість і простоту вислову, делікатний гумор, котрий, мов погідний, добродушний усміх, розлитий над усіма тими творами, але zarazом недостачу ширшого філософічного погляду на життя людське і народне і невелику творчу спосібність при живій фантазії, зверненій радше на мініатюрування дрібних фактів, ніж на оживлення і охоплення широких дійових чи життєвих горизонтів»¹.

Думки Франка про «добрі і слабкі прикмети» таланту Руданського вимагають пояснення. Пояснення ж, в свою чергу, слід розпочинати з розшифровки самого терміну «співомовка». З цим терміном сталося те саме, що й з «усмішкою» Остапа Вишні. Що таке «усмішка» — новий жанр у гумористиці чи щось таке, що має відношення до психології творчості? Те саме й з «співомовкою».

У своїх поглядах на поезію і на роль поета в суспільній боротьбі Руданський був чистісіньким романтиком, хоч творчість його глибоко реалістична, українські народні пісні і думи історичні, а також ті, хто збирав, сам складав і розповсюджував їх протягом століть, — кобзарі, бандуристи й лірники, — викликали у Руданського, як і у всіх романтиків, справжній подив. Відомо, що, крім численних збірників фольклорного матеріалу, майже в кожній літературі були й свої підробки, деякі з них стали знаменитими — «Оссіянові поеми» Макферсона, «Кра-

¹ І. Франко, Твори, т. XVII, стор. 219.

ледворський рукопис» Ганки, «Пісні західних слов'ян» Меріме, а також деякі пісні і думи історичні в «Запорожской старине» І. Срезневського. Поети-романтики на Україні, відштовхуючись від реально існуючих прототипів, створили героїчний образ народного співця — рапсода. Класичним прикладом такого народного співця був Шевченків Перебендя. Та й сам молодий Шевченко як поет настроювався на цей романтичний образ, назвавши першу книгу своїх поезій «Кобзарем». В мистецькому словникові українських романтиків слово «кобзар» стало синонімом слова «поет».

Щоб возвеличити діяльність українських кобзарів, романтики називали їх Гомерами нових часів, а українські думи порівнювали з старогрецькими епопеями. П. Куліш у цих аналогіях пішов ще далі. В оповіданні «Орися», наприклад, створюючи образ української Навсікаї, всю велич епічної краси Гомерової «Одиссеї» переносить на старшинський побут козацької України XVI—XVII століття. Шевченко, з властивою йому експансивністю, зводив кулішівські експерименти нанівець, коли заходила мова про українські думи історичні. «І всі вони остільки велично-прості і прекрасні,— читаємо в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»,— що коли б воскрес сліпець хіоський та прослухав хоч одну з них від такого ж, як і сам він, сліпця, кобзаря чи лірника,— вщент розбив би свій луб'янець, лірою званий, і пішов би до найбільшого нашого лірника в міхонюші»¹.

Аналогія між українським і старогрецьким героїчним епосом, як і між українськими сліпими лірниками-кобзарями та старогрецькими рапсодами, зародилась у поетичній уяві Руданського, очевидно, стихійно, «самосійно».

¹ Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, т. IV, 1963, стор. 290.

як сказав би Франко. І тільки згодом, в наслідок студій, переведених у зв'язку з роботою над перекладом «Слова о полку Ігоревім» та «Старочеських співів» з «Краледворського рукопису», вона складалась у своєрідну романтичну теорію поезії як художнього самовираження історичної героїки народу і поета як збирача її, творця й розповсюджувача. Отже, пізніший інтерес Руданського до Гомера, а потім і переклад «Іліади» та «Батрахоміомохії», що їх Франко вважав чомусь «головним ділом» його життя» (XVII, 218), були цілком природними. Поет не знав, що «Краледворський рукопис» — не старочеський народний епос, а підробка Ганки, так само як не знав він, що «Батрахоміомохія» — не твір легендарного Гомера, а пародія на його «Іліаду». Але це вже не мало суттєвого значення для його розуміння поезії і поета.

З погляду Руданського між народною творчістю і писаною літературою якщо й існує якась лінія розмежування, то дуже хистка і умовна. Роль поета зводиться до збирання, поетичної обробки фольклорного матеріалу і повернення шляхом пропаганди тому, хто породив його, тобто трудовим масам народу. Виконуються твори в супроводі музикального інструмента — кобзи чи ліри. В залежності від характеру теми і відповідно підібраної мелодії для супроводу — це може бути мелодекламація, речитатив чи звичайна пісня.

Усі свої твори Руданський називав «співомовами», чи «співомовками». Три книги рукописного збірника його творів мають назву: «Співомовки козака Вінка Руданського», де «Вінок» означає «Степан» від грецького «стэфанос». В залежності від того, як розподіляється у творі героїко-епічний і ліричний елемент — з одного боку, музичний і вокальний — з другого, співомовки можуть бути трьох типів: співи, співопісні і пісні. Драматизований спів, яким є, наприклад, згадуваний уже «Чумак»,

здобуває у Руданського таке жанрове визначення, як «дивоспів».

Питання, як бачимо, дуже цікаве, варте спеціального дослідження. Керуючись своєю теорією поезії і своїм розумінням ролі поета, Руданський зробив оригінальну спробу на основі уснонародних апокрифічних оповідань про створення світу, про перших людей на землі, про бога та його пророків написати епічну поему, щось схоже на «народну біблію», яка б протистояла біблії канонічній. Мова йде про поему «Байки світові в людських співах». У передмові до неї автор досить ясно розкрив свій задум: «Як писав я в співах світові байки, то три річі мав я собі на умі: перше — в кожній оповідці затримати силу людської зміслової утвори, як вона мені була розказана; друге — відшукати нитку між тими різними уривками, котрі мені то сям, то там удалось позбирати і, наскільки можна, споїти в одну співу; третє — дати певний склад (тобто певну віршову форму.— П. К.) для тих хибких народних оповідань, для котрих народ не придбав іще складу і, може, й не придбає»¹.

Поета турбувало лише одно: до твору потрібен був музичний супровід. А де його взяти? Тому в передмові далі він звертається за допомогою до тих, хто міг би «дати голос» на його «Світові співи». Адже твір мусить виконуватись «співомовою» під акомпанемент кобзи чи бандури. Інакше сам твір не здійснить свого призначення. Орієнтація віршового тексту на певну мелодію, на якийсь «голос» — одна з найважливіших особливостей поезії у розумінні Руданського. Вся лірика його має пісенне призначення не тільки відповідним складом своїм, а й самою назвою «пісня». Мелодія до пісні підбирається автором в процесі роботи над текстом.

¹ Степан Руданський, Твори, стор. 655.

Це може бути мелодія уже якоїсь знайомої пісні або вигадана самим автором. Наприклад: до пісні «Гей, браття-козаки» зроблено таке зауваження автором: «Голос „Ней, bracia opyszkił“»; до пісні «Тільки-м родилось» — зауваження: «Голос свій»; до пісні «Ой вийду я у садочок» — зауваження: «На голос «Гуде вітер», тобто на мотив відомої вже тоді пісні, слова якої написав В. Забіла, а музику склав М. Глінка. І тільки більші речі склалися без уваги на конкретну мелодію, але з обов'язковою орієнтацією на композиторську обробку тексту.

Отже, думку Франка про «недостачу ширшого філософічного погляду на життя людське і народне» у Руданського, про нахил його як художника до «мініятурування дрібних фактів» вимагає пояснення і уточнення. Поема «Байки світові» якраз і є свідченням того, що поет зібрався йти у своїй творчості лінією широких філософських горизонтів. Тільки грандіозним задумам його не судилося здійснитись. Коли Руданський спробував пробитися до читача з своєю поемою, цензор Лебедев рукопис її навхрест перекреслив червоним олівцем. Поема не могла вийти в світ і залишалась твором нелегальним, позацензурним. Відомо ж, що збірник «Народних русских легенд» Афанас'єва міг вийти тільки у Лондоні. Більше того, все написане Руданським, за окремими винятками, не змогло вийти у світ за життя поетового. А коли вийшло нарешті в світ, обставини історичні були вже не ті і читач уже був інший. Не всі творчі задуми поета були ясні й зрозумілі першим дослідникам. Коли Олена Пчілка разом з чоловіком П. Косачем та донькою Лесею Українкою, прикриваючись псевдонімом «Н-й Г-к Волинський» (що значить: невеличкий гурток волинський), видала у 1880 році маленьку, на 72 сторінки, книжечку ліричних і гумористичних творів Руданського і дала їй назву «Співомовки», то вона аж ніяк не порушувала волю

автора, хоч про загально-теоретичні основи самого поняття «співомовки», може, і не мала ніякого уявлення. Потім почалась смуга активних пошуків і безладної публікації літературної спадщини Руданського у галицьких народо-вських виданнях. Публікація не проходила гладко. Виявилось, що «співомовки» видобутого із небуття поета б'ють по колінопреклонній і поклонобійній моралі галицького попівства. За публікацією гуморесок Руданського Франка, наприклад, було усунено із редакції «Зорі». А коли у 1895 році приступили до видання повної збірки творів нашого поета (яке закінчилось лише в 1903 році), під «співомовками» уже розуміли тільки гуморески. В цій позиції залишився і останній радянський упорядник Руданського — В. Герасименко. Всю творчість поета він розподіляє за жанрами в сучасному їх розумінні: балади, лірика, співомовки, байки, поеми. А між тим, ідучи за теорією самого Руданського, балади слід називати «небилицями», ліричні твори — «піснями», гуморески і байки — «приказками», поеми — «співами». А всі його поетичні твори, взяті разом, слід називати «співомовками». Без будь-яких історичних і теоретичних підстав за «співомовками» закріпилось значення жанру поетичної гуморески. В такому значенні, всупереч волі автора, це слово ввійшло до спеціальних термінологічних словників і навіть до УРЕ.

* * *

Всі поетичні гуморески чи приказки Руданського, відомі широкому читачеві під назвою «співомовок», були написані у Петербурзі. Становлять вони собою ніщо інше, як художню обробку ходячих в усній передачі анекдотів з обов'язковою соціально-побутовою заправкою. Джерела їх — виключно народні. Але черпав їх Рудан-

ський не тільки безпосередньо з уснонародного джерела, а й з різних видань.

Анекдот як окремий літературний жанр має й значну літературну традицію. Н. Матузова в своїй цікавій праці «У истоков немецкой литературы социалистического реализма» (1967) питанню про анекдот як літературний жанр присвятила цілий четвертий розділ під заголовком «Самая краткая форма повествовательной прозы». Авторка перевернула величезний матеріал, дошукуючись джерел літературного анекдота, звернула увагу на давні французькі фавль, німецькі шванки, італійські фаветті, дуже поверхово торкнулась долі цього жанру в російській літературі і зовсім нічого не сказала про його існування в літературі українській. І цілком даремно. Дослідниця мала б значно ширший і, може, найбільш придатний матеріал для своїх роздумів про анекдот як літературний жанр. Коріння народного анекдота знаходимо вже в українській вертепній драмі, в інтермедіях. Історики літератури вказують на використання народного анекдота Котляревським, Гулаком-Артемівським, Квіткою-Основ'яненком, Гребінкою, Боровиковським, Гоголем, Осташевським. Можна згадати ще імена Стороженка, Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Леся Мартовича, Коцюбинського, Самійленка і ін. Причём українська література дає цікаві зразки використання анекдота і в прозі, і в поезії.

В період загального громадського піднесення другої половини 50-х і початку 60-х років в Росії виходило багато гумористично-сатиричних видань різного політичного напрямку. Йшла битва за шляхи, якими мала йти країна в своєму дальшому розвитку. Можна погодитись з припущенням В. Герасименка, що такі бойові прогресивні видання, як «Искра» і «Свисток» (додаток до журналу «Современник»), розбудили природний нахил і

інтерес Руданського до гумористики, до збирання і поетичної обробки народних анекдотів. Спеціального дослідження потребує так само питання про міру і характер особистої участі Руданського у цих і їм подібних виданнях. Так, в № 32 «Искры» за серпень 1859 р. друкувалися «Малороссийские анекдоты», близькі змістом своїм до раніше написаних гуморесок Руданського. Поки ще важко сказати, чи мав поет особистий зв'язок з «Искрою», але факт залишається фактом, що всі гумористичні співомовки його були написані саме в Петербурзі. І це не випадково. Важливо тут же підкреслити, що Руданський не піддався впливові політично-реакційної сатири, в якій нижчі верстви народу показані як люди неповноцінні. Прогресивний погляд на народ, як на творця історії, зумовив той факт, що запізніла поява гумористичних співомовок Руданського в зовсім інших історичних обставинах, ніж ті, що породили їх, нікому не здалась анахронізмом. Навпаки, поява їх рішуче локалізувала розкладницький вплив на молодь реакційних гумористів, типу Раєвського, що виставляв своїх героїв-селян пришелепуватими дурнями. Такі саме низькопробні гумористи, як Раєвський, у 900-х роках і заохочували чорносотенців творити для села в цілях контрпропаганди урядницький «фольклор».

Легко розповсюджуючись у масовій усній передачі, гумористичні співомовки Руданського робили велику благодійну справу підвищення народної самосвідомості, пробуджуючи і виховуючи в пригноблених масах почуття людської і національної гідності.

Зміст гумористичних співомовок багатий історичним досвідом українського народу. Це жива, іскриста й мінлива панорама життя України середини ХІХ ст., в центрі якої стоїть головна фігура тогочасного суспільства, — мужик, проста трудова людина, натура, як говорив Франко.

«розважлива, трохи скептична і з невеличким нахилом до фаталізму. Всяке добро має у нього й темний бік, а жодне лихо не буває без добра» (ХVІІ, 221). Він не носить у собі неприязні до людей іншої національності — росіян, поляків, циганів, євреїв. Живучи з ними, він бачить як їхні, так і свої власні слабості, що склалися в певних суспільних умовах, насміхається над ними, прощає чи засуджує їх, але з високим громадянським розумінням історичної їх зумовленості. Чи сміється поет над хитрістю цигана («Циган з конем», «Де спійняли?»), «Що до кого», «Спасибі», «Торбин брат»), пихатістю польського шляхтича («Не вчорашній», «Черевики», «Надгорода»), скнарістю шинкаря-єврея («Загадки», «Баран», «Мошків дах») чи над пройдисвітством москаля («Гусак», «Варенікі», «Ікра», «Варена сокира»), він завжди побутово локальний, конкретний і правдивий. У деяких гуморесках зустрічаються вирази «кацап», «жид», «лях», але в них нема і тіні приниження національної гідності комічно зображуваної людини. Подібні вирази були широко вживані тоді серед простих людей. До того ж під словом «москаль» фігурує тільки солдат, не обов'язково росіянин національною приналежністю. Герой гуморесок Руданського — великий гуманіст, що любить в людині будь-якої національності все людське, розуміє, хоч і не прощає їй людські вади, як не прощає їх самому собі.

Головним об'єктом гумористичного зображення у Руданського залишається побут і риси характеру самого українця. Тут можна вказати на ряд справді блискуче зроблених гуморесок: «Школяр», «Окуляри», «Чи високо до неба», «Свиня свинею», «Не мої ноги», «Господар хати», «Крамная сорочка», «Господь дав», «Той, що над нами», «Чи далеко до Києва», «На калитку», «Указ», «Вовки» і багато інших.

Гумористичне зображення людських вад переходить у злу сатиру, коли в поле зору художникам потрапляють служителі різних культів (попи, ксьондзи, рабини), царська урядова адміністрація та пани поміщики. Від розкриття моральних вад людини він переходить до гострої соціальної критики людей, що були гнобителями народу, паразитами на його тілі.

Може, тому, що Руданський сам був поповичем за походженням і безбожником — за переконанням, добре знав паразитизм, зажерливість, моральну ницість попівства, — сатиричному зображенню їх він приділив особливо багато уваги. Тут герой гумористичних співомовок виходить за межі національні, підключає до себе і злиденного мазура, і єврея-капцана («Камінний святий», «Два рабини», «Піп на пуші», «Сповідь», «Піп у ризах», «Чорт», «Суходольський», «Війна», «Там її кінець», «Чого люди не скажуть»). Герої цієї попівської клоунади здаються вихопленими з «Декамерона» Боккаччо.

Гумористичні співомовки Руданського можна вважати антирелігійними, отже, й придатними як матеріал для сучасної атеїстичної пропаганди, тому що поет глумитися над служителями культу не за їхні суто людські вади, а розглядає їх як соціальне зло, в основі якого лежить людиноненависницька мораль церкви. До такого висновку навертають читача такі співомовки Руданського, як «Піп і ксьондз», «Страшний суд», «Скільки душ», «Божі птиці» і ін.

Народна мудрість споконвіку була безцеремонна з богами і святими. Вона наділяла їх всіма людськими вадами і, уособлюючи в них сили природи, примушувала служити трудящій людині («Баба у церкві», «Пекельна смола», «Мазур у болоті», «Тільки допечи», «Просьба», «Варвара»). Тому слід сказати, що І. Пільгук цілком доречно зв'язує позицію Руданського в сатиричному зобра-

женні духовенства з відомим листом Белінського до Гоголя, де сказано таке: «Про кого російський народ розповідає похабну казку? Про попа, попадю, попову дочку і попового робітника! Кого російський народ називає: дурна порода, брюхаті жеребці? Попів... Чи не є піп на Русі для всіх росіян представником обжерності, скупості, низькопоклонства, безстидства?»¹ Руданський саме і відбив народний погляд на служителів церкви, так блискуче розкритий Белінським.

Щоправда, серед гуморесок Руданського є речі зовсім неглибокі змістом своїм, невиразні ідейно, більш грубі, ніж дотепні. Та їх мало і не вони характеризують творчість поета. Пафос гумористичних співомовок Руданського в демонстрації нескореності простого народу, який навіть у віки кріпосницького рабства не втратив морального здоров'я й тверезого розуму, продовжує жити складним духовним життям, невпинно нагромаджуючи в собі вибухову силу протесту. Ліричний герой Руданського, що уособлює в собі мудрість народну, з гідністю виявляє свою моральну перевагу над гнобителями як над людьми без совісті і честі («Добре торгувалось», «Почому дурні», «Перекусить, пане», «Запорожці у короля»). Він остільки презирливо ставиться до їхньої цинічної зажерливості, що воліє піти геть від зла, щоб сотворити благо («Лошак»), з гордістю тішиться минулою славою своєю, коли у боротьбі з поневолювачами не раз виявляв героїство справжнього звияти («Смерть козака», «Турок і мужик», «Турецька кара»), на сучасні ж кріпосницькі обставини дивиться з гнітючим боєм і образою в серці («Чуприна»), але не занепадає духом і знає, чого хоче, тільки не бачить шляхів для свого визволення.

¹ В. Белінський, Літературно-критичні статті, К., 1953, стор. 564.

Суперечку між циганом, русином і шляхтичем з приводу того, що кожен зробив, якби став царем, — герой Руданського розв'язує недвозначно:

А якби я був царем
Та мав царську волю,
Я би панів скасував,
Всіх пустив на волю!..

«Три царі»

Незалежно від того, як Руданський сам дивився на шляхи розкріпачення селян, настрої народних мас він відбив правильно.

* * *

Підсумовуючи сказане, можна зробити деякі попередні висновки. Руданський не був ніяким епігоном чи наслідувачем Шевченка, як не був поетом пошевченківської пори. Молодий сучасник великого Кобзаря, він не міг по-своєму не враховувати колосальних змін, що їх вносив в українську поезію геніальний кріпак. Саме тому він і шукав у літературі хоч маленької, але своєї власної тропи, ставши своєрідним реалістичним завершенням всього кращого, що несли в собі традиції українських романтиків 30—40-х років, в тому числі й ранній Шевченко. В процесі творчих шукань у нього склалася своя, по духові цілком романтична теорія поезії і поета, яка добре вкладалася в просвітительські плани різночинної молоді і водночас була не чужа художньому реалізмові.

Є всі підстави припускати, що у створенні своїх гумористичних співомовок Руданський ішов уже випробуваним шляхом. Це мало бути величне епічне полотно, щось на зразок поеми «Байки-світові», тільки художньо складніше і соціально значиміше. Це підмітив уже І. Пільгук в своїй праці 1956 р., але, на жаль, не розвинув.

Він писав: «Дрібні картини, створені в гуморесках Руданського, є свого роду ескізи до великої епічної картини»¹. І справді, якщо розкласти гуморески Руданського за часом їх написання, то можна помітити певні тематичні вузли, навколо яких окремі твори групуються в цикли, а цикли — у вищу ідейно-естетичну цілість. Майбутня поема, що так само орієнтувалась автором на певний «голос» і музичний супровід, мала відкриватися інтродуктивною частиною під назвою «Преслів'я» з епіграфом: «Вір не вір, а не кажи «брешеш».

Цього не помітив Франко, якому так і не вдалося дослідницьким оком оглянути всю спадщину нашого поета. Думки його розкидані в різних статтях, нотатках і повідомленнях, написаних в різний час і принагідно — чи то в зв'язку з черговою публікацією новознайдених творів Руданського, чи то в зв'язку з характеристикою якогось іншого українського поета. Помилково вважаючи Руданського епігоном Шевченка, він неминуче мусив був зіставляти їх. Само собою зрозуміло, що такого зіставлення не міг витримати жоден з поетів пошевченківської пори.

Тому вимагають уточнення деякі надто категоричні твердження Франка про невисоку ідейність Руданського, про відсутність у нього широкого філософського погляду на життя людське і народне, про нахил до «мініатюрна життя дрібниць» і «невелику творчу спосібність» до шістдесятих років художніх узагальнень, про «імперсональність» його поезії.

Тут ми впираємось у дуже важливе питання, поставлене так само Франком, про міру оригінальності Руданського як поета, «наскільки власної творчості проявив»

¹ І. І. Пільгук, Степан Руданський, Нарис життя і творчості, К., 1956, стор. 54.

поет «в оброблюванні сирого матеріалу усного» (XVII, у 1880 році маленьку, на 72 сторінки, книжечку ліричму факті, що джерелом гумористичних співомовок Руданського був фольклор. Це — приказки, народні афоризми, анекдоти-оповідки, викладені здебільшого прозою. Ось кілька гуморесок Руданського і відповідних їм народних приказок: «Пан і Іван в дорозі» — «Хтів пан когось ошукать, та й сам ошукався»; «Місяць» — «Місяць світить, та не гріє»; «Циган на толоці» — «Вміли-сьте, кумцю, варити, та не вміли подавати»; «Циган з хроном» — «Бачили очі, що купували, їкте, хоч повилазьте»; «Баба в церкві» — «Бога не гніви, а чорта не дражни»; «Старий вовк» — «Бере, бере вовк, та й вовка візьмуть». Сюжети гуморесок Руданського можна знайти у записках І. Манжури, у виданнях М. Драгоманова, Б. Грінченка, В. Гнатюка. А сюжет такої знаменитої гуморески, як «Пан і Іван в дорозі», пройшов літературну обробку ще в XVII столітті в інтермедії Якуба Гаватовича «Найкращий сон». Словом, питання про джерела гуморесок Руданського чекає ще свого вирішення. Але й те, що вже зроблено в цьому напрямі, дає підставу говорити, що сюжети своїх співомовок поет черпав не тільки з першоджерела, а й з різних чужих записів, публікацій та збірників. На один з таких збірників як на джерело гуморески «Ні зле, ні добре», — «Magazyn anekdotów...», виданий у Варшаві 1793 року «для розваги і забав на посиденьках», вказав Франко (XVII, 222—223).

Зібраний матеріал до гуморесок був здебільшого поданий прозою, і досить примітивно. Треба було його прибрати в таку мистецьку форму, щоб твір майже автоматично вкладався в пам'ять слухача. Такою формою для Руданського став не просто вірш, а вірш *коломиїковий*, здавна звичний для вуха українця своєю ритмічною гнучкістю, легкістю і простотою.

Переведення фольклорного запису на вірш було складною творчою операцією. Скупний запис розгортався часом в складний сюжет віршованої новели («Чорт», «Сповідь», «Пан і Іван в дорозі», «Баба у церкві» і багато інших). І тільки в окремих випадках звужувався до «куцої форми» чотирьохрядкового вірша-приказки («Піп і ксьондз», «Що до кого»).

Більше того, поет змінює не тільки прозову форму викладу на віршову, він втручається в самий зміст народного анекдота, строго дотримуючись принципів як побутової, так і психологічної локальності в зображенні персонажа. В народному варіанті анекдота «Чужі ноги» фігурує циган. Руданський замість експансивного своєю вдачею цигана вводить флегматичного селянина-українця і тим самим усуває психологічну фальш образу. У народному варіанті гуморески «Черевки» комічна сцена, викликана непорозумінням з польським словосполученням «*bot bosa*», розв'язується на основі родинної між чоловіком і жінкою. Руданський розв'язання комічної сцени переносить на соціальний ґрунт. Героя — українського селянина — посилає на ярмарок не дружина, а польська пані. Гумореска набуває зовсім іншого звучання. В Герасименко наводить ще цікаве зіставлення двох різних записів народного анекдота, що ліг в основу гуморески Руданського «Варена сокира»¹. У фольклорних записках солдат грає роль традиційного «обманщика». У Руданського зроблено так, що важко сказати, хто й кого обдурив, хто й над ким посміявся.

Мета гумористичних співомовок Руданського *розважальна*. Про це свідчить як сам зміст їх, так і характер сповненої поетичних нісенітниць інтродукції до них, названої «Преслів'ям». І не слід зовсім сахатися такого

¹ Степан Руданський, Твори, стор. 29.

визначення. Треба тільки підійти до оцінки Руданського історично. У своєму гумористичному циклі творів поет по-своєму розв'язував генеральну тему всієї демократичної української літератури XIX ст.—«Пани і люди». Тут Руданський цілком солідаризувався з позиціями Марка Вовчка, визначної своєї сучасниці, не кажучи вже про Шевченка. «Пани» в розумінні закріпаченого селянства цілком випадають з поняття «люди». Людьми народ називає тільки тих, хто працює. Хто ж тільки пожирає плоди праці його, не люди, а пани-дармоїди. Люди і пани навіть думають по-різному, вкладаючи в одні і ті ж слова протилежний зміст.

Цей глибоко народний погляд на гнобителів, відбитий у фольклорі, поет підхоплював, вкладав у майстерну і водночас в цілком приступну форму і повертав назад народові для нового вжитку. Віки кріпосницького рабства звели трудящу людину до стану худоби, але не вбили її душі, не зламали віри в торжество Правди над Кривдою, не затоптали в грязь її гідності. Народ сміється над кривдниками своїми. Народ розважається і над своїми людськими вадами, нав'язаними йому кріпосницькими відносинами, очищається від них, як від скверни. Сміх той іскриться ясним розумом, благородним відчуттям краси в природі і в людях, тонким дотепом. В тому дотепі — і гнів, і злий сарказм, і скепсис прихованої іронії, і високогуманне розуміння людських слабостей.

Так вирисовується з гуморесок позитивний ідеал сатирика.

Франко кваліфікував Руданського як «найвизначнішого поета» в українській літературі третьої чверті XIX ст. Оминаючи, звичайно, Шевченка, він бачив у ньому «великий поетичний талант».

Це тим важливіше підкреслити, що якимось повелосся зв'язувати з Руданським версифікаційну безпорадність,

може, тому, що він зважився перекладати «Іліаду» Гомера не гекзаметром, а тим же таки коломийковим розміром. В листі «До читачів журналу «Правда» (1869) поет так пояснював цей факт: «Що ж до розміру, то я більшу половину 1862 року бився з сею первою піснею («Іліади». — П. К.), перекладаючи її і на (г)екзаметри і на різні розміри наших дум та пісень — і кожний раз під кінець сеї пісні доходив до того, що узятий розмір мій не годиться». Спинившись далі на коломийковому розмірі, він додавав: «Розмір сей, як він не простий, а його наслухаться можна і в приказках ігрових, і в прислівках коласкових, і в піснях звичайних веселих і сумних; і такий розмір якраз і годиться до переводу Омнррової мови — ігрової, дитячої, веселої і сумної»¹.

Ознайомившись з мотивами Руданського, Франко кінець кінцем визнав за ним рацію.

Руданський був справжнім віртуозом українського віршування. В період після Шевченка і перед виступом Франка жоден з українських поетів не дав такого багатства віршових форм, як Руданський. Коломийковий дистих, розбитий цезурою на чотирьохрядкові куплети, був улюбленим віршем його гумористичних співомовок. Але він запровадив і найскладніші пісенні розміри з найрізноманітнішою строфічною будовою (в ліриці і дивоспіві «Чумак»), і ямби, що після Пушкіна і Шевченка стали класичними. Переклад лермонтовського «Демона» Руданський здійснював якраз чотирьохстопним ямбом, тобто розміром оригіналу. В баладах своїх він успішно застосовував розповідний хорезізований вірш. А в громадській ліриці («Не кидай мене», «Наука», «Моя смерть») — близький до нашої коломийки російський пісенний розмір, якого так полюбляв Кольцов.

¹ Степан Руданський, Твори, стор. 615—616.

Співомовки Руданського пережили свій час. Вони стали відомими і в Росії, і в зарубіжних країнах. Видання його творів з року на рік невпинно збільшувались. Популярність його зросла особливо після Жовтневої революції, коли прийшов до активного культурного життя справжній масовий читач.

Плідними виявились традиції Руданського в українській гумористиці. Їх розвивав далі Франко («Нові співомовки»), Леся Українка («Пан-народовець»), Самійленко («Божий приклад»). Вони живуть у творах українських радянських поетів-гумористів — від дотепного оповідача С. Олійника до мініатюриста П. Глазового.

Справдилися сподівання Руданського. Не щезла його співомовка, а відродилася знову, видобувши із забуття ім'я талановитого поета.

Полетить жива
І покотиться,
В сотні, тисячі
Переплодиться.
І я знов живий
Світ оглядаю,
Смерті першої
Не пригадаю.

Петро Колесник

П І С Н І

* * *

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі!..

Між ярами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька — дівчинонька!..

Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця;
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча миле.

Зупинися нишком-тишком
Над рум'яним, білим личком;
Над тим личком зупинися,
Чи спить мила — подивися.

Як спить мила, не збудилась,
Ти нагадай, з ким любилась,
З ким любилась і кохалась
І кохати присягалась!..

Як заб'ється їй серденько,
Як дівча зітхне тяженько,
Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі!..

А як мене позабула
Та нелюба пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України!..

Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю замирає.

24. VII 1856

ТИ НЕ МОЯ

Ти не моя, дівчино молодая!
І не мені краса твоя;
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!

Ти не моя! І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...
Мої ж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя, голубко сива!..
Щаслива доленька твоя,
Моя же доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! Но що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..

19. II 1854

НАД КОЛИСКОЮ

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки сонечко не запалиться,
Поки місяць не згасне!..

А я, бідная, над колискою
Цілу ніч не здрімаю,
Про життя твоє нещасливе
Тобі пісню співаю.

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Тільки щастя і долі!
Будеш цілий вік, як той чорний віл,
У ярмі і неволі!

Тільки губонька залепечеться,
Слаба ніженька стане,
Слаба рученька перехреститься,—
Твоє горе настане!

Не підеш з дітьми, не побавишся
На пуховім пісочку,
Не прийдеш у сад, не положишся,
Не заснеш в холодочку!..

Не з дітьми підеш,— панську череду
Поженеш ти на поле!..
Не пісок м'який,— стерня остра
Босі ноги наколе!..

І від сонечка не сховаєшся
За відорану скибу;
Зав'ялить тебе в полі сонечко,
Як ту в'ялу рибку!..

І не раз сльоза із очей спаде
На запалені груди,—
І сльозу твою тільки бог їден
З неба видіти буде!

Станеш хлопцем ти, станеш парубком,
Тобі все їдна доля:
Черета пройде, найде панщина —
Їдна й тая ж неволя.

І що божий день осавула йде:
Ти вставай до роботи!..
Ти вставай, роби від неділеньки
До самої суботи...

І що божий день будеш досвіта
До роботи вставати;
Свою силюнку ні собі, ні мні,
А панам виробляти.

А там панові не вподобався,
Писарині якому,—
Ноги здибають, руки сплутають
І звезуть до прийому.

Станеш голій ти у «присутствії»,
Як родила тя мати..
І зачнуть тебе пани з доктором,
Мов коня, оглядати...

І забриють лоб — і до церкви враз,
Там присягу прикажуть;
У мундир вберуть, оружжя дадуть,
Світ навіки зав'яжуть.

Поженуть тебе в чужу сторону,
І зачнуть муштрувати,
І приказ дадуть — мову рідну
На чужую зламати...

І наломишся, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідну неньку...

А прийде війна — зложиш голову...
Де і хто поховає?
Не згадає мир, не спитається,
Хіба бог спам'ятає!..

Спи ж, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки світ стоїть, поки з місяцем
Враз і сонце не згасне!..

* * *

Світить місяць серед неба,
Зірочки кругом,
І всі люди сном заснули,
Опівнічним сном.

Оден я лиш не дримаю,
Край вікна стою,
І тобі, дівча, співаю
Про тугу свою!..

Чи спиш, мила, чи дримаєш?
Любко, пробудись!
Пробудися — і в віконце
Виглянь, подивись!..

Най погляну на ті личка,
Що палахкотять,
На ті очі, чорні очі,
Що вогнем горять!..

Виглянь, мила, як дримала,
Най я подивлюсь,
Подивлюсь на білі груди,
К серцю пригорнусь...

Пригорнуся, обів'юся,
Правду спом'яну...
І без туги і без жалю
Вічним сном засну.

17. X 1857

* * *

Ой чому ти не літаєш,
Орле сивокрилий?
Ой чому ти не гуляєш,
Хлопче чорнобривий?

Ой рад би я політати —
Туман налягає;
Ой рад би я погуляти —
Туга не пускає...

Нема щастя ні за мною,
Ні передо мною,
Тільки туга за тугою,
Журба за журбою!..

Ходжу, нуджу середо дня
І посеред ночі,
І ніколи сна не знають
Заплакані очі.

Ізсихають мої очі,
І сльоза не лється,
Тільки туга коло серця
Як гадюка в'ється.

В'ється вона коло серця,
Серце розриває,
Ударюся в сиру землю,
Земля не приймає!

Ой піду я поміж скали,
В море повалюся!
Як не в морі утоплюся,
В камінь розіб'юся!..

І злетяться чорні птахи,
Сядуть надо мною,
Заспівають «Вічну пам'ять»
Над мою журбою.

17. XI 1857

ПІСНЯ

(Голос «Неј, bracia orgyszki!»)

Гей, браття-козаки, сідлайте-но коні!
Черкніть для охоти вина!
До боку шабельку, на руки повіддя,
На ноги сталльні стремена!
Не гнути нам шиї, козацької шиї
Під тяжким залізним ярмом,
Не нюхати диму нещасного краю,
Що в'ється над нами кругом!
Чи в нас не та сила, що у батьків була?
Не тая шабелька у нас?
Чи в нас нема коней на степах широких,
Чи вуголь на люльці погас?
Нехай наші коні на чистому полі
Тріпнуться і враз заіржать!
Нехай наші браття, молодці козаки,
На чистее поле біжать!
Нехай знову брязне шабелька сталля
В козацьких залізних руках!
Нехай знову ляжуть ворогові кості
Могилами в наших степах!

А люлька-голубка нехай не вгасає,
Палить вражі замки кругом!
Нехай ворог знає, повік не гадає
Знущатися над козаком!..

17. X 1857

СТУДЕНТ

В славнім місті Петербурзі,
Недалеко від Неві,
Із болота виглядає
Хата бідної вдови.

Стара хата зо вдовою
Разом вік свій віджила,
Почорніла, похилилась
І в болото увійшла.

Увійшла по самі вікна...
В ганку сходи до сіней;
В сінях набік похилились
Двоє скривлених дверей...

І направо — старій бабі
Смерть підписує патент,
А наліво — без копійки
Б'ється з нуждою студент.

Зима люта. Вітер свище;
Сніг по вікнах брязкотить;
Мороз душу обіймає,
Мороз тіло каменить.

А у хаті на постелі
У сурдугі і плащу
Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.

І живіт, — як гріб, запався,
Облізає голова...
І остатня догоряє
Його свічка лойова.

І сидить він, поглядає
На похилену стіну:
Під стіною лежить череп, —
Нема й кришки тютюну.

І стіння кругом чорніє...
Тільки лазять павуки.
Тільки сумно виглядають
Із шкалубин прусаки...

12. I 1858

ПОЛЮБИ МЕНЕ

Лисий я, волосся спало,
Решта білая як сніг,
Недалеко моя яма,
Та я в яму ще не ліг;
Що збіліло — замалюю,
Ще й нового накуплю:
Полюби мене, дівчино,
То-то я тебе люблю!

Небагато в мене мізку
Та і пусто в голові,
Та я змалу оженився
На багатій удові;
І я собі узяв гроші,
А бог — милую мою:
Полюби мене, дівчино,
То-то срібла надаю!

Не ложив я свої шні
На правдивії ваги,
Погнув її не їдному
Аж до самої ноги.
Зато тепер, як биндами,
Собі шию обів'еш:
Полюби мене, дівчино,
То-то слави нажиеш!

Скаменіло мое серце,
Хоч і м'якше не було,
Як дитина — не гадає,
Що добро і що то зло;
Але зато як часами
Кілька крапельок прийму...
Полюби мене, дівчино,
То-то щиро обійму!

26. IX 1859

ГЕЙ, БИКИ!

Та гей, бики! Чого ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи лемеша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! бадилля зсохло,
Самі валяться будяки,
А чересло, леміш новії...
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах;
Нехай не буде того зілля
На наших батьківських полях!
А чересло моє ізліва,
Леміш із правої руки
Зітнуть і корінь того зілля,—
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зоремо поле,
Посієм яреє зерно,
А спаде дощик, незабаром
В землі пробудиться воно.
Пробудиться і на світ гляне,
І, як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви,—
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.

І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки;
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

13. X 1859

* * *

Нехай гнеться лоза,
Куди вітер пігне,
Не печалить вона
Ні тебе, ні мене.

Може, й тяжко її,
Може, й спина болить,
Але буря її
З корінця не звалить;

На болоті росте
І слабая сама —
Вона гнеться собі,
Бо в ній сили нема;

Вона гнеться собі,
І так вік прожине,
І без слави, в багні,
Як трава, зогніє.

Як трава, осока
Зогніє у багні,—
І хіба лиш комар
Заспіває по ній...

Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись,
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись;

Ти глибоко углиб
Твердий корінь пусти,
Гілля вгору розкинь,
Ти рости та рости!

І до пекла дістань,
І у пекло заглянь,
І до хмари дістань,
І на небо поглянь.

І весь світ обдивись,
І усе розпізнай;
І що доброго є,
Ти у себе впивай.

І у силі, в добрі,
Як скала, затвердій,
І, як сторож-силач,
Над землею ти стій;

І пташки світові
Защебечуть тобі,
І співак одпічне,
Заспіває тобі...

А як буря лиха
Тебе з місця зіб'є
Або хмара-гора
Тебе громом уб'є —

Світ почує ту смерть,
І повітря здрижить,
І ліси загудуть,
І земля задвижить;

І пташки пролетять,
Спогадають тебе,
І співак перейде,
Не забуде тебе!

16. X 1859

ПІСНЯ

Голе, голе мое поле!
Де ж ви, ясні квітоньки?
Позгасали, поспали,
Як на небі зіроньки.
І стебло пересохло,
Як билина, полягло.

Діти, діти, мої квіти!
Як погляну я на вас,
Серце мліє, каменіє,
Що цвіли ви тільки раз.
Раз росли, раз цвіли
І без долі опали.

Не для ділка свого пчілка
Вас ізсала, як дитя, —

То жарою, як марою,
Перервало вам життя.
І роси ні сльози
Не спадало для краси.

І дівчина, як калина,
Вас не рвала на косу,—
Вас зірвали, розірвали
Вітри буйні без часу!
І без літ на весь світ
Розпустили в'ялий цвіт.

Доле, доле, моя доле!
Верни ж мої квітоньки,
Верни діти, мої квіти,—
Верни ж мої зіроньки!
Але ба — не сівба!
Не мине моя журба!

26. XII 1859

* * *

Звела мене не біда,
Звела мене,
Моя нене,
Звела мене не біда,
А дівчина молода.
А дівчина,
Як калина,
А дівчина молода.

Брівоньками зв'ялила,
Брівоньками,
Чароньками.
Брівоньками зв'ялила,
Оченьками спалила.
Оченьками,
Зіроньками,
Оченьками спалила.

Ой дівчино, не в'яли,
Ой дівчино,
Ти, рибчино,
Ой дівчино, не в'яли,
Мого серця не пали!
Серця мого
Молодого,
Серця мого не пали!

Коли любиш — не жартуй!
Коли любиш,
Та не губиш,
Коли любиш — не жартуй!
Як не любиш — розчаруй!
Як не любиш,
Тільки губиш,
Як не любиш — розчаруй!

5. VIII 1860

* * *

Згадай мене, мила,
Ранньою весною,
Як зав'яне квітка
В тебе під ногою
І засохне до весни,—
Тоді мене, мила, спом'яни!

Згадай мене, мила,
Як пташка заб'ється
В металеву клітку,
Сама розіб'ється
І загине без вини,—
Тоді мене, мила, спом'яни!

Згадай мене, мила,
В тяжку пригоду,
Як твоя обручка
Звалиться на воду
І не вийде з глибини,—
Тоді мене, мила, спом'яни!

15. VIII 1860

* * *

Не кидай мене,
Моя чарочко!
Не жени мене
Ти, шинкарочко!

64

Не жени мене,
Дай упитися.
В тебе, бридкую,
Улюбитися!

Не без жінки я,
Не без хати я,
Все у мене є,
Відьмо клятая!
Хліба досита
Маю в засіку,
Маю волики,
Маю й пасіку.
Моя хаточка —
Повна чашечка,
Моя жіночка —
Мов та пташечка;
Та тяжкі мої
Болі більні,
Бо не маю я
Волі вільної.

Запряжу воли —
Потом миюся,
Розпряжу воли —
Набік хилюся;
Повалюсь на бік,
Не здрімаюся,
Знов на панщину
Підіймаюся!..

Одроблю чуже:
«Жінко-душечко!
Приголуб мене,
Щебетушечко!»

5 С. Руданський

65

А вона у плач,
Розголоситься,
На своє жене,
Бо й те проситься!

Робиш — сил нема,
Спина кривиться,
А вона на те
Та й не дивиться.
Робиш — сил нема,
Похиляєшся,
А вона у плач:
«Запиваєшся!»

О, я п'ю тепер,
Жінко любая,
Не кидай мене,
Чарко грубая!
Не кидай мене,
Моя чарочко,
Не жени мене
Ти, шинкарочко!
Не жени мене,
Дай упитися,
В тебе, бридкую,
Улюбитися!

16. VIII 1860

НАУКА

Дочекався я
Свого святонька,
Виряджала в світ
Мене матінка.
Виряджала в світ
Мати рідная
І промовила
Мені, бідная:
«Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться,
Ти на світ поглянь,
Що там робиться,—
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,—
Може, є такі,
Що і миються;
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,—
Може, є такі,
Що й не журяться.
Коли найдеш їх,
Милій синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як рядниночку.

Спина з похилу
Не іскорчиться,
Чоло з пороху
Не ізморщиться.
Спина з похилу
Не іскривиться,—
Зато ступить пан
Та й подивиться;
Зато ступить пан
На покірного
І прийме тебе,
Як добірного.
І в годиночку —
На драбиночку.
І підеш тоді,
Милий синочку,
І з панами сам
Порівняєшся,
В сріблі-золоті
Закупаєшся;
В сріблі-золоті
Закупаєшся,
З полем

батьківським
Розпрощаєшся!»

Але сталося
Друге святонько:
Виряджав у світ
Мене батенько.
Виряджав мене,
Путь показував,
Говорив мені
І приказував:

«Видиш, сину мій,
Як працюємо,
Видиш, сину мій,
Як горюємо.
Кожний на світі
На то родиться...
Не дивись на світ,
Що там робиться!
І на пчіл поглянь:
Є робучії,
Але й трутні є
Неминучії.
Так і на світі:
Ідні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.
Будь ти проклятий,
Милий синочку,
Як пігнеш таким
Свою спиночку;
Як пігнеш таким
Свою спиночку,
Як простелешся
На рядниночку.
І чоло тобі
Нехай зморщиться,
І хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладини;
Ти не жди від них
Перекладини,

Ти у світ іди
На оглядини.
Ти у світ іди,
Милий синочку,
Ти усе спізнай —
І билиночку.
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьковим
Привітаєшся!»

16. VIII 1860

* * *

«Ой ти, калино, ой ти, малино,
Ой чому ти не цвіла?
Ой либонь-бо тебе, червона калино,
Бистра вода зайняла?
Ой ти, калино, ой ти, малино,
Ой чому ти не росла?
Ой либонь-бо тебе, червона калино,
Бистра вода знесла?»
«Ой вода грала, мене не займала,
Не тим-бо ж я не цвіла:
Не цвіла я з горя, що мого явора
Бистра вода зайняла.
Зайняла вода, зайняла бистра,
Покотила на Дунай,
А мені, калині, бідній сиротині,
Тяжка туга та печаль.

Зайняла вода, зайняла бистра,
Покотила на ріку,
А мені, калині, бідній сиротині,
Тяжка туга довіку!»

[1860]

СЕРБЬСКА ПІСНЯ

Моя хата — чорні гори,
А постеля — камінь голій;
Мої браття -- кому горе,
Мої браття — всі соколи.
Де ворога завважають,
Як блискавка налітають.

Мое серце веселиться,
Як запукає рушниця,
Як турецькую скотину
Неживою з коня скину
Та голову його псячу
На колі своїм побачу.

Квітчу гору не квітками —
Турецькими головами;
Квітчу плечі свої сербські
Турецькими жупанами.
Турки кулі виливають,
Кулі турків побивають.

Здоров буду, — то прибуду
І до твої, аго, хати,

І з жінкою твоєю буду
Цілу нічку ночувати,
Твій тютюн буду курити,
А кораном борщ варити.

Візьму, аго, коня твого,
Тогді босий ти поскачеш;
Візьму, аго, меча твого,
Тогді прасницю побачиш,
Та ще тебе, вражий діду,
Осідлаю та й поїду.

Тогді свого доконаю,
Псячу голову зрубаю,
Твоє м'ясо буде в полі,
Голова на частоколі,
І голову черви сточать,
А пси псину розволочать.

Тобі горе, сербе-брате!
Ніхто не йде помагати,
Тільки сам ти між горами
Справляєшся з ворогами.
Сербин крикне — б'є рушниця,
Тим Сербія і держиться!

[1860]

ЩЕ ВЧЕРА ІЗВЕЧІРА

Ще вчера ізвечіра
По заході сонця
Поглядав я на улицю
Край свого віконця.
Поглядав я на улицю,
Бучно було всюди,
І мигали мимо вікон
Знакомі люди.
І сьогодні ще до дня
До моєї хати
Збиралися товариші
Тугу розважати.
Розважали, розмовляли,
Щиро обіймались,
Виливали душу в душу
І не оглядались.
Півгодини до машини,
Як мала рушати,
Виходила і ти, мила,
Мене виряджати.
Вийшла, стала на помості,
Хусткою закрилась,
Дивилася, дивилася...
Так і розлучилась.

1. IX 1861

МОЯ СМЕРТЬ

Прийшла смерть моя,
Легке точиться...
Ти мори, маро,
Коли хочеться.

Я віддам землі
Всі кістки мої,
А на світ пушу
Лиш щілки мої!

Не умруть вони:
Кожна щілочка
Полетить жива,
Як та пчілочка;

Полетить жива
І покотиться,
В сотні, тисячі
Переплодиться.

І я знов живий
Світ оглядую,
Смерті першої
Не пригадую.

Прийде друга смерть —
Світ зчорніється,
Земля вся в снігу
Забіліється.

І весь світ мара
Зморить голодом
І щілки мої
Зціпить холодом.

Але холод той
Не уб'є життя.
Перейдуть віки,
Ожне дитя.

Перейдуть віки,
Світ завалиться,
Вогнем-стовогнем
Весь розпалиться.

І сніги тоді
Паром кинуться,
І щілки мої
Знов прокинуться.

І щілки мої
Знов прокинуться,
Найдуть землю знов,
Знову кинуться.

Найдуть землю знов,
Знову кинуться.
В сотні душ живих
Перекинуться.

І піде життя
Знов драбиною,
І я вигляну
Знов дитиною.

А ти ждеш, маро!
Легке точиться,
Ти не жди: мори,
Коли хочеться.

Місяць, рік піждеш —
Що уводити?

Трудно думи всі
Разом сподити.
Трудно думи всі
Разом сподити:
Чого ж ждеш, маро?
Що уводити?

17.VIII 1860

ПРИКАЗКИ

ПРЕСЛІВ'Я

Вір не вір, а не кажи
«брешеш».

I

Народився я на світ,
Як ідного рання
Моя ненька забагла
Шпаків на снідання.

А я, хлопець-молодець,
Пожалував мамі,
Серед ліса відпитав
Дупло зі шпаками.

В дупло руку — не іде,
Голови не впхаю,
Сюди-туди край дупла —
Та й сам улізаю.

Ходжу голий по дуплі...
Шпаченят до ката!
Я в пазуху й загорнув
Тії шпаченята.

Вилізати б, так не то!..
Я й домудрувався:

Лиш сокиру притащив,
З дупла прорубався.

Гиц із дуба на коня!
Кінь собі брикає,
А сокира моя все
Зад йому рубає.

Нагадався за сім миль,
Назад подивився,
А у коня, як на сміх,
Лиш перед лишився.

Давай тоді йому зад
З верби підправляти,
Як підправив, та й заліг
На годинку спати.

А кінь ходить по траві,
І перед пасеться,
А зад росте та й росте,
Аж до неба пнеться.

А для моїх шпаченят
Того було й треба,—
Додряпались по вербі
До самого неба.

Прокинувся, до шпаків —
Та де вже до ката!..
Аж на небі половив
Мої шпаченята...

Повертаю до верби,
А верба й пропала,
Бо коняка напаслась
Та й, знать, побрикала.

Щастя тільки, що святі
Не горшки ліпили,
Але якось на той час
Гречку молотили.

Розказав я їм біду,
Випросив полови
Та з полови ізсукав
Мотуз прездоровий.

Вп'яв до неба та й униз!
Мені й горя мало!..
Аж до низу на сім миль
Мотуза не стало.

Згори й кажуть, що скачи!
Але я не хочу,
Що вгорі собі урву,
То внизу надточу.

І спускаюсь собі вниз,
Мало й остається,
Ще б урвати кілька раз,
А мотуз не рветься.

І висів я кілька літ,
Мамина дитина,
І висохла, як дупло,
Моя середина.

А рій якось пролітав
Та туди й забрався,
Наніс меду, щільників,
Розхазяювався.

Наніс меду кілька пуд,
Ну його з бідою!
Мотуз рветься — я в багно
Чуть не з головою.

А тут якось по багні
І качка ходила,
На чуприну набрела,
Гніздо собі звила.

Яєць много нанесла.
За дітей помовка,
Аж нечистая несе
Голодного вовка.

Та фурнула з голови,
А той завинувся,
Поїв яйця і на чуб
Хвостом обернувся.

А я за хвіст:
«Гуттю-га!»
А вовк налякався,
Та як скочить, я і — гоп!
На світ показався!

II

Ото уже я підріс,
Літ десяток було;
Дід ходив ще без штанів,
Батька ще й не було.

То бувало коли хто
В гості запрошає,
То дід сяде на полу
Та мене й питає:

«А хто, — каже, — піде з нас?»
То я його гладжу:
«Та хто б, діду, не пішов,
Все то ідно, — кажу.

Або я туди піду,
А ви сидіть, діду;
Або ви собі сидіть,
А я туди піду».

А зимою холодно,
Нічим затопити,
То й питається дідунь:
«Що, — каже, — робити?»

«А що ж, — кажу, — тра комусь
Іхати в дубину!»
То бувало й каже дід:
«Хто ж поїде, сину?»

То я й кажу: «Хоч сидіть,
А я не поїду;
Хоч посиджу я за вас,
А ви їдьте, діду!»

То бувало й їде дід...
А раз таки в біса
Потягнувся вже і я
За дідом до ліса.

Тільки входимо у ліс,
Аж купа ломаччя!
Я сокирою гугуп! —
Заєць з-під ломаччя.

З-під ломаччя та у ліс.
«Гуттю-га!» — на зайця,
Коли ми до тих ломач,
Аж там сиві яйця.

«Заберемо?» — «Заберім!»
Зважили дрючками,
То насили що згорнув
У шапку руками.

Ото я їх і приніс,
А в нас на ту пору
Розквоталася свиня,
Квокче коло двору.

«Пійми, сину!» Я й пійняв,
Посадив на яйця...
То ми мали з тих яєць
Шість волів від зайця.

А ми воли запрягли,
Припічок зорали,
Та такого ми тоді
Того хліба мали!..

Що як ото нам женців
Прийшлося збирати,
То безрукая їдна
Сама прийшла жати.

І нажала ж вона нам
Та кіп наскладала,
І стебла вже не було,
А та іще жала.

«А що, сину, — каже дід, —
Треба спогадати,
А де-то ми ті скирти
Будем закладати?»

То бувало я лежу
Та й дідові раджу:
«Адже у нас комин є,
На комині! — кажу.

На комині як складемо,
То й не тра сушити,
А на печі, як бог дасть,
Будем молотити!»

То бувало святий хліб
Аж комин колише!..
Їдна тільки нам біда,
Що вклянулись миші.

А кіт якось на полу
Із дідунем грався,
Ото мишей і зачув,
В закутку закрався...

Та як хвостом замахнув —
Лихі б його з'їли! —
То в помийницю скирти
Так і полетіли!

III

А ото вже дід підріс
Та і одубився;
Після нього через рік
І батько родився.

Та ото вже тра було
Батька мені вчити;
Але зато, як навчив,—
То-то було жити!

Все їднакове було:
Здатність і заможність,
І хазяйство, й ремество,
І смак, і набожність.

Мати любить все парне,
А ми з батьком кисле,
Мати парить по селу,
А ми собі киснем.

Мати ходить цілий день,
Тільки оглядає,
А ми з батьком уночі
Вудку закидаєм.

То бувало таки так
В добрую годину,
Як не клюнеться кожух,
То тягнем свитину.

А набожні що були,
То сохрани боже!
Як до церкви серед дня
І не пустять, може,

То, бувало, уночі
Церкву підкопаєм,
Помолитись хоч на час
Таки повлізаєм.

Купувати коли що —
Аж рука дрижала,
А як купимо — зато
Аж земля двигала.

І то ж то ми розжились,
Дві світлиці мали,
Світилося, куди глянь,
Лиш стовпи стояли!

А одежі що було!
Боже, твоя воля!
Вісім було свит бери,
А все плечі голі.

А яке ж то ми ще
І хазяйство мали,
Всі сусіди коло нас
В два плуги орали.

А воли які були!
Рога не дістати,
Бо чорт його таки й мав
Кому діставати.

А як поле ізорем,
То вже чи є краще?
То не наше, а чуже,
То чуже, не наше!

А раз мати колись нам
Збитка ізробила:
Взяла батьковий кожух
Та й гречку накрила.

А худоби було шмат,
Гречка лиш біліла,
Та з кожуха як пішла —
Чисто гречку з'їла.

А було колись у нас,
Що ми й лавки мали,
Та все-таки через ню
І то позбували.

Як умерла — де було
Домовини взяти?
Мусили вже для біди
І лавки віддати.

Та ще потім по біді
І обід справляли,
Взяли собі понад став
Людей покликали.

Та й просимо їх удвох:
«Пийте юшку, люди!
Як вип'єте тее все —
То там рибка буде!»

А тепер ми розійшлись,
Батько шинк тримати,
А я не так до шинку,
Як люблю орати.

Батько п'яний все держить
За шинок рукою,
А я орю, як уп'юсь,
Носом за корчмою.

5. VIII 1857

ГУМЕННИЙ

Їздив дідич за границю,
Назад повертає,—
От гуменний на границі
Пана і вітає.

Поклонився, привітався.
«А що там, Іване?»
А гуменний йому каже:
«Та все гаразд, пане.

Одно тільки...» — «А що тільки?» —
Дідич обізвався.
«Та то, пане, що ваш ножик
Складаний зламався».

«Ну! Зламався, так зламався,
Що там споминати.
Певне, хлопці мали гратись
Та й мали зламати?»

«Таки правду, ясний пане!
Хлопці ізламали,
Лиш не грались, а сивого
Коня білували».

«А чого ж то сивий згинув?» —

«Пані хорували,
За лікарством як погнали,
То і підірвали».

«То і пані хорувала?
Ах, боже мій, боже!
Що ж? Здорова моя пані?
Говори, небоже».

«Помоліться, пане, богу!
День лиш хорували,
А на другий од пожару
Богу й душу дали!»

«Од пожару?.. Що таке?..» —
«Просте, пане, діло:
Як зайнявся тік у пана,
То все погоріло!»

«Пані вмерла, все згоріло...
Будь здоров, Іване!..» —
«А ще ж панна ваша вдома,
Поверніться, пане!»

«Що ж там, голубе Іване!
Як там бідна дочка?» —
«А нічого, уповила
Хлопця, як линочка!»

Спом'янув тут бідний дідич
Чорта та чортицю,
Плюнув з лиха, сів на бричку:
«Рушай за границю!»

18. X 1857

ЛОШАК

Напосілися злодії
Раз на мужика
І чи з поля, чи із стайні
Вкрали лошака.

Мужик ходить, ломить руки,
На святе дає,—
Коли чує: аж у стану
Лошак його є.

Поклонився асесорам
Мужик-неборак,
Асесори йому кажуть:
«Пашол вон, дурак!»

На слово тебе поверить?!
Екой дуралей!
Приведі для показання
Восем душ людей!»

Мужик ходить, просить, поїть.
Восьмеро найшов,
Дав попові на молебень
І у стан пішов.

Поклонився асесорам
Знову неборак.
Асесори знов говорять:
«Пашол вон, дурак!»

Екой чорт сюда приносить
Етаво хахла!
Суєтса с своей кабилай!..
Єсть важней дела!

Прідьош после!» Через тиждень
Знов мужик іде,
Вибирає, поїть свідків
І у стан веде.

Діла знову в асесорів,—
Гонять мужика!..
Став хазяїн, стали свідки,
Нема лошака!

Аж піднявся і говорить
Один з-межи них:
«Не відіб'єш ти коняки
Від тих станових!

А як ще нас разів кілька
Сюди поведеш,
То будь певен, що й корову
З дому ізведеш!

Подаруй їм ту коняку
І не голоси,
А скажи, мов, що вклепався,
Ще й перепроси!»

І послухав мужик ради,
Іде по панів:
«Вибачайте! я вклепався!»
Бух панам до ніг.

«Как же ти, дурак, не знаєш.
Что било твайо,
Да к чужому привязался,
Видал за свайо?..»

«Вибачайте, благороддя,
За вину мою!
Маю жінку і із нею
Років сім жию.

А щоб її який ворог
В стан запакував,
Мусив би-м панам сказати,
Що ї не пізнав!»

18. X 1857

ЗАСІДАТЕЛЬ

Гнався постом засідатель
На чинось біду.
Серед ставу й заломився
На тонкім льоду.

Б'ються соцькі й розсильні,
Б'ються й рибаки,
Водять шнури край пролону,
Ості і гаки.

Але йде жидок убогий,
Пейсами потряс:
«Гирсти! Гирсти?— став питати,—
Що таке у вас?»

«Засідатель утопився,
Господи прости!..
Ходи, жидку, хоч поможеш
Шнура завести.»

«Гирсти! — нащо то шукати
Людської біди?
Лиш карбованця наставте,
Вийде сам з води!»

18. X 1857

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
З мазницею чумак ходить
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш,—
Сріблом-золотом сяє,—
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!

Реготять купці дурнії,
А він тільки сплюне
Та й до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшій крамниці
Два купці сиділо,
І туди чумак заходить
З мазницею сміло:

«Добрідень вам, добрі люди!»—
Та й зачав питати,
Чи нема у них принаймні
Дьогтю де продати.

«Нету, нету! — купці кажуть.
Та й, шельми, сміються:—
Здесь не дьоготь — тільки дурні
Адні продаються!»

«Та нівроку ж,— чумак каже,—
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось».

29. X 1857

ГУСАК

Раз у баби перехідний
Москаль ночував,
Устав рано до походу
Та й гуску украв.
Доганяє його баба:
«Служба! почекай!»
«А что, бабушка, мне скажеш?»
«Та гуску оддай».
«Ах ти, бог мой!.. Єто гуска?..
Екой я дурак!..
Возьми, бабка, ей-ей думал,
Что єто гусак!»

29. X 1857

ПОЧОМУ ДУРНІ

«Де бував, пробував?
Розкажи, Іване!»
«Та вже де не бував,
Всюди бував, пане!»

Був не раз у Криму,
Бував і в Полтаві,
Ходив раз у Москву,
Бував і в Варшаві».

«А почім у Москві
Дурні продаються?»
«Та навгад не скажу,
Які попадуться:

Як мужик — так мужик,
Його й не питають,
А пани — все пани —
З ціни не спадають!»

29. X 1857

ЧИ ГОЛОСНА ЦЕРКВА

Став у церкві батько з сином.
Церкву вже кінчали:
Засклепили, побілили,
Олтар прибивали.

96

«Слава богу, — каже батько, —
Спомоглися люди,
Лиш не знати, як то вона —
Чи голосна буде?»

Постій хіба, — каже, — сину,
Перед образами,
А я піду та для проби
Свисну за вратами...»

Пішов, свиснув разів кілька,
Назад повертає:
«А що, сину, голосная?» —
Хлопчину питає.

«Голосная!.. — хлопець каже, —
Так і б'є луною!..»
«Ану ж, — каже, — піди свисни,
А я тут постою..»

«Оце але! — каже хлопець, —
Найшли що сказати...
А чи ж я то який дурень
У церкві свистати!»

29. X 1857

ДЕ СПИЙНЯЛИ?

«А чи знаєш ти, Романе,
Батько під судом:
Іспійняли неборака
Над чужим добром...»

7 с. Руданський

97

«Мого батька?.. Де спійняли?» —
Циганчук спитав.
«Таки в нашій ж коморі —
Бодню розбивав».

«Та в коморі й горобцеві
Крила одшибеш...
Ні! пусти-но батька в поле!
Чи тогді піймеш?»

29. X 1857

КОЗАЦЬКА МІРА

Зайшов козак до коршомки:
«Здоров, орендару!
А налий-но мені, — каже, —
Горілачі чару!»
Налив Мошко одну чару,
Козак вихиляє.
Вихиляє, не ковтає,
Іще підставляє.
Налив другу, козак хилить,
Разом дві ковтає
Й корчмареві коло шинку
Трояка кидає.
Підійняв той, подивився...
«Гирсти, як то буде?!
В мене кожну по три гроші
Пили добрі люди!»
«Мовчи, враже бородатий,
Тебе не питають.

У нас, — каже, — запорожці
Свою міру мають.
Не першина нашим пити,
Пили ми немало,
А у губу за три гроші
Більше не влізало!..»

7. IV 1858

ДВА РАБИНИ

Два рабини на коршомці
Засабашували,
Одправили борухати,
За стіл посідали.
На кожному лапсардаки,
Шапка сабашкова,
Сидять собі коло столу, —
Жоден — ані слова.
Аж приходить чоловік наш,
Кварту набирає.
«А хто то в вас, орендарю?» —
Шинкаря питає.
«І то рабин, і то рабин!» —
Шинкар обіззався.
«Чому ж вони не говорять?» —
Чоловік спитався.
«Ет, Іванцю, — жидок каже, —
Нащо то питати!
Що розумні такі люди
Мають розмовляти?»

Що один з них добре знає,
То і другий знає,
А чого один не знає —
І другий не знає».

9. IV 1858

ЦИГАН З ХРОНОМ

З копійкою циганчук
По ярмарку ходить
І купив би, може, що,
Та все не знаходить.

Усе таке дороге,
А в нього копійка,
По копійці тільки хрін
Продає жидівка.

Мнявся бідний циганчук,
Далі що робити?
Без гостинця ж не іти,
Треба щось купити!

До жидівки і побіг,
Купив того хрону,
За пазуху положив
Та й пішов додому.

От удома циганчук
Свіжий хрін смакує,
В носі крутить та вертить,
Сльози не вгамує,

А все-таки неборак
Хрону не кидає.
Іскривився, плаче, їсть
Та все примовляє:

«Плачте, очі навісні,
Щоб повилізуали!..
Таже ж бачили самі,
Що ви купували!..»

13. IV 1858

А НЕ ХАЛАСУЙ!

«Ото, тату, маєм воду,—
Каже циганчук,—
А якби нам іще сира
Та муки до рук,—
Наварили б вареників,
Сіли край стола...»
Тут старому вже по горлі
Слинка потекла...
«А якби нам іще масла,
Отогді балуй!»
Тут старий його фандою:
«А не халасуй!»

13. IV 1858

ЦИГАН НА ТОЛОЦІ

Вийшов циган на толоку,
Косить, бідний, косить,—
А господар обідати
Цигана не просить,

А дав чарки понюхати,
Хліба закусити,
Та й знов-таки заставляє
Цигана косити.

Іскривився циганюга,
Косить, бідний, косить,
А господар полуднати
Цигана не просить.

А знов чарки понюхати,
Хліба закусити,
Та й знов-таки заставляє
Цигана косити.

Ізнемігся бідний циган,
Косить і не косить,
Аж підвечір пан господар
Вечеряти просить.

Просить його до світлиці,
Садить у посаді,
Наливає чарку, другу...
Такий циган радий!..

От подали сироватку,
Циган уплітає,
Аж тут кума вареники
З печі висуває.

Кинув циган сироватку,
До другого взявся.
Лигав, лигав вареники,
Аж розперезався.

Далі годі! сидить циган
Тільки поглядає,
Аж тут кума поросятко
З печі висуває.

Гекнув циган,— та й із хати,
Не хоче і ждати:
«Вміли,— каже,— наварити —
Не вміли подати!»

14. IV 1858

ЦИГАН З КОНЕМ

Вивів циган на ярмарок
Коня продавати...
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати...

Оглядають: кінь, як сокіл,
І ганчу не має!
А сам циган кругом ходить
Та все примовляє:

«Що конина, то конина!
А щоб язик мала,
То вона б вам, добрі люди,
Всю правду сказала!»

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає...
Коли глянув, вона справді
Язика не має...

14. IV 1858

СПАСИБИ

Сидить циган на городі
Темненької ночки,
До блискавки вибирає
Чужі огірочки.

Та все собі примовляє:
«Блисни, боже, блисни!»
А господар його ззаду
Як вилами свисне!..

«А сто бісів в твого батька
Та у твої груди,
Розкрадати мою працю!..
А що тепер буде?..»

«Ой батечку, голубчику,
Чиніте, що знайте,
Тільки прошу вас, панотче,
За пліт не кидайте!»

«Отже ж кину!»—«Бійтесь бога!..
«Кину, бісів сину!»
Підняв цигана на руки
Та й через пліт кинув.

Тоді циган підійнявся
Та як зареоче:
«Мені того й бракувало...
Спасибі, панотче!»

14. IV 1858

ЩО ДО КОГО

«Хто йде їсти?» — пан питає.
«Я йду!»—циган каже.
«Хто йде жати?» — пан питає,
«То громада скаже!»

14. IV 1858

ІКРА

Сидить москаль коло лави,
Порох насипає.
Аж підходить стара баба:
«А що то?» — питає.

«А что ж? Икра салдацкая,—
Став москаль брехати.—
Віть с ентаво у нас, бабка,
Виходют салдати!..»

«Почекай же, бісів сину,—
Стара собі каже,—
В мене живо ікра ваша
У печі поляже!»

І йно лихе москаліну
З хати одвинуло —
Баба порох,— та до печі,—
Печі як не було!..

«Чи ж не диво з москалями,—
Баба промовляє,—
І в ікрі ще москаліна,
А що виробляє?!»

15. IV 1858

ВАРЕНІКІ

Сидить москаль на прилавку,
Прищурює очі.
Так і знати, що, псявіра,
Вареників хоче.

Хоче, бідний, вареників,
І ніщо питати!..
Та тільки їх по-нашому
Не вміє назвати.

«Хазяюшка, галубушка! —
Став він говорити,—
Сварі-ка мне вот ентаво!..»
«Та чого зварити?»

«Да ентаво... как, біш, єво,
У вас називають?..
Вот, что, знаєш... берут тесто,
Сиром накладают...»

«Та бог його святий знає,
Що вам, служба, гоже!..
Тісто сиром накладають,—
То галушки, може?»

«Не галушкі, не галушкі,
Я галушкі знаю.
Сварі-ка мне, галубушка...
Всьо, біш, забиваю...»

Уж с глаз далой — так с пам'яті!
Вот ентакой бес-то!..
Да знаєш лі: ентак сир-то,
А на сире тесто...»

«Та бог його святий знає
І добрії люди.
Сир у тісті?.. Хіба, може,
Чи не пиріг буде?»

«Да не пірог, галубушка!..
Екая досада!..
Да знаєш лі, туда масла
Да сметани нада!..»

А вона-то добре знає,
Чого москаль хоче,
Та чекає барабана,
Заким затуркоче.

Як почула барабана,—
Слава тобі боже! —
Та й говорить москалеві:
«Вареників, може?»

Аж підскочив москалина,
Та ніколи ждати...
«Варенікі, варенікі!» —
Та й пішов із хати.

15. IV 1858

ЗАПОРОЖЦІ У КОРОЛЯ

Приїхали запорожці,
Короля вітають,
Король просить їх сідати,
Козаки сідають.

Сидять собі. В них жупани
Все кармазинові,
І самі такі храбренні,
Вуса прездорові.

Задивились на ті вуса
Ляхи-мосціпани.
«Що б їм,— кажуть,— дати їсти?
Даймо їм сметани!»

Поставили їм сметани,
Їсти припрошають,
Але наші запорожці
Разом одмовляють:

«Славная у вас сметана!..
Тільки вибачайте,
А перше нам, запорожцям,
Щільник меду дайте!»

Дали й меду запорожцям...
Вони, як поїли,
Так ті вуса прездорові
Вгору й завертіли.

Тоді й кажуть королеві:
«А що, ясний пане!
Нехай тепер запорожцям
Подають сметани!»

15. IV 1858

ПАН І ІВАН В ДОРОЗІ

Побратались пан з Іваном,
По світі мандрують,
Разом їдять, розмовляють,
Разом і ночують...

На кожному через плечі
Висить по торбині;
Лиш пан таки у чемерці,
Іван у свитині...

Ідуть вони дорогою,
Стали ночувати,
Аж задумав пан поганий
Хлопа ошукати...

Та й говорить до Івана:
«Знаєш що, Іване?
То нам варто б попоїсти!..»
«То що ж? Їжмо, пане!..»

«Але знаєш що, Іване?
Починаймо з твої!
А як твоя спорожніє,
То тоді до мої!»

«Добре, пане!» — Іван каже,
Зняв свою торбину,
На травиці зеленії
Постелив свитину.

Попоїли таки добре:
Комара здушили...
Рано встали, до снідання
Торбину кінчили.

Прийшов вечір. Знов у полі
Стали ночувати.
Вже панову отсе б торбу
Треба починати.

Але пан про те ні слова,
На землі лягає,
Кладе торбу під голови,
Хлопа замовляє:

«Що би ти робив, Іване,—
Став його питати,—
Якби тобі довелося
Таке поле мати?..»

«А що ж, пане, я орав би,
Хлібом засівав би,
Та ходив би до Одесу,
Сіль і гроші мав би...»

«А що я — не так робив би,—
Пан почав казати,—
Я казав би на цім полі
Місто збудувати...»

Там би в мене стояв палац,
Там підряд крамниці,
Там перекупки з булками,
А тут дві різниці...

Отоді приходь, Іване,
В мене балювати!..»
«Ет, спасибі,— Іван каже,—
Лучче будем спати!..»

Незабаром на все горло
Став Іван хропіти,
Незабаром коло него
Став і пан сопіти...

Тільки що пан заснув добре,
Іван підійнявся
Та до панської торбини
І сам присотався...

То і курку, і печеню,
І кавалок кишки —
Все, що було у торбині,
Стеревив до кришки.

Пробудився пан раненько:
Пропаша година!
І сам, бідний, хоче їсти,
І пуста торбина...

Розбуджує він Івана
Та його й питає.
А Іван стиснув плечима
Та й відповідає:

«А що ж, пане, таж ви вчора
Місто будували:
Тут стояли дві різниці,
Там булки стояли!..»

А по місті, звісне діло,
Собаки ходили!..
То вони-то вашу торбу,
Певне, стеребили!»

Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти!..
«Вставай,— каже,— вже Іване!
Пора мандрувати».

Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились...
Аж насили перед вечір
До села прибились.

Відчиняють коловорот,
Аж блукає гуска.
Іван гуску — та в торбину:
Є вже і закуска...

Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили:
Общипали, обшмалили,
У піч посадили...

Але пан гадає знову
Хлопа ошукати.
«Знаєш,— каже,— що, Іване?
Ми лягаймо спати!»

Та кому із нас приснитися
Кращая закуска,
То вже ціла тому взавтра
Достанеться гуска!..»

«Та як спати, то і спати,
Не батька питати!»
Постелив Іван свитину
Та й лягає спати...

Але рівно в опівночі
Іван пробудився,
Із'їв собі цілу гуску
Та й знов положився.

Встає рано й пан голодний
Та й давай казати,
Як то він во сні до бога
Ходив балювати,

Та якої там потрави-
Йому подавали,
Як його й самі святії
Їсти приірошали...

«Ані слова! — Іван каже: —
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...

Та й дивлюсь, що не голодні,
Маєте закуску,
Та до печі помаленьку,
Та й стеребив гуску!..»

«Чи ж то правда? — пан питає, —
Всю із'їв, Іване?»
«Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане!..»

Димом здимів пан із хати,
А Іван озвався:
«Хтів пан когось ошукати,
Та й сам ошукався!..»

16. IV 1858*

ПЕРЕКУСІТЬ, ПАНЕ!

Обсунулась стара гребля,
Місток похилився,
Спала річка невеличка,
Млинок завалився.

На камені кілька хлопців
Черепками грає,
Аж ступою через греблю
Панок проїжджає.

«Помагай біг, — каже, — хлопці!»
«Помагай біг, пане!»
«А що, у вас млинок меле?»
«Таже меле, пане!»

«А г... змолоти можна!»
«Перекусіть, пане!
Як сухеє воно тільки,
То змелеться, пане!»

16. IV 1858

ПІП НА ПУЩІ

Начитався піп удовий,
Як святії жили,
Як то вони по пустинях
Господа молили...

Та й задумав і сам, грішний,
З світом попрощатись,
Зайти куди межи пущі
Та й собі спасатись.

І зібрав усю громаду,
З нею розпростився;
Взяв з собою молитовник,
В пущу віддалився...

Але де йому до пущі!
Привик до ковбаски,
До чарочки горілочки,
До борщу, до кашки...

Привик собі, як часами,
То й дечого вжити...
Та де йому серед пуші
Корінцями жити!

Пробув в пуші одні сутки;
Ба, щось не прядеться...
Пробув другі піп удовий —
Ба, вже й нитка рветься...

Взяв добродій молитовник,
Назад повертає.
«А що ж то ви не на пуші?» —
Громада питає.

«Не питайте, добрі люди! —
Став піп говорити,—
Не з такими животами
Серед пуші жити!...»

17. IV 1858

СПОВІДЬ

Хто не знає, що попи все
Звикли на дурницю?
Сповідав раз іден попик
Грішну молодицю...

Молодиця молодая,
Тлуста, уродлива;
Груди білі — як збанята;
Сама чорнобрива.

Піп накрив і патрахілем,
Ніби сповідає,
А сам мало не прилипне,
Її промовляє:

«Чи не можна, молодичко,
В тебе поживитись?
Буду за тя господеві
День і ніч молитись.

Я ще здавна тебе люблю!» —
Піп її туркоче...
Молодиця й собі каже:
«А я вас, панотче!»

Дзвонять дзвони на «Достойно»,
Дзвонять і по всьому.
Йде чорнява молодиця
Із церкви додому.

Тільки двері відхилила —
Чоловік озвався:
«Чого тебе на сповіді
Батюшка питався?»

«Ет! чого він не питався!
Чи все спам'ятаю?..
Хотів муки на проскури,—
Питав, чи не маю.

«Ні, псяюхо!.. не до шмиги!
Не муки він хоче!
Чув я добре, як казала-сь:
«А я вас, панотче!»

Стережися, коли хочеш!..
А то, як почую,
То й тобі муки намелю,
Й йому напитляю!»

17. IV 1858

СХОВАЛАСЬ

По ордані, як звичайно
У людей буває,
Ходить батюшка з кропилом,
Хати окропляє.

І, звичайне, як батюшка,—
Чого ж тут боятись?
Але одна молодиця
Ні таки — ховатись...

Ставить діти на припічку,
Каже їм казати,
Що матері нема вдома,
На ярмарку мати.

Сама живо під постелю,
Ноги підгинає.
Аж приходить і батюшка,
«В.Ордані» співає.

І співає, окропляє
Образи й пороги,
Далі стелю і постелю
Та й заглянув ноги.

118

По «Ордані» дає дітям
Хреста цілувати
Та й питає, мов не знає:
«А де ж ваша мати?»

«Пішла мати на ярмарок!
Нема вдома мами!..» —
Запищали малі діти
Різно голосами.

«То скажіть же своїй мамі,—
Й показав рукою,—
Нехай бере на ярмарок
І ноги з собою».

17. IV 1858

ПІП У РИЗАХ

Гуляє собі по ярмарку
Молодчина жвавий,
Підглядає, що в батюшки
Гроші у халяві...

Та і гроші ж то хороші,
Самі дукати;
«Будь що буде,— промовляє,—
А треба дістати...»

Сюди-туди повернувся,
Видумує штуку,
Підступає до батюшки,
Цілує у руку...

119

«Батюшечко,— став казати,—
Вчинить мою волю!..
Потрудіться на часочок
До краму зо мною...»

Я — най буде невимовно —
Ризи вибираю,
Та, як бачте, ані міри,
Ні ціни не знаю...»

Пішов батюшка до краму,
Ризи вибирає,
Вибрав самі щонайкращі,
На себе вбирає...

А той присів коло нього,
Ніби поправляє,
А тут тільки від калитки
Ремінці збирає...

Шарп калитку... та у ноги...
Піп до нього хоче...
А купець його за ризи:
«Пагаді, панотче!»

Заким отець повернувся,
З себе ризи скинув...
А той давно з його грішми
Десь як вітер згинув.

17. IV 1858

ЧОРТ

Приглянувся ксьондз-добродій
До чужої жінки:
Що день божий послає
Фіги та родзинки.

Посилає, все питає,
Коли згода буде?
Коли її чоловіка
Удома не буде?..

Але жінка не з тих жінок:
Подарунки брала,
А ксьондзові усе-таки
Слова не давала...

Далі видить: треба дати —
Нічого робити!
Тільки вона замишляє
Ксьондза підголити...

Каже мужу. Муж навмисне
Зрання виїжджає,
А вона тут повну скриню
Сажі насипає.

Насипала, зачинила,
В печі розпалила
Та нібито на вечерю
Ксьондза запросила.

Ксьондз приходить, скинув габіт,
Жарти починає...
Помаленьку, помаленьку,
Ба, вже й обіймає...

Помаленьку, помаленьку,
Ба, вже і за діло...
Аж тут раптом коло хати
Щось загуркотіло.

«Ах, нещастя! — жінка каже. —
Кінець мого віка!
Чи не лихе ж притащило
Мого чоловіка!

Іскидайте живо шмаття,
Живо розбирайтесь,
Та от скриня коло лави,
У скриню ховайтесь!..»

Ксьондз скидає, й помагає
Сама господиня,
І в минуті з голим ксьондзом
Зачинилась скриня.

Входить в хату і господар,
Нібито не знає;
Постелив собі на скрині
Та й спати лягає...

Лежить собі на тій скрині
Та й став промовляти:
«А що, жінко, та узавтра
Тра скриню продати.

Коло нас тут недалеко
Торговиця буде,
Повезу її до лиха,
Може, куплять люди!»

«Нащо тобі продавати? —
Каже молодиця, —
Нехай собі буде вдома,
Може, пригодиться!»

«Пригодиться, пригодиться...
А знаєш мовчати?
То ж не твоя, моя скриня!
Я хочу продати!»

І обоє господарі
Разом замовчали;
Помовчали, помирились
Та й позасипали...

Устав рано пан господар,
Коні запрягає,
Вивалює на віз скриню,
Коні поганяє.

Іде собі на ярмарок
Скриню продавати...
Але їде пан з жоною
До костьола, знати...

Оглядає та й питає:
«Що везеш, Іване?»
«Везу скриню, — Іван каже, —
В скрині чорта, пане!»

А тут пані обернулась
Та й панові каже:
“Poproś, duszko, tego chłopa,
Nechaj on pokaże!”¹

¹ Попроси, голубе, цього хлопа,
хай він покаже.

«А який то чорт у тебе?
Покажи, Іване!»
«Дайте хіба рублів копу,
То покажу, пане!»

Вилічив пан йому гроші,
Іван ізлізає,
Бере гроші у кишеню,
Скриню відмикає.

Як вискочить ксьондз із сажі!..
Боже твоя воля!
Світу божого не бачить,
Біжить через поле!..

А тут пані у долоні:
“Ach moje serduszko!
Popatrzaj się, popatrzaj się!
Jeszcze j samiec, duszko!”¹

18. IV 1858

ТОЙ, ЩО НАД НАМИ

Стоїть козак коло груші,
Дівку підмовляє.
А дівчина, як калина,
Полум'ям палає.

¹ Ой мое серденько!.. Подивися,
подивися, ще й самець, голубе!

«А що,— каже,— як я буду
Дитиномьку мати?
Хто пригорне сиротину,
Буде доглядати?»

Козак жваво обіймає
Дівчину руками.
«Не журись, дівчино,— каже,—
А той, що над нами!..»

А із груші старий батько:
«О, бісова мати!..
Ви будете дітей мати,
А я годувати?!»

Як почули молодята
Та від батька в ноги: !!
Дівча в хату з переляку,
Козак за пороги...

18. IV 1858

САМА УЧИТЬ (КУРКА)

Біжить дівка; в руках курка,
Сито під пахвою.
Аж дивиться: спочиває
Козак під вербою.

Розпалилася дівчина,
Не зна, чого їй хоче:
То підійде, то загляне
Козакові в очі.

То пуститься утікати,
То знов підступає.
«Та чого ж ти утікаєш?» —
Козак промовляє.

«Який змисний!.. утікаєш!..
Еге!.. не втікати?!
Я вже бачу, що ти хочеш!
Бодай не казати!..»

«Та дурна ти! втікла б курка!
Як тут що зробити?»
«Який змисний!.. втікла б курка?!
А ситом накрити!..»

18. IV. 1858

УКАЗ

Іде козак дорогою,
Дівку надібає;
Вийняв папір з-за пазухи
Та й її читає:

«І прочая, і прочая...
По сему указу
Козак должен кожную дівку
Цілувать по разу!»

126

«Чуєш, дівко, що в указі?»
«Та чую, козаче».
І вже ж рада-то, псяюха,
Аж мало не скаче!

«А приглянься-но, козаче,
До того указу:
Чи нема там написано,
Щоб іще по разу?»

18. IV 1858

ЧИ ДАЛЕКО ДО КИЄВА?

Питаються якесь хлопця
Подорожні люди:
«Чи багато верстов, сину,
До Києва буде?»

«А не знаю, — хлопець каже, —
Було вісімнадцять,
Тепер менше, либонь, стало,
Здається, сімнадцять!»

«Що ж то, сину, за пригода
Така прилучилась?»
«Та пригода — не пригода:
Верства повалилась!»

18. IV 1858

127

НА КАЛИТКУ

Прийшов мужик до крамниці,
Сукно оглядає...
Перекинув штук зо двадцять —
Все не добирає...

Аж наглянув десь кармазин:
«Дай-но, — каже, — того!..»
Розвертає, оглядає:
«Се хіба нічого!..»

Виміряє середину,
Виміряв, чубатий.
«Отут, — каже, — мені виріж
На калитку, брате!»

18. IV 1858

ДОПИТАЛАСЬ

Прийшов мужик із празника,
Празник добре вдався:
Посиніла кругом шия,
І чуб підійнявся.

Прийшов в хату — ані слова...
На лаві сідає.
Аж підходить молодиця,
Мужа оглядає:

128

«А чого то в тебе шия
Вкрита синяками?»
«Та то, мабуть, од вишнівки,
Що пив із попами!»

«А хто ж тобі, чоловіче,
Чуба мав намняти?»
А той з лави та до неї:
«А знаєш мовчати?»

18. IV 1858

БАБА В ЦЕРКВІ

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона,
Всюди поліпила.

Іще пара остається,
Де їх приліпити?..
«Ага! — каже. — Пошукаю
Святого Микити!»

Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...

Видять люди й розважають,
Щоби не ліпила.
«Що ти, бабо, — кажуть, — робиш?
Таж то вража сила!..»

Але баба обернулась:
«Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...

Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятелів мати».

18. IV 1858

ЧИ ВИСОКО ДО НЕБА

Що п'ять верстов — то й коршомка:
Нічого й лічити!..
Бо п'ять верстов як проїдеш,
Треба й одпочити!..

Ото їдуть із ярмарку
Двое господарів,
У кожного віз порядний,
Воликів по парі.

Їдуть собі помаленьку,
Грошенята мають,—
Полягали на соломі
Та й думку гадають...

Далі один пробудився
З глибокої думи,
Повернувся на соломі:
«Чи спиш,— каже,— куме?»

130

«Що говориш?» — другий каже.
«Чи спиш, я питаю?»
«Та не сплю ще,— каже,— куме,
А так щось дрімаю!»

«Не дрімай же на годинку
Та глянь проти неба!
Скільки б верстов так до неба
Проїхати треба?»

«Та бог його святий знає
І добрії люди...
Я думаю, що не більше,
Як п'ять верстов буде».

«Гутю, куме! та се баба
Тобі набрехала:
Та якби п'ять верстов було,
Там коршма б стояла!»

5. II 1859

ОКУЛЯРИ

Розходився мужичок,
Аж гвалт дякувати,
Та одна йому біда:
Не вміє читати.

До азбуки? — так куди,
Не того він хоче.
Він гадає чим другим
Просвітити очі.

9*

131

«Не вмiє ж так старий дяк
Стрiчки розiбрати,
Окуляри ж як вiзьме —
То куди читати!

Отак i я заведу
Кондаки й тропарi,
Пiду тiльки та куплю
Такi окуляри».

Пiшов мужик до крамниці,
Рiзні вибирає...
Що на очi накладе,
То все не читає.

Далi сотi з носа зняв,
Об землю ударив,
Розплатився та й пiшов
Сам без окулярiв.

Та й на проводи сказав
Хрещеному люду:
«Окулярiв не купив
То й дяком не буду».

6. II 1859

ЕГЕ, ГАЙ

Йде видючий i слiпий,
Та й каже видючий:
«Ото, брате, синiй гай!
Ото лiс дрiмучий!»

132

«Еге! Еге! — каже той.—
Як ти собi важиш!»
«А ти ж, брате, бачиш що?»
«Таж ти, брате, кажеш!»

6. II 1859

СКIЛЬКО ДУШ?

«Скiльки, куме, в тiлi душ?»
«Одна, я гадаю».
«Може, в тебе i одна,
А я так двi маю:

Бо як руки на снiгу
В мене заколють,
Хукне теплая душа —
I руки теплють.

А як страва на столi
Гарячая буде,
То вже друга, бач, душа,
Холодная, студить!»

6. II 1859

133

АБИ ДУША ЧИСТА

Два злодії в опівночі
Костьол обкрадають;
Обшарили всі скарбони,
Святих обдирають.

І забрали, які були,
Гроші під замками.
Далі один на олтарик
Пнеться з постолами.

«Та що ж бо ти, брате, робиш? —
Став другий казати, —
Як то можна святе місце
Постолом каляти?»

А той каже: «Мовчи, брате!
Ми тут перед богом:
Аби душа чиста була, —
Постоли — нічого!»

6. II 1859

СВИНЯ СВИНЕЮ

Несе мужик у ночовках
Додому свячене:
Яйця, паску і ковбаси
Й поросся печене.

134

І поросся, як підсвинок,
Та ще й з хроном в роті.
Несе бідний, та й спіткнувся
У самім болоті.

І схибулись нові ночви,
Затряслось свячене,
І в болото покотилось
Поросся печене.

Глянув мужик на болото,
Посвистав до лиха,
Одвернувся, набік плюнув,
Та й промовив стиха:

«Та свиня таки свинею!
Правду кажуть люде:
Святи її, хрести її —
Все свинею буде!»

8. II 1859

ДОБРА НАТУРА

Грає скрипка, грає кобза,
І бандура грає;
Чумак літом у кожусі
Гопки витинає.

Витинає чумак гопки,
Аж потом заллявся...
«Та скинь-бо ти кожух, брате!» —
Якийсь обізався.

135

«Ні, не скину! — чумак каже,—
Бо натуру маю,
Щойно тільки з себе скину,
То все пропиваю!»

8. II 1859

ЧУПРИНА

Питалися козака:
«Що то за причина,
Що в вас гола голова,
А зверху чуприна?»

«А причина то така:
Як на війні згину —
Мене ангел понесе
В небо за чуприну».

Питаються мужики:
«Що то за причина,
Що в вас гола голова,
А зверха чуприна?»

«А причина то така:
Нас біда обсіла —
Голимося до крівлі,
Щоб кузка не їла!»

8. II 1859

ЦАРІ

Циган, русин, третій лях
Про то говорили,
Якби царство хто їм дав,
Що б вони робили.

Циган каже: «Якби так,
Мое царство було,
То такого б вже царя
На світі не було,
Я б по шию в салі жив,
В сало б удягався,
Сало б їв, на салі спав,
Салом укривався».

«Ну, не диво такий цар,—
Русин промовляє.—
Кому сало в голові,
Той сала бажає.
А якби я був царем
Та мав царську волю,
Я би панів скасував,
Всіх пустив на волю!..»

«Ет! дурні ви,— каже лях,—
Не вмієте жити!
А якби я був царем —
Знав би, що зробити:
Я би тільки захопив
Царську скарбівницю
Та ще б таки того дня
Драпнув за границю!»

8. II 1859

ЗГУБА ДУШІ

Раз пропала на степу
В чумаків сокира,
До одного всі взялись:
«Ти, та й ти, псявіро!..»

Той їм годить, хаменить,
Той їх розважає,
Вже й клянеться на чім світ,
Богом присягає...

Ні, не вірять! Аж чумак
Проти неба глянув:
«Коли я сокиру взяв,
Най я ляхом стану!..»

«Стій, чумаче, не губи
Ні душі, ні віри!
Вірим, вірим! ти не брав
Нашої сокири!»

8. II 1859

НЕ МОЇ НОГИ

Серед лісу, серед гаю
У неділезній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинувся без чобіт.

138

Прокинувся, протер очі,
Разів кілька позіхнув,
Разів кілька босі ноги
З подивлінням повернув.

«Не мої се, — каже, — ноги,
Присягаю на чім світ,
Бо мої в чоботях були,
А сі — босі, без чобіт!»

8. II 1859

ЗАГАДКИ

Позбирались дукачі,
Добре підгуляли.
«Давай, Мошку, загадок!» —
До жидка пристали.
А жидок собі бім-бім,
Пейси підвиває:
— Як завдати, так завдам,
А хто не вгадає?
А ті кажуть: «Не журись!
За то буде плата.
Хто не скаже, що то є,
Заплатить дуката».
— Угадайте ж, — каже жид, —
Що удень чорніє,
Що біліє уночі,
А ранком синіє? —
«Добре!» — кажуть.

139

От прийшло,—
Гадали, гадали,
Далі бачать, що не сил,
По дукату дали.
«Що ж то, Мошку, таке є!» —
У Мошка питають.
А той: «Гирсти? Що то є?
А я почім знаю?»
«Ну ж бо, Мошку, не жартуй!»
— Та жарти до ката,
Я і сам собі даю
Цілого дуката!

8. II 1859

ВОВКИ

«Чого, брате, так збілів?
Що з тобою сталось?»
— Ах, за мною через став
Аж сто вовків гналось!
«Бог з тобою!.. Сто вовків!..
Та б село почуло...»
— Та воно пак і не сто,
А п'ятдесят було.
«Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?»
— Ну, Іванцю! нехай так,
Але десять гналось.
«Та і десять не було!
Знаць, один усього?»

140

— А як один? аби вовк!
Страшно і одного...
«А може, то і не вовк?»
— А що ж то ходило?
Таке сиве та мале,
А хвостик, як шило.

26. II 1859

СТРАШНИЙ СУД

В страшносудную неділю
Ксьондз казання говорив,
Став за божий суд казати
Та й, на гріх, пересолив.

Слухав, слухав бідний мазур,
Далі тяженько здихнув,
Подивився на Jezus'a¹
Й головою похитнув.

«Коли так,— промовив,— Jezu,
Ти судити нас будеш,
То будь певний, сам, як палець,
Серед раю заживеш!»

27. II 1859

¹ На Ісуса.

141

ГОЛОДНИЙ

Небагато орендари
В сабаш наварили,
Та й на лихо убогого
Їсти запросили.
А убогий, ще й голодний,
На то не вважає,
Як припався гатилити,
Як у торбу пхає.
Та й і ніяк вже од миски
Біду одірвати...
Ото вони й задумали
Дечого питати:
«Чи маєш ти, — кажуть, — батька?»
А той каже: «Маю!»
Їсть і каже: «Батька маю
Та ще й маму маю...»

26. II 1859

КАМІННИЙ СВЯТИЙ

Раз обходили ляхи
Навкруги костьола,
Захопили хто що міг,
Ходять наокола.

Ото мазур і собі,
З набоженства свого,
Перед себе захопив
З каміння святого.

142

І аж кречче, неборак,
А святого носить
Та, щоб живо обійшли, —
Пана бога просить.

А тут йому на біду
Тільки що ступають,
А навколо обійшли,
Знову зачинають.

Бачить мазур, що ніяк
Справи не докаже,
Та об землю тим святим,
Та й до нього каже:

«Коли був ти молодий,
То тоді носили,
А тепер ходи і сам,
Мені не до сили!»

27. II 1859

ПІП І КСЬОНДЗ

Ксьондз сміється: «Паки! паки!
Дай, попе, табаки!»
А піп каже: «Sursum corda!¹
На! теляча морда!»

27. II 1859

¹ Серця нашої вгорі — до бога (з церковної католицької відправи. — Латинське).

143

СУХОДОЛЬСЬКИЙ

Згинув шляхтич Суходольський,
Вже в костьолі тіло,
І з-під небка ксьондз навколо
Поглядає сміло.

Далі й мову зачинає
Тільки не по-польськи,
Зачинає по латині
“Ubi Suchodolski?”¹

І поглянув ще навколо:
“Ubi Suchodolski?”
Далі ще раз кругом глянув:
“Ubi Suchodolski?”

А п'яничка їден слухав:
«Ubi» все та «ubi»,
Далі й каже: «Знаєш, «ubi»?
У чортовій губі!»

«Lżesz, gałganie!»² він у бога!—
Ксьондз відповідає,—
Враз з святими його хвалить
І на арфу грає!»

А п'яничка похилився,
За ліхтар узявся:
«Та не знаю, хто з нас «gałgan»,—
Сміло обізвався,—

¹ Де Суходольський?

² Брешеш, негіднику!

Бо покійник не знав того,
Як і дудку взяти,
Та де йому перед богом
Ще й на арфу грати!»

27. II 1859

ПЕКЕЛЬНА СМОЛА

Раз на мові ксьондз казав:
«Не впивайтесь, люди!
На тім світі всім смола
Замість вина буде!»

Ото якийсь і захтів
Смоли скуштувати,
Каже собі два бички
За денежку дати.

Випив один — не біда,
Другий випиває...
Посмакував, неборак,
Далі промовляє:

«Та гірка вона, гірка!
А все ж не тужити:
Як втягнеться чоловік,
То й то буде пити!»

27. II 1859

МАЗУР У БОЛОТІ

Застряг мазур у болоті,
Воза підпихає
Та й до помочі Дороту
Святу упрошає:

«Свята панно! свята панно!
Святая Дорото!
Будь ласкава надо мною,
Вирятуї з болота!»

А тут коні — ані з місця!
Нічого робити:
Давай мазур Antoniego¹
На поміч просити.

Та як крикнув на всю губу:
«Święty² мій Антоній!
Вирятуї мені з болота
Хоч сивії коні!»

І від крику коні раптом
Рушили з болота.
А він каже: «От що хлопець!
Не то що Дорота!»

27. II 1859

¹ Антонія.

² Святій.

КРИВА БАБА

Раз до ксьондза забрела
Кривая на ноги
І, бідная, на дітей
Просила спомоги.

А ксьондзові грошей жаль,—
Давай її вчити,
Як каліці із дітьми
Годилося б жити.

«Лучче,— каже,— ти навчись
Бабити, змовляти,
То й на себе, й на дітей
Будеш гроші мати!»

«Де ж учитись, пане мій?
Дайте мені раду!»
«Що учитись,— ти шепчи
Хоч так для прикладу:

«Пробіг пес через овес,—
Не шкодило псові,
Най же шкоди не буде
І тому вівсові».

Пішла баба — і куди!
Як свята курує;
Пройшло уже кілька літ,
Ба, і ксьондз хорує;

Така гуля, як кулак,
В горлі йому сіла...
Лічать, лічать дохтори,
А все гуля ціла.

Далі зводять і бабів,
Нічого чинити...
От приходить і крива
Слабого лічити.

Ксьондз до лиха вже забув;
Вона не питає,
Каже вийти з хати всім
І тут зачинає:

«Пробіг пес через овес,—
Не шкодило псові,
Най же шкоди не буде
І тому вівсові!»

Не скінчила... але ксьондз:
«А, то ти, зозуля?»
Та як сам зареготав —
Так і трісла гуля!

1. III 1859

РОЗУМНИЙ ПАНИЧ

Привіз дідич раз на свято
Ізі школи сина
І не може натішитись,
Що вчена дитина.

Раз здиває гуменного
І тому хвалиться:
«Ото,— каже,— мій синочок,
Як у школі вчиться!..

Та і розум, що за розум!
Як тобі, Іване?»
— Та мені то щось не так-то
Здається, мій пане!

Бо якби наш панич мали
Розуму доволі,
То нічого їм би було
Вчитися у школі.

1. III 1859

ЗЕЛЕНИЙ ПЕС

Зайшов німець раз на бал,
З панною сідає.
Мовчить, мовчить, далі сам
Мову зачинає:

«Чи зелений коли пес
Пані не здибала?»
«Та ні,— каже,— або що?» —
Німця запитала.

«Та нічого,— каже той,—
Я лиш так питався,
Бо з зеленим, пані, псом
І я не здивався!»

1. III 1859

ЛИСТ

Їден дідич мав у школах
Кохану дитину,
Ото раз до неї й пише:
«Милий ти мій сину!

Як ти здоров — слава богу,
А як добре вчишся,
То не візьме тебе дідько,
Про то не журися.

Моя жінка, твоя мати,
Без відома мого
Посилає на горіхи
Тобі золотого.

А я тобі посилаю
Старі ногавиці,
Зроби собі жупанину,
З рештків — рукавиці.

Та учися, милий сину,
Добре та багато,
Бо ти дурнем зостанешся,
А я — твоїм татом!»

1. III 1859

СЛАБИЙ ЗУБ

Сидить шевчик на стільці,
На кумові постільці
Пришиває латку.
Аж у сінях двері скрип,
Далі в хату двері рип,
Шелеп кум у хатку!

«Здоровенькі ви були!
А що ж мої постолі —
Вже, мабуть, готові?»
«Зараз будуть... погодить,
Що ж ви стогнете, як дід?
Чи вже нездорові?»

«Та не то щоб, боже крий,
Був я дуже так слабкий,
А так тільки нудно:
Розболівся вражий зуб
Та заріс тобі, як дуб,
Що й вирвати трудно...»

«Не журіться, — каже швець, —
А сядьте-но на стілець!...»
На стілець саджає,
В дратву зуба замотав,
Кінці разом посплітав,
До ноги чіпляє.

Але, звісно, у шевців
Все діряві стільці,
Щоб то не душило.

Ото шевчик і зайшов,
Стихача діру найшов,
Та хвать кума шилом!..

Кум підскочив, як той цап,
Та рукою ззаду лап
За грішнее тіло:
«Недаремне ж я стогнав,
От коріння попускав —
Аж там заболіло!»

8. V 1859

ТІЛЬКО ДОПЕЧИ!

Ідуть собі парубки
На нічліг до гаю
Та й говорять, як господь
Гнав Адама з раю.

«Ото, — каже з них їден, —
Господь обізвався:
«Що ж, Адаме? виходи!
Де ти заховався?»

Мовчить Адам. А господь,
Серед раю саме,
Обізвався другий раз:
«А де ти, Адаме?»

Мовчить знову. І господь
Страшно розізлився:
«А чортяка б тебе взяв!
Де ти там зашився?»

«Тю на тебе! — всі кричать, —
Схаменись, небоже!
Де то вже таки господь
Так сказати може?!»

«Та дурні ви! Ніби бог,
То вже й маслом маже?..
Аби тільки допекти —
То ще й не те скаже!»

8. V 1859

ГЛУХИЙ І ГУБАТИЙ

Довелося на віку
Глухому з губатим
Раз у церкві, на біду,
У парі стояти.

І губатий що почне
«Оченаш» читати,
То так губи іскладе,
Як ніби свистати.

Довго глухий поглядав.
З злості аж мінився,
Далі руку одвинув,
Ближче приступився

Та по пиці того хватъ:
«От тобі свистати!»
«Бог з тобою,— каже той,—
Бачиш — я губатий!»

А той його другий раз:
«Дарма, що багатий!..
У нас церква не на те,
Щоб у ній свистати!»

8. V 1859

ШКОЛЯР

Іде з ярмарку мужик,
Школяра здибає,
Підпив собі неборак,
Ого і питає:

«Що ти, хлопче, за їден?»
— Я школяр,— той каже.
«А коли ти,— каже,— шкляр,
То сідай же, враже!»

Школяр собі не страшко,
Бере та й сідає,
А мужик сидить, мовчить,
Воли поганяє.

Далі в озеро звернув
В саму середину,
Зупинився, воли п'ють;
Питає хлопчину:

154

«Що ти,— каже,— за їден?»
— Я школяр, панотче!
«Школяр,— каже,— а не шкляр?»
Та як настукоче!..

«Геть із воза, куди хоч,
Бісовий школяру!..
Школяр поли підійняв:
— А що ж, господару!..

Як пускатися на дно,
Не псувати льоду;
Пустить уже хоч з ярма
Скочити у воду!

«Не питайся!.. Куди хоч!..»—
Мужик промовляє..
Школяр тоді по вийї!
Притику виймає.

Перегнувся на ярмо,
Полових по шкурі..
Іде школяр на сухе,
Мужик у банорі.

12. V 1859

ПОПОВИЧ

Наспівався попів син
За свята доволі,
Та по святих і махнув
Учитися в школі.

155

А мужики й загули,
Що добре співає,
Ото староста колись
Батюшку й питає:

«Куди піде ваш панич,
Як вийде у люди?»
— Куди? Звісно, у попи!
Попом собі буде!

«Шкода його на попа! —
Мужик промовляє,—
З нього добрий був би дяк,
Бо то-то співає!»

12. V 1859

ЖАЛІБНИЙ ДЯК

Щойно в церкві, коли дяк
«Іже» заспіває,
Бідна баба у кутку
Мало не вміває.

Аж завважив тее дяк,
До неї забрався.
«Чого плачете ви так?» —
Стару запитався.

«Як не плакати мені,—
Стара баба каже,—
Коли мене голос ваш
Аж за серце в'яже!

Так колись моя коза
На льоду кричала,
Як там її звірина,
Бідну, розривала.

12. V 1859

ВБИЛИ

Якось жильним четвергом
Чи то середою
Забив багач кабана,
Смалить над водою.

Кругом нього тьма собак
І дітей до ката...
А найближче з них усіх
Синок його брата.

І, звичайно, на селі
Вбогого дитина,
Тільки на ній і була
Чорна сорочина!

Стоїть бідне хлопчєня,
На вогонь пантрує,
Дядьки з носа аж пишцать,
А воно й не чує.

Далі багач подививсь.
«Здоров,— каже,— сину!
А чи вбили батько щор?» —
Питає хлопчину.

А той тільки носом шморґ,
Попід ніс рукою.
— Вбили,— каже,— дядьку мій,
Сучку над водою!

8. VI 1859

ВІЙНА

Молотив раз у попа
Парубок Микита
Та якось там і украв
Цілу мірку жита.

Украв собі та й сховав...
Прийшло сповідатись —
Лихе його підвело
Попові признатись.

Лаяв, лаяв його піп,
Торгав за чуприну,
Наостаток і сказав:
«Отак, бісів сину:

Поки жита не буде
(Була б тобі трясця!) —
Поти тобі не буде
Сповіді й причастя!»

Ніщо діяти!.. Вночі
Згорбився Микита,
Потихеньку попід тин
Несе мірку жита.

Приніс якось до сіней,
Хату відчиняє...
Ні, дверей не відчиня,
Бо щось зачуває.

Панотцеві на той час
Не Микита сниться:
У пекарню піп ввійшов,
А там молодиця.

Піп жартує: «От так-так:
Се вже ти дрімати?
А йде турок на війну —
Москву воювати».

Був би тут поцілував,
Се вже звісне діло!
Аж Микита із кутка:
«Кахи!» — собі сміло.

Піп схватився: «Хто то там?»
— Я,— каже Микита,—
Отсе,— каже,— вам приніс
Вашу мірку жита.

«А давно ж ти,— каже піп,—
До хати забрався?»
— О, давно! ще на війну!
Й турок не збирався!

«Неси ж,— каже,— то назад
Та спожий на щастя,
А я тебе взавтра й так
Пушу до причастя...»

8. VI 1859

ПРИВІТАННЯ

Наварив багач, напик:
Батюшку чекає.
Батюшка лиш на поріг —
От він і вітає:

«На тепленьке, в добрий час!
Тільки що зробили...
Та де ж то ви так були,
Батюшечко милий?»

А тут тільки гавкне пес,
Свиня зарохкоче, —
Так і думають усі,
Що то ви, панотче!

Спасибі ж вам, що прийшли!
Пийте гріту з перцем...
Ріжте собі печінки...
Крайте собі серце!

А заким то подадуть
Печеного зайця,
Не сидіте, прошу вас,
Лупіть собі яйця!»

10. VI 1859

ХТО СВЯТИВ?

Питається архирей
Попа молодого:
«Який, — каже, — тебе чорт
Висвятив, дурного?»

А той йому, неборак,
Глянув тільки в очі:
«Та святили ж, — каже, — ви,
Пресвятий панотче!»

11. VI 1859

ТАМ ЙІ КІНЕЦЬ

Архирей їден подольський
Такий звичай мав,
Як без грошей була просьба,
То ї не приймав.

Аж дяк якось коротенько
Просить стихаря
І на білу середину
Кладе хабаря.

Архирей і не гадає,
Що там далі є...
Пробіг живо його просьбу
Та й назад дає.

Той і просить: «Прочитайте ж!»
— Та я прочитав!

«Та іще раз прочитайте!»
— Ще раз прочитав.

«Моя просьба на тім боці,
Там її кінець!»
Аж тоді затримав просьбу
Святий панотець.

11. VI 1859

ЧОГО ЛЮДИ НЕ СКАЖУТЬ!

Не вважає архирей,
Що й сам не без того,
А бештає за гріхи
Вдівця молодого.

«Хто сказав вам?» — каже той.
«Як то хто? а люди!»
«Та хто тепер людям тим
Вже вірити буде?»!

Та вже вони і на вас,
Пресвятий панотче,
Розказують то і то...
Звичайно, не в очі!»

Здихнув бідний архирей.
«Іди ж, — каже, — з богом!»
Та ще й хрестом наділив
Вдівця молодого.

11. VI 1859

МАЛО НЕ РИГАЮ

Питається архирей
Батюшку старого.
«Чув я, — каже, — що ти п'єш
Багато хмільного».

«Ні, не вірте, — каже той, —
Хіба тільки воду,
А хмільного — свідок бог —
Не кушаю зроду».

«Не кушаєш? — каже той. —
Зроду не вживаєш?
Як же ж, — каже, — ти вино
З чаші випиваєш?»

«Не питайте! — каже піп, —
Пити — випиваю.
Але сам я — свідок бог —
Мало не ригаю!»

11. VI 1859

ГОРОХ

Розкипається горох,
Наймит — що діяти?
Іде в церкву до попа
Обідати звати.

Розштовхує мужиків
І сажею маже.
Піп якраз стоїть з хрестом
А той йому й каже:

«Та ідіть-бо на обід,
Годі з вас молитися:
На коров'ячий лайняк
Горох розкипиться!»

«Тю на тебе! — каже піп. —
Чи встиду не маєш?
В такім місці ти святім
Кізяк поминаєш!»

Далі хрестом замахнув.
«Геть від мене! — каже. —
Як я тебе лайнякну,
Розлізешся, враже!»

12. VI 1859

БОЖИ ПТИЦІ

Говорив раз піп казання
Із письма святого.
«Чого, грішнику, так липнеш, —
Каже, — до земного?»

Подивись на божу птицю,
Як вона літає;
Ні оре, ні жне, ні сіє,
Ані пожинає».

164

А староста напереді
Тільки засміявся
Та до ключника старого
Стихача озвався.

— Та якого ж, — каже, — чорта
Тая птиця й має?!
Скаче тільки по дорозі
Та кізяк шукає.

14. VI 1859

ПРОСЬБА

Раз писали мужики
До свого владики.
«Архирею, — пишуть, — наш!
Ясний та великий!»

Церква наша з давніх літ
Перейшла нінащо.
Кілько є у нас святих —
Всі стали ледащо.

Матір божа на дошках
Згорбилась, зігнулась,
Апостоли розійшлись,
А Варвара здулась.

Миколай від хробаків
Порохном узявся.
Сам спаситель на вратах
Поздовж перепався.

165

Миколая нам позволъ
Наново зробити,
Матір божую з боків
Клиньцями забити.

Апостолів всіх у ряд
Дрючками зігнати.
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги взяти.

А з Варварою уже
Нічого робити:
Коли вона здулась так,
То кажи закрити».

14. VI 1859

ПО ВОДІ ПІДУ

По ярмарку циганчук
Конем виграває,
Понад воду всіх людей
З ярмарку скликає.

Кого здибає — кричить:
«Сину, тату, діду!
Ходіть живо понад став,
Я по воді піду».

Посходились понад став.
«Всі по грошу!» — каже.
Всі по грошу і дали.
«Іди ж, — кажуть, — враже!»

Але циган на коня:
«Спасибі вам, люди!
Тоді піду по воді,
Коли зима буде!»

18. VI 1859

ЦИГАНСЬКИЙ ХРЕСТ

Стоїть циган на снігу,
Мужик проїжджає.
«Чи не хочеш ти хреста?» —
Мужика питає.

«Чом не хочу?» — каже той.
«То дай десять грошей,
Будеш собі мати хрест
Хороший, хороший!»

Дав десятничка мужик,
А циган на штуки:
Гугуп наознак у сніг
Та й розкинув руки.

І легенько устає,
Устав та й регоче:
«Ото, — каже, — тобі хрест,
Возьми, коли хочеш!»

18. VI 1859

ХОЛОДНО

Сидить голий циганчук,
Аж мало не плаче.
«Тату,— каже,— холодно!
Зуб до зуба скаче».

А той йому поясок:
— Та на! не журися!
Коли тобі холодно,
То підпережися.

18. VI 1859

ЦИГАНСЬКИЙ НАЙМИТ

Оддавав у наймити
Циган свого сина.
«Та він,— каже,— буде в вас
Предобра дитина!..

А як коли зноровить
Та їсти не схоче,—
Не жалуйте, прошу вас,
Нагаєм, панотче!

Та все йому говоріть:
А їж-таки, враже!
А робити — чорт із ним! —
Не силуйте!» — каже.

18. VI 1859

ВАРЕНА СОКИРА

Прийшов москаль на постій,
Заглядає в очі:
«Сварі, бабка, што-нібудь!»
А бабка не хоче.

— Нема! — каже. — «Как не бить?»
— А нема нічого!
«Ну же, бабка, не шуті!»
— Та нема ж, їй-богу!

«Так і нет суда на нет!..
А тапор імеєш?»
— Та сокира десь була!
«А вади нагрееш?»

— Та нагрію; що ж води?
«Нічаво, паладім,
Ліш би тапор да вада,
Что-нібудь да сладім!»

Горить вогонь у печі,
Окріп закипає,
Москаль бере у окріп
Сокиру кидає.

«Тепер, бабка, еслі б так
Хоть крупі немного...
Енто било б знаєш што?
А ну-ка, ей-богу!»

Пішла баба до сіней,
Пригорщу приносить,
Але москаль, бісів син,
Сальця іще просить.

Несе бабка і сальця,
А далі до юшки
Підкинула і сама
Солі та петрушки.

І все її на умі
Варена сокира,
А сокиру вже давно
Витягнув псявіра.

Укипіло — їв москаль,
Баба помагала,
Москаль ранець натягав,
Баба доїдала.

Москаль ранець натягнув
Та й пішов, псявіра,
Баба ж сидить та хвалить,
Що добра сокира.

19. VI 1859

СВІЧКА

Купив свічку раз купець,
Подає другому
Та й говорить з-за плечей:
«Сергею святому».
А наш собі не дочув —
Подає другому
Та й говорить з-за плечей:
«Андрею святому».

170

Пішла свічка по руках,
А той поглядає:
Ото староста вперед
З нею наступає.
До Андрея просто йде,
А той не звинеться:
Поміж люди наперед
Собакою рветься!
«Да какому, — закричав, —
Лепіш дуралею?
Не єнтому, гаварят!
Гаварят, Сергею!»

19. VI 1859

ВАРВАРА

Перепродав раз маляр
Усе серед Бару
І на продаж тільки мав
Їдную Варвару.

Аж приходить наш мужик,
Шапку поправляє.
«Чи є у вас Миколай?» —
Маляра питає.

«Нету, братец, — каже той, —
Тільки зараз буде».
Та Варвару живо зняв
Та й до халабуди.

171

І кісткою раз мазнув,—
І чаша розкрилась,
Мазнув іще кілька раз,—
І митра вродилась.

Ще мазнув раз — і обруч
Обвів наокола,
І бігцем до мужика:
«Вот тебе Мікола».

Але мужик собі став,
Під боки узявся:
Як поглянув на лице —
Так і засміявся.

«Що Мікола, то вже так!
Правдива Мікола!..
Щоби тобі волосок!..
Вся борода гола!»

«Нешто хочеш баради?
І барада буде!»
І з Варварою мерщій
Знов до халабуди.

Вибігає, кругом глип,—
Мужика й ні пари!
А тут баба, як на злість,
Питає Варвари.

Прокляв маляр мужика
І бабу до лиха;
Ставить образ на стілець
Та й промовив стиха:

«Не требуй он баради,
(Ентакая харя!)
І еще би была раз
З Міколи Варвара».

21. VI 1859

ЗАГАДКА

Забагає німець рака,
Не вміє назвати,
Закликає хрестьянина,
Дазай мудрувати.
«Вгадай,— каже,— что мой хочет?»
— Та ні, не вгадаю!
«Нога многа, уса долга!
Знаєш?..» — Ні! Не знаю!
«Как не знаєш!.. сам он малий,
Кафтан его разний,
Как не сварен — кафтан чорний,
А как сварен — красний...
Тепер,— каже,— угадаєш?»
— Та ні! не попаду!
«Как не знаєш?.. Шейка шльоп-шльоп,
А перед іззаду...»
— Чи не рака? — «Рака, рака!»
— Бодай же вас, пане!
Найшли ж і ви в наших раків
Німецькі каптани!

22. VI 1859

КОЗАК І КОРОЛЬ

Став багатий колись пан
Короля благати,
Щоб король йому зволив
Воеводство дати.

А король йому й сказав:
«Відгадай три штуки,
Відгадаєш — тоді на!
А як ні — на муки!

Перша штука: скільки зір
В небі серед літа?
Друга штука: покажи
Середину світа!

Третя штука: угадай,
Що думати буду?
І от тобі цілий рік
Для твого розсуду!»

Відійшов багач назад,
Та так йому нудно!
Не вгадати — так біда,
А вгадати — трудно!

Сидить, плаче, неборак,
Козак проїжджає...
«Чого плачете ви так?» —
Багача питає.

Той і каже, так і так!..
«Не журіться, діду!
Коли так, то я за вас
На відвіт поїду!»

І палицю в руки взяв,
В кожух одягнувся,
Чорні вуса підбілів,
В чоботи узувся.

І чимдуж до короля.
Король оглядає.
«А що, пане, скільки зір?» —
З міною питає.

А той поли ті підняв,
Чи як довелось:
— Стільки, — каже, — в небі зір,
Скільки тут волосся.

Задумався сам король
Від сего одвіту.
«Ану, — каже, — покажи
Середину світу!»

А той палицю підняв,
Може, з пів-аршина,
Та в підлогу нею гуп:
— Отут середина!

Почухався наш король,
Ще раз поглядає.
«Що ж я думаю тепер?» —
Козака питає.

— Думаєте, що я пан!
«А то що за річі?»
— То ті річі, що не пан,
А козак із Січі!

Здивувався наш король,
Подарував тому,
А козака відіслав
В золоті додому!

23. VI 1859

ЛЬОДИ

Закликає пан на бал
Чумака старого.
Попоїв собі чумак
За столом усього
І льодами тее все
Смашно заїдає...
«Чи смашнее тобі се?» —
Пан його питає.
«Смашне, пане! — каже той, —
Саме як то часом
Восени буває борщ
З квасолею разом».

23. VI 1859

ЧЕРЕВИКИ

У неділю мужика
Пані закликає
І на ярмарок його
З просом посилає.

176

„Jedźże, — каже, — serce mój,
Sprzedaj miarkę prosa,
A co będzie, za to kup
Trzewiki, bom bosa!”¹

От поїхав наш мужик,
Назад повертає.
„Cóż sprzedaleś, serce mój?”² —
Та його питає.

— Та продати-то продав, —
Каже, — мірку проса,
А черевик, що питає, —
Все нема «бомбоса»!

23. VI 1859

КОЗАЦЬКІ КСЬОНДЗИ

Раз Хмельницький заявив
По військові свому,
Що, хто пана приведе, —
Дасть по золотому;

А хто ксьондза — тому три
Обіцявся дати...
Пішли наші козаки,
Давай мудрувати.

¹ Ідь, мое серце, продай мірку
проса, а що буде, за те купи
черевки, бо я боса.

² Ну що, продав, мое серце?

Тільки пана де діпнуть,
Виголять чуприну
Та і кажуть: «Пам'ятай!
Гляди, бісів сину:

Як часами тебе наш
Спитає Хмельницький,
То ти, шельмо, говори,
Що ксьондз католицький».

То бувало приведуть...
«А хто ти?» — питає.
— А ксьондз! — каже. То й козак
Плату відбирає.

І такого ж тих ксьондзів
За тиждень прибуло,
Що і в Римі стільки їх,
Майбути, не було.

23. VI 1859

СМЕРТЬ КОЗАКА

Край Варшави два стовпи,
На стовпах дилина,
Під стовпами молодий
Козак з Чигирина.

І найстаршії пани
Смерть йому читають.
Прочитали — і кати
Мотуз натягають.

Але козак подививсь
На ляхву превражу,
Каже: «Стійте-но, пани,
Я щось вам іскажу!»

Ослабили мотузок,
Ляхи підступили,
А козак і каже їм:
«А то, пани милі,

Ви високо не кажіть
Мене підіймати,
Буде лучче вам мене
В спину цілувати!»

23. VI 1859

ТУРОК І МУЖИК

Нагнав турок мужика,
Хоче його взяти;
Біда тільки: нема чим
Рук йому зв'язати.

Ото й кличе він його.
— А ходи-но! — каже.
А той собі на умі:
«Знаю тебе, враже».

Та пригнувся у траві,
В небо поглядає:
«Боюсь,— каже,— о, боюсь!
Бо шуляк літає!»

— Та не бійся,— каже той,—
Надери лиш лика,
То ми того шульгара
Зв'яжемо до лиха!

А той усе на умі
Свою думку має.
«Воюсь,— каже,— пане мій!
Бо шуляк літає!»

— То я,— каже,— піду сам
Та надеру лика! —
Злазить живо із коня
Та й іде до лиха.

Тоді мужик із трави
Піднявся поволі,
Скочив раптом на коня
Та й шмалить по полі.

— Шульгар! шульгар! Стережись! —
По лісі загуло.
«Матері твоїй шульгар!» —
З поля відвійнуло.

29. VI 1859

АХМЕТ ІІІ І ЗАПОРОЖЦІ

В літо тисяча шістсотє,
В літо тєє боже,
Прийшла грамота Ахмета
В наше Запорожжя:

«Я султан, син Магомета,
Внук бога ідного,
Брат місяця-перекроя
І сонця самого,

Лицар сильний і могучий,
Краль над королями,
Воевода всього світа
І цар над царями.

Цар столиці Цареграду
І цар Македону,
Греків, сербів, молдаванів
І цар Вавілону.

Цар Подолі і Галича
І славного Криму,
Цар Єгипту і Ораби
І цар Русалиму.

Сторож гробу в Русалимі
І вашого бога...
Християн усіх на світі
Смуток і підмога —

Кажу вам: усім козакам
Мені передатись,
А як ні,— добра від мене
Вам не сподіватись!»

Того ж року запорожці,
Грамоту читали
І до вражого Ахмета
От що написали:

«Ти, султане, чортів сину,
Люципера брате,
Внуку гаспида самого
І чорте рогатий!

Такий рицарю, що дідько
Тебе обкаляє,
А все військо твоє тільки
Тее пожирає;

Стравнику ти царградський,
Півнику макдонський,
Свине грецька, молдаванська,
Ковалю вавлонський!

Кате сербів і Подолі,
Папуго ти кримська,
Єгипетський ти свинарю,
Сово русалимська!

Ти — погана свинячая
Морда, не підмога,
І дурень ти, а не сторож
У нашого бога.

Не годен ти нас, хрещених,
І десь цілувати.
А не то щоб Запорожжя
Під собою мати!

Ми землею і водою
Будем воюватись,
І тебе нам, бісів сину,
Нічого боятись.

Так тобі ми відвічаєм,
А року не знаєм,
Бо ми ваших календарів
В Січі не тримаєм.

Місяць наш — тепер на небі,
День — той самий, що у вас.
За цим словом, вражі турки,
Поцілуйте десь там нас!»

29. VI 1859

ТУРЕЦЬКА КАРА

Взяли турки козака,
На смерть засудили,
Межи ноги йому кіл
Довгий заложили
Та й довбнею і женуть,
А той тільки каже:
«Та бий рівно, коли б'єш,
Не милися, враже!»

13. X 1859

ГОСПОДЬ ДАВ

Пішов козак молодий
В далеку дорогу,
Кинув жінку молоду
І хату убогу.

Аж вертає за сім літ,
Хату оглядає,
Дивується сам собі,—
Хати не пізнає.

Його хата — як вінок,
Новенька, біленька...
«А звідки то, — запитав, —
Голубко сивенька?»

— А то, — каже, — господь дав
За твою дорогу! —
Козак шапку підійняв:
«Слава ж, — каже, — богу!»

Входить в хату — скрізь лавки
І столи хороші,
А на столах і лавках
Валяються гроші.

Глянув козак навкруги,
Жінку обіймає,
Поцілував кілька раз.
«Звідки ж то?» — питає.

— І то, — каже, — господь дав
За твою дорогу... —
Козак хрест святий поклав:
«Слава ж, — каже, — богу!»

Коли гляне у куток, —
Аж дітей копиця...
«А то звідки?»
— Господь дав! —
Каже молодичя.

А той носом покрутив:
«Добрий, — каже, — тато!..
Але, — каже, — на сей раз
Порався багато!..»

14. X 1859

БАРАН

Набілив жид мідяків
І, тільки смеркає, —
Все то бідним мужикам
За срібло спускає.
А сам-то він був купець, —
І торгував м'ясом, —
То бувало, що не крав,
То купував часом.
Ото колись уночі,
Тільки що ліг спати,
Хтось стукає у вікно,
Проситься до хати.
«Хто?» — питається жидок.
— Я, — каже, — пустіте! —
Може, треба барана?
Барана купіте! —
Пустив його у коршму, —

А той мішок з себе:
— От вам, — каже, — і баран.
Купіть, коли треба!
«А що хочеш?» — Три копи! —
Жид мацнув руками,
За барана заплатив
Трьома копійками.
Сам не світить, бісів син,
А той не говорить,
Навпомацки і бредуть
З мішком до комори.
А комора у купця
Була і крамниця,
А часами заодно
Була і різниця.
Упустили барана,
Мужика не стало,
Чи спав купець, чи не спав,
Але вже світало.
Купець живо захопив
Всі свої прибори.
Живо капці — та й бігцем
Біжить до комори.
Але тільки одчинив —
Ахнув неборака:
Йому замість барана
Скочила собака.
І пропав його баран,
Але й того мало:
Із комори з бараном
І м'яса не стало.

15. X 1859

НАДГОРОДА

Раз топився грубий лях,
Став репетувати, —
Мужик один і побіг
Пана рятувати.

За чуприну ухватив,
З води витягає,
Пан дякує мужику,
Грошей добуває...

Аж підходить другий лях:
„Со то? — запитався.
— Таż wyciągnął z wody mnie! —
Грубий обізвався.

“O, widzialem, — каже той, —
Widzialem, jedynu.
Jak on ciebie, bracie mój,
Ciągnął za czuprynę!”

— Za czuprynę, czy ż to tak? —
„Za czuprynę, miły!”
— O, psia wiara ż! ² — крикнув той
Ізі всеї сили, —

¹ «Що це?» — Таж витягнув мене з води!

² «О, бачив, бачив, єдиний. Як він тебе, брате мій, тягнув за чуприну!» — За чуприну, чи ж це так? — «За чуприну, любий!» — О, собача віра!

Sto nahajów za to psu! ¹
І що ж? Протягнули
І сто йому нагаїв
За добро креснули.

16. X 1859

ПЕЧЕНА ГУСКА

Ходить німець по коршмі,
Випив собі чарку.
«Чи печена гуска є?» —
Питає шинкарку.
— Та є, пане! — каже та, —
Є порядна пара!
«Чи дорого ж буде штук?»
— Та ні! півталяра!
«А чи буде юшка й хліб?»
— Таже буде, пане!
«А не платять вам за то?»
— Та не платять, пане!
«А, то знаєш, серце, що?»
Не тра мені гуски,
Лучче, — каже, — хліба дай
Та до хліба юшки!»

17. X 1859

¹ Сто нагаїв за це собаці!

ГОСПОДАР ХАТИ

Мужик лиха наробив,
А жінки боявся, —
Сюди-туди по кутках
Та й під піл сховався.

Та лопатою під піл:
«А вилізай, враже!»
А той далі у куток —
Та й до неї каже:

— Геть, погана сатано!
Геть, бісова мати!
Тепер мене не займай,
Я господар хати!

17. X 1859

НІ ЗЛЕ НІ ДОБРЕ

«Здоров, брате!» — А здоров!
«Що ж ти так змінився?»
— А не диво, брате мій,
Бо я оженився!
«Слава богу!» — каже той.
— Ні! не слава богу:
Моя жінка і бридка,
І крива на ногу.
«То зле, брате!» — каже той.
— Ба ні, не зле, брате!

Бо за нею я, як чорт,
Зробився багатий:
Славну хату збудував,
Ходив у дорогу...
«Слава ж богу!» — каже той.
— Ні, не слава богу.
Воли згинули в Криму,
Додому вернувся —
Аж тут хата у вогні,—
І хати позбувся...
«То зле!»— каже.— Ні, не зле!
Як хата горіла,
То і жінка там моя
В вогні околіла.

17. X 1859

КРАМНАЯ СОРОЧКА

Підсунувся парубчак
Під панську дочку
Та й од неї і достав
Крамную сорочку.

Але тільки натягнув —
Та й скинув до лиха.
Ото панна його раз
І питає стиха:

190

«А крамная,— каже,— де?»
— Та крамна ледащо!
«Чого?» — каже.— Бо в крамній
Чухатись нема в що!

18. X 1859

СЛАВНАЯ КОНИНА

Сидить мале циганя,
Коня виїжджає,
А старий — його й коня
Нагайкою крає.

Заплакало циганя,
Лягло на коневі...
А той тогді до купця
Та й каже купцеві:

«Та купиуй уже, купиуй,
Славная конина!
Чи ж не бачиш, як по ній
Сплакалась дитина?»

18. X 1859

191

ЦИГАН НА СПОВІДІ

Раз задумав циганчук
Гріхи сповідати.
Іде просто до попа,
Приходить до хати.

Оглядає — ні попа,
Ні слуги бог має,
А в горосі, у печі,
Сало закипає.

Циган сало із горшка,
Живо із пекарні,
Через цвинтар позадгузь —
Та й до паламарні.

В паламарні, як на гріх, —
Шапка на кілочку;
Він і шапку потягнув,
Сховав у куточку.

Та й тоді вже до попа
Гріхи сповідати.
Ото піп йому дає
Хреста цілувати.

Поцілував циганчук;
Піп його питає,
А той йому всі гріхи
І оповідає:

«Та й сьогодні, — каже, — я
Нагрішив потроху:
Ранком вигнав я свиню
З чужого гороху.

А у церкві шапку зняв!..» —
Говорить несміло.
А піп йому: «То не гріх!
То добре діло!»

Добре, добре, нехай так,
По «Буди господне»
Піп до шапки, — але ба!
І місце холодне...

Піп — додому, до горшка,
Де кипіло сало,
І там йому лиш горох —
А сала не стало.

І промовив старий піп:
«Оже ж признавався!
А я, старий та дурний,
І не догадався!»

20. X 1859

ВЕРСТВА

Шлях широкий — стовповий,
Сонце припікає,
Чумак їде на волах
Та й собі дрімає.
А воли пішли, пішли
Та й на траву збились,
Далі раптом за верству
Віссю зачепились.

Кинувсь зопалу чумак,
Воли повертає.
«О, бісова ж твоя мати,—
З серцем промовляє,—
Чи здуріли москалі,
Чи місця не мали?
На самісінькім шляху
Палі повбивали!»

18. VIII 1860

МОШКІВ ДАХ

Дах дюравий, дощ іде,
В коршму затікає.
«Покрив би ти, Мошку, дах!» —
Мужик промовляє.
А той: «Гирсти? крити дах?..
Та як його крити,
Коли тепер дощ іде,
То буде мочити...»
«Та хто каже, що тепер?»
«А коли ж, Іване?»
«Та покрив би хоч тоді,
Як дощ перестане...»
А той: «Гирсти? крити дах?..
Як дощу не буде?..
Та у мене тогді й так
Сухо буде всюди».

[1860]

ТОРБИН БРАТ

Докучило підшивати
Подертії сита,
Пішов циган молотити
За торбину жита.

Пішов таки недалеко,—
До свого сусіда...
От молотить та й молотить
З рання до обіда.

Перекинув, може, з копу,
Хтів би й попоісти,
Та господар, як на збитки,
Не дає і сісти.

То наймита з ним поставить,
А то сам молотить.
Потягає бідний циган,
Аж піт з нього котить.

Перекинув копи зо дві.
Ба, вже і смеркає.
«Чи не годі з вас, панотче?» —
Сірома питає.

А господар спочив добре
Та й до нього каже:
«Помолотиш іще трохи,
Заким сонце ляже».

Знов молотить бідний циган,
Аж піт з нього котить,
Виглядає поза хату,
Ба, вже й місяць сходить».

Іскривився сіромаха,
Спину нагинає.
«Чи не годі з вас, панотче?»
«Або що?» — питає.

«Та щось,— каже,— не то світить
Край ваших віконців!»
«Як то,— каже,— не то світить?..
Таж то братик сонців!»

Коли братик — так і братик.—
Нічого чинити;
Мусив бідний циганюга
Всю ніч молотити.

На другий день той із хати.
А циган у хату.
«А здоровенькі, панотче!
Чи не можна б плату?»

«Можна,— каже.— чом не можна,
Як не дати плати?
Ходім,— каже,— до засіка,
Будем насипати».

Прийшов циган до засіка,
Торбу підставляє.
Пішов гарнець, пішов другий.
«Чи годі?» — питає.

«Насипайте ще!» — каже.
Сипле той і п'ятий.
Ба, вже сипле і дев'ятий.
«Чи не годі, брате?»

«Ні, не годі!» Насипає
Цілу мірку жита.
Коли гляне — аж там торба
До мішка пришита.

Іскривився пан господар,
Голову схиляє,
«Чи не годі із вас, куме?»
«Або що?» — питає.

«А щось,— каже,— ваша торба
Та підшита чорним...»
«Підшита?.. насипайте!..
Таж то братик торбин!»

1860

ЛЕВ І ПРОЛЕВ

Іде циган по діброві
(Десь лихо носило...),
При нім пара вареників,
Люлька та кресило.

Чорний, темний, як та хмара,
По лісі блукає.
Йде помалу, курить люльку...
Аж лев вибігає.

Вибігає, став, питає:
«Хто ти, чорний враже?»
«Скажи перше, хто ти, враже?» —
Циган йому каже.

Стрепенув звір головою.
«Я лев», — промовляє.
«Ти лев собі, а я пролев!» —
Циган відвічає.

«Ходім битись!» — лев говорить.
«Та ходімо, враже!
Тільки я ще не обідав», —
Циган йому каже.

«Як даси чого поїсти,
Трохи підкріпитись,
Тоді піду із тобою
В чисте поле битись!»

«Та нічого, — лев говорить, —
З тобою робити!
Мушу тобі на закуску
Хоч телицю вбити!..»

І кинувся межи стадо,
Телицю вбиває;
Шабатує пазурами,
Шкуру іздирає.

Оббілував, як годиться,
Сів коло телиці;
А цигану дає шкуру
І шле до криниці:

«Біжи, — каже, — до криниці,
Та не забавляйся:
Як набереш води повну,
Бігцем повертайся!»

Пішов циган, не вертає,
Сидить та й копає...
Лев приходить. «Що ти робиш?» —
Цигана питає.

«Таже бачиш, що я роблю:
Криницю копаю!
Що я тобі шкурлатами
Все черпати маю?!

Принесу тобі криницю,
Та й роби, що знаєш!»
«Ну, небоже, — лев подумав, —
Добру силу маєш!..»

І нагнувся, сам за шкуру,
Води набирає,
А цигана за дровами
У ліс посилає.

Пішов циган, дере лико,
Дуб до дуба в'яже...
Лев приходить, подивився.
«Що ти робиш?» — каже.

«Таже бачиш, що дубинку
Докупи збираю;
Отак візьму усю разом
Та й повириваю!..»

Подивився лев могучий,
Махнув головою:
«Оце, — думає, — на лихо
Здибався з бідою!..»

Бере його, до телиці
Живо відсилає,
А сам дуба молодого
При землі ламає.

Зламав дуба молодого,
На кряжі кряжує,
Та й, сердешний, нагадався,
Що вогню бракує...

Приніс дрова та й гадає,
Де вогню узяти.
Але циган йому каже:
«А що, леве-брате?»

Вдарим в камінь пазурами!
Хто вогню добуде,
То той у нас і без бійки
Найсильніший буде!»

Пішли вони до каменя,
Разом поставали,
Як ударив лев у камінь —
Пальці позлізали...

Заревів лев, підняв лапи,
Лапи об'юшило!
А наш пролев добуває
Губку та кресило.

Як ударив — скала ціла
В іскрах загоріла,
І доразу суха губка
Димом задиміла...

Ідуть вони до телиці,
Вогонь розкладають;
Розбатовують телицю,
Стегна запікають.

Запікають товсті стегна,
Обід спорядили,
Спорядили обід ситий,
На двох розділили.

Посідали і балують:
Лев аж припадає;
А що циган вже й наївся,—
Решту розкидає.

А за ним голодні птахи
Купами літають;
Що розкине, поїдають
Та розволікають.

Лев поглянув — його пролев
Вже й кісток не має,
Лежить собі проти сонця,
Живіт вигриває.

«Що, пролеве, будем битись?» —
Лев несміло каже.
«Та вже ж битись, не миритись!
Але чекай, враже:

Возьми перше стисни камінь —
Як води добудеш,
То тоді ти і без бійки
Найсильнішим будеш!..»

Бере камінь лев у лапи,
Потряс головою;
Як потисне... камінь тріснув,
Сиплеться мукою...

«Видиш, враже, — циган каже, —
Й води не добудеш!
Та як же ти ізо мною
Боротися будеш?»

Отак тисни, як я тисну!» —
Циган промовляє
Та руками вареника
Щосили стискає.

Заюшила сироватка...
«Видиш, — циган каже, —
Що вас двадцять таких левів
Того не докаже!»

Та ще лучче вареника
Перед левом тисне!
«Ану тепер, — каже циган, —
Хто з нас лучче свисне?»

Підійнявся лев могучий,
Як на лапи стане,
Та як зареве, як клясне.
Аж волосся в'яне!..

«Тепер я вже, — циган каже, —
Тільки не дивися!
А то й очі повилазять,
І сам повалишся!»

Лев нагнувся, сплющив очі,
Стоїть, ані писне...
А той його ломакою
Як під вухо свисне!

Зашуміло, загуділо,
Й задзеленькотіло,
І в очах стома свічками
Запалахкотіло...

«Не чорти ж мені надали
З тобою зчепитись...
Ні, небоже, що вже хочеш,
А не буду битись!»

«Е, боїшся, бісів леве! —
Циган став казати, —
Неси, враже, шкуру грошей
До моєї хати:

Тоді тільки я з тобою
Миром помирюся...
Як не хочеш, то я зараз
Із тобою б'юся!..»

Став, подумав лев могучий:
Нічого діяти!
Коли хоче біда грошей,
То тра біді дати...

Бере шкуру, йде за грішми,
Повну набирає,
Несе її за циганом,
Аж чоло впріває...

Привів циган його в кузню
Межи циганята.
«Скидай,— каже,— леве, шкуру,
Ото моя хата!»

Лев скидає йому шкуру,
Кузню оглядає;
Аж циганя із-під вугля
Штабу витягає.

Розпалилась тая штаба,
Світить і біліє,
Розсипає кругом іскри...
Жаром червоніє...

«Що то, брате, за відміна?» —
Лев почав питати.
«А поспробуй,— циган каже,—
То сам будеш знати!»

Як вхватився лев за штабу —
Боже, твоя воля!..
Завертівся, замотався
Та кулею в поле!..

«Нехай же їм сто чортяків! —
Каже коло ліса.—
Щоб минутку ще потримав,
То б згорів до біса!..»

14. IV 1858

ВОРОНА І ЛИС

Пробігає лис голодний,
Через пеньки скаче;
Аж слухає: десь ворона
На гілляці криче.

Та й говорить собі стиха:
«Почекай, бабусю!
Не їв м'яса годин кілька,
Тепер поживлюся».

І хвостиком помахує,
Прищурює очі,
Підмовляє її злізти,
А тая не хоче.

Та ще йому як письменна
Стала говорити:
«Іди,— каже,— коли хочеш,
На село дурити!..

Бо я знаю, що ти хочеш,
Як псявіра, їсти,
І хіба б я дурна була,
Щоб думала злізти».

«Бог з тобою, голубонько! —
Став лис прикидатись.—
Та тепер вже, возуленько,
Нічого боятись:

Вийшов указ з того світу,
Щоб мир був усюди,
Щоб мирно собі жили
І звірі і люди...»

А та собі розважає:
«Брешеш ти, мій враже!»
Далі кругом подивилась
Та й лисові й каже:

«Та який же мир той буде
Та спокій між нами,
Коли онде йдуть до лісу
Стрільці із хортами!»

«Будь здорова, голубонько!»
«А що то? куда ти?»
«Таже стрільців несе лихо,
Треба утікати!..»

«А указ же з того світу,
Що про мир писали?»
«Може, вони ще указу
Того й не читали».

«Ну, не бійся ж, голубчику:
Я лиш так сказала;
Але вашого указу
І я не читала!..»

18. IV 1858

БАЙКИ-НЕБИЛИЦІ

ВЕЧЕРНИЦІ

I

За селом десь, у дубині,
В невеликій хатині
Жила бабка Гнибіда,
З нею дочка молода.
Бабка в гріб уже ступала —
Ізісохла, ізів'яла
І лишилася краси,
Як билина без роси
Серед поля на пісочку!..
Но погляньте-но на дочку,—
Що за чудо і краса!..
Русая її коса
Всю головоньку обвила,
Ружа личенько покрила,
Очі — ясні, як кришталь,
І, як та холодна сталь,
Тонуть в серце!.. Стан тоненький,
Ручки повні і біленькі,
А брівоньки — як шнурок!..
То дівча не з тих дівок!..
Хлопці часто задивлялись
І до неї женихались,

Но Оляна, на біду,
Всім казала: «Не піду!!.»
А любила лиш одного
Хлопця, Гриця молодого
І любила не на гріх,—
Він найкращий був зі всіх.
То був хлопець чорноокий,
І хороший, і високий,
І рум'яний на лиці,—
Молодець із молодців!..
Гриць з Оляною кохались;
І на празник, як прощались,
Перед коршмою колись,
Обіцялися зійтись,
Як начнуться вечерниці
У Тетяни-молодиці.

II

За дубиною село.
Сонечко уже зайшло.
В небі зорі показались,
І дівчата позбирались,
До Тетяни побрели!..
Наварили, напекли,
Стіл накрили, посадали,
Парубків лиш тільки ждали.
От приходять парубки,
Далась чути і скрипки,
І підківки забряжчали
У дівчат і парубків...
Тільки Гриць їден сидів
І не думав танцювати...

«Що з тобою, Грицьку-брате? —
Говорили парубки,—
Єсть музики і дівки,—
Ще чого тобі нестало?..»

Но то все не помагало:
Гриць сидів, не танцював,
Знать, Оляни він чекав...
Но даремне!.. час уходить,
А Оляна не приходить!..

Вже й вечерю подали,
Вже й із'їли й запили,
Знов зачали танцювати,—
А Оляни не видати...
Не дотримав справи Гриць
І утік із вечерниці...

III

А Оляна гарно вбралась,
Завинулась, вперезалась
І пустилась до села...
Нічка темная була,
Ліс шумів, і звірі вили,
Щось недобре ворожили...
Та для неї все пустяк:
Смерть — не тільки переляк.
Лиш би Гриця повидати!..
Стала ліс уже минати;
Ще лиш цвинтар — і село!..
Страшно дівчині було!
А чого — сама не знала,
І вона молитись стала!..

От і цвинтар!.. глип — хрести!..
Меж хрестами щось рости
В тій минуті починає...
Холод душу огортає.
Дівка в ноги! А біда
Так і б'ється по слідах,
І заводить, і голосить,
Почекати дівку просить...
От в село дівча біжить!..
Дивиться — огонь горить.
Прямо в сіни — і до хати! —
Стала двері відчиняти.

IV

А у хаті чорний гріб,
А на гробі сіль і хліб.
У ногах псавтир лежала.
Сумно свічка догоряла.
Та не було десь людей!..
А тим часом до дверей
Друге лихо добувалось...
З страху серце надривалось.
Що робити? Всюди ніч!..
І дівчинонька на піч!
У куточок заховалась...
Страшно хата зашаталась;
Двері рухнули їдні,
Відмикаються й хатні!..
Б'є північна година,
Затряслася домовина!..
Віко спало — і вмерлий
Підійнявся, як живий.

І нечистії зчепились,
І заводили, і бились...
Аж тут півень закричав:
І которий де стояв,
Щоб на волос поступився —
Так на місці й повалився.
До схід сонця люди йдуть,
В ряднах трупів два несуть.
Колом груди їм прогнали,
На границі поховали.

Тихий вечір. Дзвін гуде!
Тільки піп та дяк іде
І провадять домовину,
В домовині — ту дівчину,
Що бажала вечерниць.
І над нею тільки Гриць,
Як над тілом свої мами,
Заливався весь сльозами.

Тільки тиждень перейшов,
Знов лиш піп та дяк ішов.
Він провадив із дубини
Неньку бідною дівчини.

УПИР

I

Коло річки, коло Бугу,
Лужок процвітає;
Там Ганнуська-дівчинонька
Коров виганяє.

Там Ганнуська-дівчинонька
Коров виганяє,
Русу косу заплітає,
Стиха промовляє:

«Ой пасіться ви, корови,
В рівному лугу,
А я піду скупаюся
В чистенькому Бугу!..»

Ой пасіться ви, корови,
Я не забарюся!
Вмию личко, вмию брови,
Сяду заплетуся!..»

Прийде милий, поцілує
В білеє личенько.
Скаже: «Люблю тебе, мила,
Любее серденько!..»

«Ой Івасю, моє серце!
Забарись годину!..
Як умнюсь — не пізнаєш
Любую дівчину!..»

Як умнюсь, заплетуся,
Квітками вберуся,
Тоді скажеш: «То-то люба,
Милая Ганнуся!..»

І скупалася Ганнуся
В чистенькому Бугу,
Заплелася, походжає
По рівному лугу.

Заплелася, походжає,
Милого чекає,
Синенькими квіточками
Голову вбирає.

II

То не місяць, то не сонце
Сходить з-за дубини:
То Івась так молоденький
Іде до дівчини.

Ой він їде, промовляє:
«Любее кохання!
Не даєш ти мні покою
З рання до смеркання.

Я од рання до смеркання
З коня не злізаю
І біленьких ніжок своїх
З стремени не виймаю.

Ніжок з стремени не виймаю,
Повід не спускаю,

Що день божий — до дівчини
Свої виїжджаю;

До дівчини Ганнусеньки.
Що пасе корови,
Подивитись на її личко,
На чорнії брови.

Бо то личко, як калина,
Брови, як шнурочки,
Очі чорні, ще чорніші
Осіньної ночки.

Як погляне — сам не знаю,
Що зо мною діє!
Мила думка в головоньці,
І серденько мліє».

III

«Забарися, сонце ясне,
Ще хоч годину:
Нехай же я надивлюся
На любу дівчину!..

Нехай же я надивлюся
На любу дівчину,
Бо щось нудно на серденьку:
Либонь же, я згину!..»

«Що то, милий? що то, милий?!
Що то?! Бог з тобою!
А хто ж то нас розлучає,
Як рибку з водою?..»

«Ніхто, мила Ганнусенько,
Тільки твоя мати:
Вона ж мене напосілась
З світа ізігнати.

Ніхто, мила Ганнусенько,
Тільки твоя тітка:
Зчарувала — і я сохну,
Як рутвяна квітка.

Зчарувала, не сказала,
Чи довго ще жити.
Чи довго ще молодому
На світі тужити.

Зчарувала, не сказала
Ні тітка, ні мати,
Та богдай же і їм було
Так важко конати!..»

IV

В кінці поля є тополя,
Могила під нею;
Там присипали Івася
Сирою землею.

На високій тополі
Чорний ворон кряче.
Над могилою сирою
Ганнусенька плаче:

«Не ховайся, ясне сонце,
У хмарному небі:

Не підійму головоньки,
Не гляну на тебе!

Не збирайтесь, чорні хмари,
Попід небесами:
Дайте змити могилоньку
Дрібними сльозами.

Може, слізка пробереться
По землі сирії,
Пробереться і западе
В груди молодії!

І заб'ється його серце,
Як билось недавно!..
Може, він ще спогадає
За дівчину Ганну!..»

«Ой Ганнусю, моя мила!
Не плач надо мною:
І в могилі мое серце
Б'ється за тобою!..

Іди, мила, в луг зелений,
Йди, моя Ганнусю:
Взавтра рівно по полудні
До тебе явлюся!..

І з полудня до півночі
Будеш ти мні мила;
Од півночі до полудня —
Темная могила...»

Сіла дочка край куточка,
Сльози проливає.
Стала мати серед хати,
Рученьки ламає:

«Втопила-сь ти мене, донько,
В холодную воду:
Погубила здоров'ячко
І милую вроду!..

Де ті личка повненькії?
Де краска дівалась?
Стала жовта на личеньку,
Як намалювалась!

Де ті очі, ясні очі,
Що вогнем палали?
Затягнулись в лоб далеко
І там позгасали!

Втопила-сь ти мене, донько,
В холодную воду:
Одала ти нечистому
Здоров'я і вроду!

Поможіте ж, сусідоньки,
Скажіть, що робити?
Нехай же я перестану
Серденько в'ялити.

Є у мене василечки,
Що я посвятила:
Кажуть, того ненавидить
Нечистая сила.

Заплету я її в коси.
Покроплю водою,
Може, як змилосердїться
Господь надо мною».

І заплела в коси зілля
Від злої напасти
Та й послала Ганнусеньку
Знов корови пасти...

VI

Пасе дівча коровоньки
До темної ночі,
Виплакала за миленьким
Свої ясні очі.

Не видати миленького!
Що ж то за причина?
Чи вже ж йому не милая
Ганнуся-дівчина?

Йому мила Ганнусенька,
Та зілля лякає:
Через зілля свяченеє
Проступу не має.

І розплелася дівчина —
Нїби на весілля;
І розплелась: витрясає
Свяченеє зілля!

Витрясає, поглядає
Сумними очима,
А вже милий, чорнобривий
Стоїть за плечима.

І сідає, обіймає,
Цілує, милує,
Присипляє й не всипляє,
Чарами чарує...

Нїби сонна дівча стала,
Нїби її сниться:
То тополя, то могила,
То грїб, то світлиця.

І туманом стали думи,
Розум погасає,
Обійняла миленького,
Іде й не питає.

Іде з милим до могили,
Могила розкрилась.
І навіки Ганнусенька
Спати положилась.

VII

В кінці поля є тополя,
Могила під нею.
Там Ганнуся із Івасем
Лежать під землею!..

На високій тополі
Чорний ворон криче;
Над могилою старою
Стара ненька плаче.

Ворон криче, мати плаче:
«Доню моя мила!
Чи ж я тебе, моя доню,
Не щиро любила?»

Чи ж я тебе не любила?
Чи ж я не гляділа?
Доню моя, голубонько,
Де ж ти залетіла?

Залетіла голубонька
Та вже й не вертає!
Хто ж без тебе, Ганнусенько,
Мене поховає?

А хто ж мої старі кості
Обмие сльозами?
Доню моя, доню моя!
Вернися до мамі!..»

Ворон криче — мати плаче,
Аж руки ламає.
А Ганнусі нема, нема,
Назад не вертає...

Ворон криче — мати плаче,
Аж б'ється у груди...
А Ганнусі нема, нема,
Та вже й і не буде.

23. IX 1853

ТОПОЛЯ

I

Сидить баба на порозі,
Землю колупає,
На садочок на вишневий
Скоса поглядає.

А в садочку у вишневім
Синок її ходить,
Свою жінку молодую
За рученьку водить.

Ходять собі по садочку
Милі молодята.
Цілюються, милуються,
Як голубенята.

Цілюються, милуються,
Все їм так миленько...
Чого ж ти сумна сумуєш,
Старенькая ненько?

«Проклятий час, — баба каже, —
Проклята година,
Що я з нею одружила
Коханого сина.

Оженила, одружила,
Розуму не мала:
Свое щастя чужим людям
Даремно віддала.

Де тепер ті ширі руки,
Що мя обіймали?
Де тепер ті милі губи,
Що мя цілували?

Де ті очі, милі очі,
Ті карії очі,
Що бувало так питали,
Чого мати хоче?

Все вона, вона забрала!
Вона, препогана!
Взяла щастя, взяла долю
І мого Івана.

Але нехай висихають
І моря, і ріки,—
Я розлучу тебе з нею,
Розлучу навіки!»

Лежить баба на порозі,
Вдає, що конає,
«Що з тобою, моя ненько?» —
Син її питає.

«Болить мені головонька.
Ой гину я, гину!
Слухай мене, Івасеньку,
Слухай, милий сину.

Піди, сину, аж до моря,
До гирла Дунаю,
Та викопай мої скарби,
Бо я помираю».

«Мати моя, рідна мати!
Чогось неохота...
Чогось мені не хочеться
Ні срібла, ні злата.

І так мені, моя мати,
Не гнівити неба:
Маю хату, маю жінку,
Чого ж мені треба?»

«Маєш хату, маєш жінку!..
А дасть бог дитинку,—
Тоді мене спогадаєш,
Не те скажеш, синку!

Тоді рад би де узяти,
Та, може, не буде
Піди ж тепер, мій синопку,
Добро тобі буде!»

«Мати, мати!.. Для дитини
Рук не заховаю:
Для дитини я родився
І вмирати маю.

І без жалю свою силу
Буду виробляти.
Нащо ж мені тії скарби?
Нащо, моя мати?»

«Ой сину мій, рідний сину,
А я ж твоя мати;
Треба ж мене пом'янути,
Треба й поховати.

Піди ж, милий Івасеньку,
Піди ж, милий сину,
Бо хилиться головонька,
Ой гину я, гину!»

То не голуб, то не сокіл
Під хмарою в'ється,—
То Івась так молоденький
Серед степу б'ється.

Ні дубинки, ні хатинки,
Ні ставка-криниці;
Кругом нього тільки степи,
Степи без границі.

Палить сонце, як у пеклі,
Пісок розпікає;
Подекуди росте травка,
І та посухає.

Ні душі тобі живої!
Хіба вуж зав'ється
Та орел ширококрилий
Небом пронесеться.

Ходить, блудить нещасливий
В далекій дорозі...
А там жінка молоденька
Лежить у полозі.

То не голуб, то не сокіл
Пролітає гори:
То Івась там молоденький
Плине через море.

Синє море одбиває
Босою ногою,
Чорні хвилі розбиває
Білою рукою...

Сумно, сумно кругом нього
Хмара надвисає,
І у хмарі ясне сонце
Гасне-погасає.

Все затихло; тільки вітер
Реве між скалами,
Тільки чайка бідна скиглить
Десь під небесами.

А Івась плине, нещасний,
І того не знає,
Що там жінка молоденька
Дитя вповиває.

То не голуб, то не сокіл
Крила опускає,
То з скарбами край тополі
Івась спочиває.

Високая ж та тополя!
Та дивна тополя
Одна, одна, як сирітка,
Край чистого поля.

Де ж ти взялась, сиротонько,
Тополенько мила?
Чия ж рука єдиначку
Тебе посадила?

Не промовить тополенька,
Лиш листями має.
Сидить Івась край тополі,
Сумно поглядає.

Поглядає, ніби знає,
Що мати закліяла,
Щоб невістка молодая
Тополею стала.

«Добрий вечір, стара ненько!
Ой як ся ж ти маєш?
Ой чи спиш ти, чи дримаєш,
Чи мене чекаєш?»

«Добрий вечір, милий сину!
Де ж ти так барився?
Та у тебе, милий сину,
Синок народився!»

«Мати моя! мати моя!»
«Народився, сину,
Але господь узяв матір
І твою дитину!»

Похилився Івась бідний,
Стару обіймає.
«Мати моя, мати моя! —
З жалю промовляє.

Загинула, покинула
Мене молодая,
Не покидай хоч ти мене,
Матінко старая!

Не покидай хоч ти мене,
Голубонько сива!..
Доле моя, доле моя!
Доле нещаслива!..»

II

Сидить баба на порозі,
Землю колупає,
На високу тополю
Сумно поглядає.

Край тополі в чистім полі
Синок її плаче,
Над ним ворон чорнокрилий,
Літаючи, кряче.

І тополя своїм гіллям
Над нього схилилась,
Сирота над сиротою
Сама зажурилась.

Зажурилась тополенька,
Бо й її тяженько...
Чого ж ти сумна сумуєш,
Старенькая ненько?

«Проклятий час, — баба каже, —
Проклята година!
Погубила я невістку,
Погубила й сина!

Стара, стара, аж хилюся;
А ума не мала:
Нащо ж тебе я, невістко,
В тополю закліяла?

Чи ж не лучче тебе було
Пташкою пустити?
Чи ж не лучче тебе було
Рибкою втопити?

Чи ж не лучче тебе було
Розсіяти цвітом?
Або зіркою пустити
Рано перед світом?

Стара, стара, аж хилюся,
А ума не мала:
Нащо тебе я, невістко,
В тополю заклала?

Але годі! Нехай сохнуть
І моря, і ріки,—
Я розлучу тебе з сином,
Розлучу навіки!..»

Лежить баба на порозі,
Вдає, що конає.
«Що з тобою, моя ненько?» —
Син її питає.

«Болить мене головонька,
Ой гину я, гину!
Рубай, сину, ту тополю,
Роби домовину!»

«Мати моя рідненькая,
Мати моя, мати,
Чи ж годиться тебе, мати,
Живою ховати?

А крий боже твої смерті!
Я на домовину
Вирубаю серед поля
Найкращу кедрину».

«Не хочу я кедриньку,
Не хочу я, сину,
Рубай, сину, тополеньку,
Роби домовину!»

«Мати моя, мати моя!
Жаль мені тополі!
Маю срібла, маю злота,
Каміння доволі,—

Стоплю тобі домовину
Саму золотую:
Лиши мені тополеньку
Мою молодую!»

«Ой сину мій, рідний сину,
Вчини мою волю:
Возьми собі срібло-злото,
Дай мені тополю.

Живо, живо ту тополю!
Живо домовину!..
Болить мене головонька!..
Ой гину я, гину!»

Цюкнула нова сокира
Раптом серед поля,
Затряслася, застонала
Молода тополя.

Затряслася, застогнала,
Листя зашуміло,
І на серці у Івася
Аж похолоділо.

І так тяжко йому, тяжко
Сокиру підняти!
І так важко йому, важко
Тополю рубати!

Але ненька заболіла,—
Що будеш чинити?
Жаль тополі, жаль і неньки,—
Нічого робити!

Здихнув Івась край тополі,
Очі відвертає
І наточену сокиру
Знову підіймає.

Цюкнула нова сокира
Знову серед поля,
Затряслася, застогнала
Молода тополя.

Затряслася, застогнала,
Гілля похилились;
У Івася дрібні слъози
Рікою полились.

І так трудно йому, трудно
Сокиру підняти!
І так нудно йому, нудно
Тополю рубати!

Але ненька помирає,—
Що будеш чинити?
Жаль тополі, жаль і неньки,—
Нічого робити!

Сплакав Івась край тополі,
Очі одвертає
І наточену сокиру
Знову підіймає.

Цюкнула нова сокира
Ще раз серед поля,—
Закривавилась кривлею
Молода тополя.

Закривавилась кривлею
І проговорила:
«Не рубай мене, Івасю,
Бо я твоя мила!

Тут тебе я, мій Івасю,
З сином виглядала,
І тут мене твоя мати
В тополю закляла.

І закляла, й зашептала,
І заговорила,
Мене з сином і з тобою
Вічне розлучила!»

І піднялись пишні гілля,
Змовкнула тополя,
Тільки річка кровава
Текла серед поля.

«Будь здорова, моя мати!
Будь здорова, мила!
Погубила ти невістку
Й мене погубила!»

«Ой лишенько моє тяжке!
Куда-бо ти, сину?
А як же я, стара баба,
Без тебе загину?»

«По невчасі, моя ненько!
«А хто ж поховає?
Хто за душу мою грішну
Добром спогадає?»

«По невчасі тії жалі!
По невчасі, мати!..
А про теє не журися,
Як тобі вмирати:

Твоя хата буде гробом,
Сама ти — вмерлою,
А співати — заспівають
Круки над тобою!..»

7. [VII] 1859

ВЕРБА

Ой у полі річка,
Через річку кладка,
На горбочку у садочку
Біленькая хатка.

Там сироти жили:
Братик із сестрою.
Жили собі, кохалися,
Як риба з водою.

Брат ходить, полює,
Сестра вишиває;
Брат годує сирітоньку,
А та одягає.

Жиють на горбочку
Малі сиротята;
Жиють собі, кохаються,
Як голубенята.

Аж налетів сокіл
Із чорної хмари,
На горбочку у садочку
Розбив їх із пари:

Перейшов чорнявий
Вузенькую кладку,—
Затуманив, перехмарив
Біленькую хатку.

Сумує голубка,
Сумує дівчина,
А брат її не відає,
Що то за причина.

Сумує дівчина
Щодня і щоночі;
Все за річку, все за кладку
Поглядають очі.

«Що з тобою, сестро?
Чи ти нездорова?»
А сестра його вдихає,
Не мовить ні слова.

Брат ходить, полює,
Нічого не знає,
А та свого миленького
Вдома обіймає.

Брат ходить, полює,
Сестрицю годує,
А та свого миленького
В садочку цілує.

Брат ходить, полює,
Вертає у хатку,
А та свого миленького
Веде через кладку.

Провела за кладку,
Назад повертає,
А брат стоїть край віконця,
Кладку закликає:

«Бодай же ти, кладко,
Гнилям перегнила,
Що ти мене, молодого,
Сестриці згубила!

Бодай же ти, кладко,
Напилась водиці,
Коли буде мій нелюбий
Іти до сестриці.

Бодай ти, нелюбий,
З кладки повалився
І топився — не втопився,
Дубом одубився!..»

«Де ж ти, сестро, була?»
«За річку ходила».
«Що ж ти, сестро, там робила?»
«Сорочечку шила!»

«Для кого ж сорочка?»
«Для тебе, мій брате».
«Слухай мене, моя сестро,
Не покидай хати!

Не ставай на кладку:
Кладка завалиться!»
«Добре, добре, милий брате!»—
Мовила сестриця.

У неділю вранці
Брат коня сідлає;
Сидить сестра край віконця,
Шовком вишиває.

Брат коня сідлає,
Іде полювати.
Його сестра молодая
Вибігає з хати.

Брат на полі грає,
Додому вертає,
Його сестра молодая
В ріці потопає.

В ріці потопає,
Кладочку хапає:
«Ой брате мій, милий брате!—
Стиха промовляє.

Прошу тебе, брате,
Верби не рубати,
Трави в полі не косити,
Терну не зривати:

Верба над водою —
То тіло дівоче,
Трава — коси мої русі,
А терен — то очі».

9. VII 1859

СПІВИ

БАЙКИ СВІТОВІІ

(Уривок)

Дума перша
ПОЧАТОК СВІТА

I

До початку сего світа,
Ще до чоловіка,
На престолі бог великий
Жив із-перед віка.

І престолом було небо,
Невидиме намн.
І то небо в нас, хрещених,
Зветься небесами.

Під ним друге було небо,
Що зветься раєм;
І коли воно почалось,
Того ми не знаєм.

Тільки знаєм, що в тім небі
Ангели літали
І святії пісні богу
День і ніч співали.

І Сатанаїл-архангел
Був їх старшиною
І у бога називався
Правою рукою.

Все він відав, всім він радив,
Всім розпоряджався,
І рай цілий його власним
Небом називався.

А під небом, його небом,
Наше небо було,
Но по нему ані разу
Сонце не мигнуло.

Лиш по нему чорні хмари
Громом розривало,
А під ними тьма стояла
Й море клекотало.

II

І задумав бог і наше
Небо освітити
І під небом нашу землю
Грішну сотворити.

І приходив він до раю,
Взяв Сатанаїла
І пішов під сине небо,
Де бездна кипіла.

Сине небо туманіло,
Вітри бушували,

І під небом чорні хмари
Громи розривали.

Все чорніло і темніло...
Аж бог появився!—
Розійшлися чорні хмари,
І грім зупинився.

Засиніло небо наше,
Сонце засіяло.
Стало тихо, лиш глибоко
Море клекотало.

І зійшов господь над море —
Море утихає;
І Сатанаїла в бездну
Господь посилає.

Посилає його в бездну
Піску жменю взяти,
Щоб на морі, як на камні,
Землю збудувати.

«І як вложиш,— господь каже,—
Руку у безодню,
Скажи: беру тебе, земле,
На славу господню».

І пішов він попід море,
Ходить, розважає:
«Ану й себе пом'яну я!
Хто тебе пізнає?!»

III

І спустився в саму бездну,
 Руку опускає,
 Бере землю та й до бездни
 Стиха промовляє:

«Ти розкрийся, розвернися,
 Темная безодне!
 Беру землю в ім'я своє
 І в ім'я господне!»

І узяв; іде водою,
 Жменю затискає.
 Лиш даремная робота:
 Все вода змиває!

Поки вигулькнув із моря,
 Змило все водою,
 І явився він до бога
 З голою рукою.

Бог і каже: «Не хитрися,
 Не задумуй злого!
 Іди знову, тільки ім'я
 Не приточуй свого!»

Пішов знову й під водою
 Знов над богом кпився.
 І знов з голими руками
 На верху з'явився.

І розгнівався бог сильний:
 Небо задрижало,
 Море спінилось, забилося
 І заклекотало.

І в минуті той ішезнув
 В морі під водою,
 Найшов бездну, бере землю
 Правою рукою.

І говорить: «Ти розкрийся,
 Темная безодне!
 Беру з тебе тепер землю
 Во ім'я господне!»

І щаслива йому стала
 На сей раз дорога,
 І в минуті він з землею
 Вийшов перед бога.

IV

І взяв господь тую землю,
 Ходить, розсіває.
 А Сатанаїл невдячний
 Думоньку гадає:

«Щоб землі собі у бога
 Вкрасти, заховати,
 А потому в своє ім'я
 Землю збудувати.»

І роздумав свою думу
 На взиск чи на згубу:
 Тільки господь відвернувся,—
 Хвать землі у губу!

А бог ніби і не знає:
 Ходить, засіває,
 І засіяв, як годиться,
 І благословляє.

«Рости, рости, моя земле,
Куди зглянуть очі:
Від восхода до полудня
І до полуночі!»

І земля рости зачала
І кінця не мала;
І зелена травичка
Землю устилала.

Та і тая, що у губі,
Свого бога знає:
Росте живо, виростає,
Губу розпирає.

І зачав той, нечестивий,
Харкати, плювати,
І почали з того скали
Йі гори виростати.

І земля землею стала,
Тільки посвятити.
Але нічка наступала:
Тра було спочити.

V

Закотилось сонце красне
За високі гори.
І синіє небо ясне,
Як синєє море.

І тихенько в небі ходять
Ангели святії,
І засвічують над небом
Свічі восковії.

І ті свічі, ясні зорі,
Світять на все поле,
Доки господь милосердний
Виспитьсь доволі.

І спить господь серед поля,
Сили відновляє,
А Сатанаїл над богом
Думоньку гадає.

І поглянув кругом себе:
Пишно було всюди.
І, як камінь, йому завлість
Падає на груди.

«Не буду я більше з богом!—
Став він говорити,—
Хоч сам згину, розсядуся,
Хоч йому не жити!»

Він заснув, не має сили,—
Що ж я туманію?
Возьму втоплю його в морі,
Світом завладію».

І підняв на руки бога,
І води шукає.
Але ж земля розрослася
І границь немає!

Вдарився на штири боки,—
Моря не видати!
І вернувся він і з богом
Положився спати.

VI

Рано сонячко піднялось,
Позгасали зорі,
І у росу, як в діамант,
Повбирались гори.

І Сатанаїл піднявся,
Бога став будити:
«Вставай, боже! годі спати!
Землю тра святити».

І збудився господь сильний,
І, здихнувши, каже:
«Що хитришся предо мною,
Вічний ти мій враже?»!

Був я всюди сеї ночі,
Від края до края,—
І нема чого святити:
Вся земля святая.

Ти хотів мене, невдячний,
В морі утопити.
За то вічне будеш змієм
Під землею жити».

І звинулись тому руки,
І звинулись ноги.
Довге рило натягнулось,
Висунулись роги...

І Сатанаїл невдячний
Став навек змією,
Зашипів і з-перед бога
Слизнув під землею.

І стогнала земля дуже,
Де змії пробирався,
І там всюди ліс дрімучий
Поверх неї взявся.

VII

І зняв господь з себе ризу
І махнув направо,—
І, як маку, різних птахів
Всюди залітало.

Махнув вліво — і на диво
Всюди гадь завилась.
Розстелив на землю ризу —
Звірина з'явилась.

І пішов господь над море,
Ризу опускає,—
І в годині ціле море
В рибі закипає.

І з'явилися в білім світі
Звірина і птахи,
Різні гади, різні жаби,
Риби й черепахи.

Лиш медведі, свині, коні
І кроти не були;
Та ще боцяна не було,
Скойки та камбули.

І став господь над водою,
Ризу убирає,
І із моря зсередини
Рибу викликає.

І сказав господь тій рибі
Землю підпирати,
Щоб земля на своїм місці
Все могла стояти.

І та риба держить землю;
І як стрепенеться —
І застогне земля наша,
І вся затрясется.

VIII

І вернувся бог до раю,
На престіл сідає,
І всіх ангелів до себе
З раю зазиває.

І злетілось перед бога
Ангелів без ліку,
І настало свято в бога,
Перше з передвіку.

Триста тисяч пісні піли,
А сімсот кадили,
А тьма-тьмуща через небо
Бога проносили.

І горіло небо в славі,
Тухнуло кадило,
І все воїнство небесне
Богові служило.

Служба божая кінчалась.
Бог благословляє
І всіх ангелів до себе
Ще раз зазиває.

І всі ангели злетілись,
Богу помолнулись
І святому його трону
Низько поклонились.

І махнув бог своїм слугам
Правою рукою
І говорить: «Будьте, діти,
Вічне ви зо мною.

Де ви були, там поставлю
Жити чоловіка.
А Сатанайл невдячний
Проклят будь довіка!»

І основи світовій
Страшно задрижали.
А на небі тихо-тихо
Ангели співали.

IX

І співали, і кінчили
Пісню ту святую.
І бог каже їм принести
Чашу золотую.

І говорить: «Ви зберіться,
Ангели святії,
І стріпніте над ту чашу
Крила золотії».

І стріпнулись над ту чашу.
Бог їх посилає
На схід сонця в праву руку,
Де роса спадає.

Полетіли слуги божі,—
І їх ясні крила
Роса чиста, як діамант,
В десені покрила.

І до бога прилетіли
З чистою росою,
І ще раз стрепенулись
Над чашою тою.

І зійшов бог з свого трону,
І зачав місити.
Замісив — і чоловіка
З того став ліпити.

Виліпив, зачав стругати.
Дивне боже діло!
І обстружки пригодились
На грішнее тіло.

І дихнув господь на него,—
І він відживився,
Підняв очі свої к богу,
Щиро помолився.

І повів бог його всюди
По небеснім краю,
І заводить наостаток
До самого раю.

Х

Серед раю йшла дорога
Меж двома садами.
Ту дорогу замикали
Дві залізних брами.

Їдна брама — на схід сонця
В небо підіймалась.
Друга вліво — на заході —
В землю опускалась.

При дорозі — два садочки,
Що вбирають очі:
Їден прямо на полудень,
Другий к полуночі.

І садок той, що к полудню,
Річка вперезала,
І місточок через річку
Брама замикала.

А за річкою дерева
Цвіли, відцвітали,
І родили, й опадали,
Знову зацвітали.

В сім садочку на початку
Ангели спасались;
І спаслися, і на небо
Вище підійнялись.

Тут Адам і Єва їли
Золоті груші.
(І тепер туди відходять
Праведні душі).

Та й у другім у садочку,
Що на полуночі,
Доситу було усього,
Чого серце хоче.

Тільки пахнуло від него
Не добром — бідною:
Кругом него так і лилось
Полум'я рікою.

XI

І привів господь Адама,
Ходить, походжає,—
І як жити він повинен —
Його навчає.

І звернув у праву руку,
Перейшов місточок;
Відімкнулась перед богом
Брамка у садочок.

І в садочку бог зриває
Грушку золотую,
Дав Адаму половинку,
А собі другую.

І промовив: «З сего часу
Я буду з тобою,
Як сії дві половинки
Були між собою».

Та й і вийшли з того саду,
Пішли до другого;
Розділилось на дві часті
Полум'я пред богом.

Походили й там доволі.
То був сад ще краший;
Та хто тільки їв із него,
Був навік пропащий.

І сказав господь Адаму,
Щоб остерігався,
І Адам в тім перед богом
Клятьбою залявся.

І по клятьбі розійшлися.
Бог пішов до неба,
А Адам пішов шукати,
Чого серцю треба.

XII

І ходив Адам по раю,
Всюди находився
І в шовковій травиці
Спати положився.

І скотилось сонце в захід,
Спить і не блищиться,
І заснуло все навкола —
Адаму не спиться!

Йому душно; йде до річки,
На берег сідає,
Схилив голову на руку
І думу гадає.

І просидів так до ранку,
День зазолотився.
Адам сидить коло річки,
Аж бог появився.

«Що, Адаме, так сумуєш? —
Каже бог до него. —
Чого тобі не достало
Ще до того всего?»

Адам глянув, поклонився
І говорить: «Боже!
Що йно тільки ти содіяв,
Все то мені гоже.

Та я тужу і сумую
І в раю журюся:
Я іден тут, як той палець,
Де не повернуся».

XVIII

«Не журися! — господь каже.—
Будеш друга мати:
Взавтра вийди до схід сонця
Руки умивати.

Вмочи в росу малий палець
І тріпни рукою,
Лиш на відворіть не тріпай,
А перед собою».

І з сим словом віддалився,
А Адам став ждати,
Коли час йому наступить
Руки умивати.

І от нічка проминула,
Ранок наступає,
А він, бідний, чи забувся,
Чи бог його знає:

Як помочив усі пальці
Ранньою росою,
Так на відворіть і тріпнув
Цілою рукою!

І з'явилося п'ять чортяків.
Адам — утікати.
А вони давай всі разом
Пазури мачати.

І мачають і махають
Обома руками,—
Другі родяться чортяки,
Роблять тее ж саме.

І робота не кінчалась,
І роси ставало,—
І намножилось чортяків —
Аж небо тріщало!

XIV

Аж з'явився бог до раю.
І все затихає.
І усіх чортів із раю
В бездну виганяє.

І чорти, як тая хмара,
З неба полетіли
І, де бога спом'янули,—
Там вони і сіли;

Хто на небі, хто під небом,
А хто над землею;
Много на воді осталося,
Много під землею.

Та хоч зразу з переляку
Бога споминали,
Та потому всі до змія,
Як іден, пристали.

І тепер чорти на світі
Лихо виробляють:
Домовії всіх у хаті
До гріху склоняють.

Лісовії й польовії
Водять бог де знає;
Водяний людей частенько
В воду затягає.

А хто вішатися хоче —
Тому помагають
Ті чортяки, що в повітрі
Край землі літають.

XV

Піднебеснії чортяки
Бога не бояться
І, як в хмарі господь ходить,
З господом дражняться.

Господь на них і пускає
Громовії стріли;
І стріла їх скрізь находить,
Де б вони не сіли.

Інший часом ізміниться,
Залетить за кого,—
То грім разом забиває
Чоловіка того.

Але зато (я не знаю,
Кажуть старі люди):
Кого грім лиш забиває,
Той безгрішний буде.

А як в небі загоряться
Свічі восковії,
Ті чортяки, що на небі,
Світять смолянїї.

Тогді ангели там ходять,
Свічі відіймають
І на землю їх з чортами
З неба іскидають.

І не раз у ясну нічку
Видко, як спадає.
І де впаде — там смолою
Земля запливає.

XVI

І говорить бог Адаму:
«Сину мій, Адаме!
Нашой-сь трипав позад себе
Мокрими руками?!»

Ой, від сего стережися,
Поки будеш жити,
Та й і дітям своїм тее
Закажи робити!»

І тепер то пам'ятають
Всі хрещені люди,
Та і послі мир хрещений
Пам'ятати буде.

Пізнав господь милосердний,
Що Адаму гоже,
Що Адаму в його тузі
Жінка лиш поможе.

І в годині сон на него
Господь насилає,
І над сонним чоловіком
Думоньку гадає.

І гадає і міркує,
Звідки що почати.
«З голови возьму,— подумав,—
Буде за лоб брати;

Возьму руку — жінка мужу
Ввік не дасть покою;
Возьму ногу — сама в мужа
Буде під п'ятою.

А вона лиш чоловіка
Повинна кохати!»
І подумав, і ребро став
Лівеє ламати.

XVII

І з живого ребра того
Жінка із'явилась,
Поглянула на Адама,
Збоку положилась.

І іде господь до неба,
Їх благословляє,
А там собі край Адама
Єва засипає.

І Адаму сниться, сниться,
І все так миленько,
І обняв він сонний Єву,
І здихнув легенько.

І здихнув — і пробудився...
Милая година!
Коло него, як калина,
Сонная дівчина.

І зраділо його серце,
Душа звеселилась,
Аж і Єва незабаром
Стиха пробудилась.

І обое меж собою
Щиро поглянули,
Поглянули, обійнялись
І за все забули.

І пройшла для них година
Першого кохання —
І приніс Адам для Єви
Яблук на снідання.

І поснідали обое,
І пішли вздовж раю,
І їм сонячко спочило
У самого краю.

І обое вони стали,
Богу помолились
І під деревом крислатим
Спати положились.

XVIII

Спить Адам, та змії лукавий
Сну чогось не має
І до себе на пораду
Всіх чортів скликає.

І злетілися чортяки,
Бездну всю зайняли
І, як слуги перед паном,
Перед змієм стали.

І говорить їм лукавий:
«Діти мої, діти!
Полетіть мені до раю,
Вісті принесіте.

Чогось скучно мені стало,
Нічого робити,—
Тра щось думати, гадати,
Щоб людей згубити!»

І сто тисяч підійнялось,
З бездни полетіло,
Полетіло, понеслося,
Де сонячко сіло.

І в годині повернулись,
Змію розказали,
Що у раю край дороги
Адам-Єва спали.

І піднявся змії лукавий,
Зо всіма простився.
І ще досвіта, до рання,
У раю з'явився.

І звинувся й перескочив
Річку вогневу,
І в садочку обвинувся
На яблуньку злую.

XIX

Сонце встало, засяяло.
Єва пробудилась,
Пішла, стала коло річки,
Як годиться, вмилась.

Пішла собі за місточок,
Вийшла на дорогу
І ходила меж садами,
І молилась богу.

І поглянула наліво,
Де вогонь палився:
Цілий сад там в золотії
Яблучка облився.

І почала лиш гадати,
Як би їх дістати,—
Коли слухає: до неї
Хтось почав казати:

«Не журися, молодице!
Хто устане зрання,
Тому з саду можна дати
Яблук на снідання!»

І до неї пара яблук
Золотих скотилась.
Єва взяла, скуштувала —
Ніби похмелилась.

Ба й Адам тут показався,
З нею поділився.
От вони уже й ковтають,
Аж бог появився.

Ніщо діяти! ковтати!
Єві тее вдалось.
А Адаму в самім горлі
Яблуко осталось.

І про тее, що осталось,
Добре люди знають,
Бо всі мають знак на горлі,
Лиш жінки не мають.

XX

Согрішив Адам безгрішній,
Єва согрішила,
Та всему змія виною:
Змія підкусила.

І вона ще була в раю,
Як господь з'явився,
І на нюю, на лукаву,
Перший гнів ізлився:

Кругом саду того злого
Полум'я піднялось,
Підійнялось і, як море,
По саду розлялось;

І зайнявся сад нещасний,
І не погасає,
І вогонь той мир хрещений
Пеклом називає;

Там навік змія палиться,
І палитись буде,
І із нею всі чортяки
І грішнії люди.

Незабаром відімкнулась
І північна брама,
І промовив бог до Єви —
Єви і Адама:

«А ви, люди, не хотіли
В раю шануватись:
Тепер будете сльозами
Хліба дороблятись».

І дав жменю їм насіння,
Заступ, дві лопати,
І послав на землю жити,
Землю обробляти.

І пішли вони із раю,
І сльозами вмились:
Вони чули, як за ними
Брами зачинились.

XXI

Виміняв за шило швайку!
Нічого діяти,—
Давай заступ і лопату,
Треба працювати!

І працює, і горює
Адам серед поля,
Та не просить, щоб на поміч
Стала божа воля.

А диявол тому й радий:
Що Адам скопає —
То він за ніч вверх травною
Поперевертає.

Той працює і горює,
А все зиску мало.
Далі видить: кепське діло!
Силоньки не стало.

Болять крижі, болять руки,
Голова неможе.
І сказав він, іздихнувши:
«Поможи мні, боже!»

І поміг господь небесний
Поле іскопати.
І узяв Адам насіння
І став засівати.

І засіяв, і волочить,
Із-під шкури пнеться.
А чорт йому на бороні
Сидить та сміється.

Аж тихенько з обротею
Ангел появився:
Схватив чорта — і на диво
З него кінь зробився.

І запряг Адам коняку,
І став волочити,
І за поміч за велику
Господа хвалити.

XXII

От уже Адам і Єва
Кілька літ прожили,
Позабули свої жалі,
Землю полюбили.

А тим часом дав бог діти.
Сини хліб збирали,
Дочки вдома коло мами
Шили, вишивали.

Тільки б жити, поживати
Та богу молитись.
Аж тут раптом на Адама
Тра біді звалитись!

Була осінь, і зачали
Дошки спадати,
І поїхали два брати
Сіно забирати.

І зачали меж собою
Очередуватись:
Кому сіно подавати,
А кому остатись.

І сварилися, і бились,
Далі вила взяли
І в півночі помеж очі
Вилами совали.

І брат брата взяв на вила...
Летється кров рікою!
І господь підняв їх в небо
Правою рукою.

І місяцем стали брати,
І пішли по небу,
І ще досі в небі світять
Людам на потребу..

І тепер на місяць гляньте:
Дивна божа сила!
На нім видно, як два брати
Взялися за вила.

XXIII

Гірко було для Адама,
Що сини пропали.
І довгенько Адам-Єва
Плакали, ридали.

І ридали, й перестали:
Тра було забути,
Бо вмерлого, як то кажуть,
З гробу не вернути.

І забули свої жалі,
І весело жили,
Працювали, їли, пили,
Господа хвалили.

І розжився наш прапрадід,
Вмирати байдуже,
І говорить: «Не умру я,
Бо я сильний дуже!»

А бог з неба йому й каже:
«Сину, не хвалися!
Хоч ти сильний, а зі смерті
Ти даремне кпишся.

Надійде година злая:
Руки заболють,
Голова вся розійдеться,
Ноги обімліють.

Пожовтіють твої кості,
Помертвіють жили,
І тогді ти, як дитина,
Будеш край могили».

Трудно було віру дати:
Сила бушувала.
Та от раптом годиночка
Чорная настала.

XXIV

Заболіло всеньке тіло,
Ноги защеміли,
Засушило його кості,
Жили оніміли.

Голова вся розійшлася,
І смерть наступає.
Адам видить, що не жарту,—
Сина закликає.

І чуть дихає й говорить:
«Сине, вірний сине!
Піди, сину, на край світа,
Вийди в небо сине.

І скажи там слугам божим,
Котрі коло раю,
Що слабій я, на постелі,
Що я умираю.

Попроси їх з того раю
Що-небудь подати.
Ой мій сину! то-то гірко,
Гірко умирати».

І заплакав наш прапрадід.
Сльози проливає
І в далеку дорогу
Сина посилає.

І враз з батьком син заплакав,
Помолився богу,
Поклонився батьку й неньці
Та й пішов в дорогу.

І Адаму ніби й легше:
Він надію має,
Що достануть йому з раю,
Чого він бажає.

XXV

А синок пішов Адамів,
Куда вели очі,
І приходять на край світа
Близько полуночі,

Де зливалось небо ясне
З темною землею.
І за небом спочивало
Сонце над водою.

І говорить він до сонця:
«Сонце, боже сонце!
Покажи ти мені, сонце,
До раю віконце!»

Показало йому сонце
Те віконце скраю,
І проліз синок Адамів,
І пішов до раю.

І приходять він до раю:
Брами під замками,
Коло брами херувими
З гострими мечами.

І говорить син Адамів:
«Ангели святії!
Поступіться, відімкніте
Ворота райськії

Та що-небудь з раю дайте:
Батько умирає!»
Аж іден із херувимів
Йому відвічає:

«Раді б ми, Адамів сину,
Брами відчинити,
Та ключі не в нас, а в бога —
Нічого чинити.

Їднаково для Адама:
Віддаю, що маю!..»
І дав прут, що бог Адама
Виганяв із раю.

XXVI

Повернувся син додому:
Вся сім'я стрічає,
А Адам посеред хати,
Слабий, умирає.

І кивнув на свого сина
І став говорити,
Щоб йому із того прута
Обручі зробити.

І натрое прут розтяли,
Обручі зробили
І на голову Адаму
Міцно положили.

І, говорять, перестало
Голову ломити.
Але дармо наш прапрадід
Думав вічне жити.

Надаремне й син таскався
В далеку дорогу:
Ще до рання Адам бідний
Віддав душу богу.

І зібрались його діти,
Правнуки і внуки,
І зробили домовину,
Підняли на руки.

І понесли, й поховали,
В землю закопали,
І на першій могилі
Гірко заридали.

Заридали і могилу
Слізьми оросили.
І ті обручі з могили
Парості пустили.

І з тих паростів потому,
Де Адам і Єва,
Стали кипарис, кедрина
Й триблаженне древо.

19—22. VII 1856
Дора (Новгор. губ.)

Примітки

Степан Руданський за життя опублікував лише кілька своїх оригінальних творів та перекладів. Окремою книгою вибрані його співомовки вийшли у 1880 р., тобто після смерті. З того часу було здійснено понад сорок видань його творів, більшість з тих видань — радянські. Розшук і публікація літературної спадщини поета триває й досі.

Автографи Руданського і рукописні списки його творів зберігаються:

1. У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР:

1) «Співомовки козака Вінка Руданського», Книжка перша, з 1851 року до 1857 (фонд 63, № 13).

2) «Співомовки козака Вінка Руданського», Книжка друга, 1857, 1858, 1859 (фонд 63, № 14).

3) «Співомовки Вінка Руданського», 1859 — 1860, Петропіль (фонд 63, № 3).

4) «Копя пісень», 1862 (фонд 63, № 4).

5) «Цар Соловей», казка (фонд 63, № 10).

6) «Старочеські співи з «Краледворського рукопису і других», Петропіль, 1860 (фонд 63, № 11).

II. У відділі рукописів Державної публічної бібліотеки АН УРСР:

1) Рукописна збірка творів Руданського без титульної і останньої сторінок, дозволена цензором Петербурзького цензурного комітету С. Лебедевим до друку 15 липня 1861 року (фонд 1, № 651 (1501)). Тут міститься друга редакція перекладів з «Краледворського рукопису» з трохи зміненою назвою — «Співи і пісні старочеські...».

2) «Байки світові в людських співах» (фонд 1, № 12257). Всі сторінки рукопису перекреслені навхрест червоним цензорським олівцем. Це друга редакція поеми. Початкова редакція знаходиться в першій книзі «Співомовок козака Вінка Руданського».

III. Переклад «Іліади» Гомера в 24 піснях без титульної сторінки (фонд 1, № 720(6242).

Три рукописні книги «Співомовок», що зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, були для Руданського тією основою, на якій він, при потребі, здійснював упорядкування своїх збірок для друку. Так було упорядковано три збірки:

- 1) «Нива козака Вінка Руданського», Київ, 1860.
- 2) Збірка 1861 року без титульної сторінки.
- 3) Збірка 1862 року під назвою «Копа пісень».

Жодна з названих збірок не побачила світу.

Першу збірку («Нива») київська цензура не дозволила до друку. Рукопис її досі не розшукано. Відомо лише, що рукопис «Ниви» у 1863 році був у В. Є. Стрільчевського, який з нього і переписав для себе шістьдесят співомовок. Під час перебування у Києві (1885 і 1886 року) Франко роздобув у П. Житецького збірничок Стрільчевського, прийнявши його помилково за автограф самого Руданського, і одразу ж почав публікацію на сторінках «Зорі». Рукопис же «Ниви» потрапив потім до М. Комарова, який на основі його і видав своїм коштом у Львові 1895 року перший том «Творів С. Руданського». Далі сліди автографа губляться.

Як відомо вже із вступної статті, Руданський свої поетичні твори називав *співомовками* (тобто все те, що мовить Співа — Муза), відзначаючи в них такі жанрові відгалуження: *пісні*, куди входять всі різновиди лірики; *приказки* або гумористично-сатиричні співомовки, в основі яких лежить звичайно народний анекдот; *байки-небилиці*, твори, в яких домінує баладно-фантастичний елемент, і, нарешті, *співи*, під якими автор розуміє епічні твори або поеми реально-побутового, історичного, алегоричного та фантастичного змісту.

«Бібліотека поета» має свої специфічні завдання: подати із спадщини того чи іншого поета в одному томіку все найкраще, що характеризує роль і визначає місце його в розвитку української поезії. Руданський здобув

широке визнання і ввійшов в історію літератури насамперед як талановитий майстер ліричного, гумористичного й сатиричного вірша на народнопоетичній основі, якому він до того ж намагався дати оригінальне теоретичне обґрунтування. Готуючи видання «Вибраних співомовок», ми й намагалися все це врахувати. Книга складається з п'яти розділів, розташованих в довільному порядку. Спочатку йде розділ «Пісні», очолений найпопулярнішою з пісень Руданського — «Повій, вітре, на Україну». Далі — «Приказки» і «Байки-небилиці». Закриває видання розділ «Співи».

Отже, до «Вибраних співомовок» внесено лише кращі оригінальні твори поета. Руданський-перекладач у цьому виданні не представлений зовсім.

Тексти «Вибраних співомовок» подаються за вивіреним з автографами виданням: «Степан Руданський, Твори», «Дніпро», Київ, 1965.

ПІСНІ

«Повій, вітре, на Україну...».— Вперше опубліковано в журн. «Основа», 1861, № 1, стор. 95—96.

Ти не моя.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 2, стор. 29.

Над коліскою.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1886, № 2, стор. 26 під заголовком «Пісня кріпачки над дитиною».

«Світить місяць серед неба...».— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 2, стор. 30 під заголовком «Серенада».

«Ой чому ти не літаєш...». Пісня («Гей, браття-козаки...»). Пісня («Тільки-м родилась...»).— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 4, стор. 66—67; друга — під заголовком «Пісня Хмельницького», третя — «Тільки-м родилась».

Студент.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1896, № 16, стор. 307.

Полюби мене.— Вперше опубліковано у виданні: «Співомовки С. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський, Київ, 1880.

Гей, бики! — Вперше опубліковано в журн. «Основа», 1861, № 1, стор. 95 під заголовком «Гей, гей, воли!».

«Нехай гнеться лоза...».—Вперше опубліковано під заголовком «До дуба» у виданні: «Співомовки Ст. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський, Київ, 1880.

Пісня («Голе, голе мое поле!». «Звела мене не біда...». «Згадай мене, моя мила...» — Вперше опубліковано у виданні «Співомовки С. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський, Київ, 1880.

«Не жидай мене...» — Вперше опубліковано в журн. «Основа», 1861, № 2, стор. 49—51.

Наука. — Вперше опубліковано в журн. «Правда», 1874, № 4, стор. 145—146.

«Ой ти, калино, ой ти, малино...».— Вперше опубліковано в журн. «Радянське літературознавство», 1959, № 3, стор. 113.

Сербська пісня. — Вперше опубліковано в журн. «Жовтень», 1957, № 3, стор. 90.

«Іще вчора ізвечіра...».— Вперше опубліковано в книзі: А. Кримський та М. Левченко «Нові знадобки для життєпису С. Руданського», Київ, 1929, стор. 20.

Моя смерть. — Вперше опубліковано у виданні: «Співомовки Ст. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський. Київ, 1880.

ПРИКАЗКИ

Преслів'я. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 13, стор. 300—301.

Гуменний. — Вперше опубліковано Франком за копією В. Є. Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 22, стор. 363.

Лошак. Засідатель. — Вперше опубліковано в тижневику «Русский мир», 1859, № 20. Другий твір під заголовком «Становий».

Добре торгувалось. Гусак. Чому дурні. Чи голосна церква. Де спійняли? — Опубліковано вперше за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886: першу приказку, в № 13—14, стор. 221—222; другу — в № 15—16, стор. 254; четвер-

ту — в № 18, стор. 296; третю і п'яту — в № 19, стор. 313.

Козацька міра. — Вперше опубліковано за копією В. Є. Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 19, стор. 313.

Два рабни. Циган з хроном. А не халасуй! Циган на толоці. Приказки: друга і четверта (під заголовком «Пішов циган на толоку...») вперше опубліковані в журн. «Зоря», 1893, № 14, стор. 271. Останні за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886; перша — в № 24, стор. 404; третя — в № 18, стор. 297.

Циган з конем. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 14, стор. 271 під заголовком «Без'язика коняка».

Спасибі! Що до кого. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 24, стор. 403—404.

Ікра. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 18, стор. 296—297.

Варенікі. — Вперше опубліковано в тижневику «Русский мир», 1859, № 21.

Запорожці у короля. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 13—14, стор. 220—221.

Пан і Іван в дорозі. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 1, стор. 10—11.

Перекусіть, пане! Піп на пущі. — Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. I, Львів, вид. М. Комарова, коштом видавця, 1895.

Сповідь. — Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, вид. Вас. Лукіча, 1897.

Сховалась. Піп у ризах. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1895, № 9, стор. 170. Приказка «Сховалась» під заголовком «Піп з кропилом».

Чорт. — Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. I, Львів, 1895.

Той, що над нами. — Вперше опубліковано у виданні: «Степан Руданський», Твори, Київ, Держлітвидав, 1959.

Сама учить (курка). Указ.— Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

Чи далеко до Києва?— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 11, стор. 181.

На калитку.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 4, стор. 81.

Допиталась.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 15—16, стор. 254.

Баба в церкві.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 4, стор. 81 під заголовком «Треба всюди приятеля».

Чи високо до неба.— Вперше опубліковано в тижневику «Русский мир», 1859, № 48.

Окуляри.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 15—16, стор. 253.

Еге, гай.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 8, стор. 180.

Скільки душ? Аби душа чиста.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 12, стор. 200—201.

Свиня свинею. Добра натура.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 15—16, стор. 254 та в № 11, стор. 180.

Чуприна.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 6, стор. 132.

Царі. Згуба душі. Не мої ноги. Загадки. Вовки.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886: перша приказка в № 12, стор. 200; третя—в № 17, стор. 278; четверта—в № 23, стор. 385; п'ята—в № 18, стор. 297; друга—в журн. «Зоря», 1894, № 6, стор. 131.

Страшний суд.— Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. I, Львів, 1895.

Голодний.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 14, стор. 270.

Камінний святий.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 1, стор. 10.

Піп і ксьондз.— Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

Суходольській. Ксьондзів наймит.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1894, № 11, стор. 253; № 6, стор. 131.

Пекельна смола.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 11, стор. 180—181.

Мазуру болоті.— Вперше опубліковано в журн. «Киевская Старина», 1883, № 2, стор. 473.

Крива баба. Розумний панич. Зелений пес. Лист. Слабий зуб.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря»: за 1893, № 16, стор. 311—третя приказка; за 1894, № 6, стор. 131—132—перша, № 11, стор. 253—друга, № 1, стор. 10—четверта, № 8, стор. 180—п'ята.

Тільки допечи!— Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

Глухий і губатий.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 15—16, стор. 253.

Школяр. Попович. Жалібний дяк. Вбли.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», за 1894: перша приказка і четверта в № 8, стор. 180—181; друга—в № 10, стор. 227—228; третя—в № 11, стор. 253.

Війна.— Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

Привітання.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1896, № 19, стор. 365.

Хто святий? Там її кінець. Чого люди не скажуть! Мало не ригаю.— Вперше опубліковано: першу і третю приказки у виданні «Твори Степана Руданського», т. I, Львів, 1895; другу—в журн. «Зоря», 1895, № 10, стор. 191; четверту—у виданні «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

Горох. Божі птиці. Просьба.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1896, № 19, стор. 366.

По воді піду.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 20, стор. 328.

Циганський хрест.— Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 15, стор. 290.

Холодно. Циганський наймит.— Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн.

«Зоря», 1886: в № 17, стор. 278; в № 21, стор. 350—351.

Варена сокира. Свічка. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря»: перша приказка — в № 11 (стор. 253) за 1894, друга — в № 23 (стор. 444) за 1896.

Варвара. — Вперше опубліковано в журн. «Правда», 1892, № 5, стор. 290.

Загадка. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 23, стор. 385.

Козак і король. Льоди. Черевики. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря»: за 1886, № 19, стор. 313 — другу приказку (з копії Стрільчевського); за 1894, № 10, стор. 227—228 — першу і третю.

Козацькі ксьондзи. Смерть козака. — Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. I, Львів, 1895.

Турок і мужик. Ахмет III і запорожці. Турецька кара. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря»: за 1886, № 17, стор. 278 — третю приказку (з копії Стрільчевського); за 1892, № 3, стор. 60 — другу; за 1896, № 23, стор. 446 — першу.

Господь дав. Баран. Надгорода. Печена гуска. Господар хати. Ні зле ні добре. — Вперше опубліковано у виданні: «Співомовки С. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський, Київ, 1880. Приказка «Печена гуска» під заголовком «Змисний лях».

Крамная сорочка. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 17, стор. 278.

Славная конина. Циган на сповіді. Верства. — Вперше опубліковано у виданні: «Співомовки С. Руданського». Видав Н-й Г-к Волинський, Київ, 1880.

Мошків дах. — Вперше опубліковано за копією Стрільчевського в журн. «Зоря», 1886, № 15—16, стор. 254.

Торбин брат. — Вперше опубліковано в журн. «Радянське літературознавство», 1959, № 3, стор. 113.

Гумористичні співомовки чи приказки — «Лев і пролев», «Ворона і лис» та ін. — дослідники виділяли досі

в окрему жанрову рубрику «Байок» на тій лише підставі, що в них діють тварини як певні символи людських типів і характерів. Обов'язкової для класичної байки «моралі» тут нема. Тому ми й залишаємо їх в розділі «Приказки». Для цього є історико-літературні підстави. Є. Гребінка збірку своїх байок назвав «Малоросійськими приказками» (1834).

Лев і пролев. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря», 1893, № 15, стор. 288—289.

Ворона і лис. — Опубліковано в № 14 журн. «Зоря» за 1894, стор. 321—322.

БАЙКИ-НЕБИЛИЦІ

Твори баладного типу, де обов'язковим вважався елемент фантастики, де сюжет будувався на принципі різкого зміщення реального і нереального, Руданський називав то «байками», то «небилицями». На цій підставі твори, які упорядники Руданського відносили досі до жанру балади, залишаємо в розділі «Байки-небилиці».

Вечерниці. Упир. — Вперше опубліковано в журн. «Зоря» за 1895 р.: перша — в № 17, стор. 336—337; друга — в № 18, стор. 346—347.

Тополя. Вербя. — Вперше опубліковано у виданні: «Твори Степана Руданського», т. III, Львів, 1897.

СПІВИ

Байки світовіі. — Повністю поема вперше була опублікована в журн. «Зоря», №№ 21, 22 і 23 за 1895 і №№ 1, 8, 12, 13 і 14 за 1896.

Для ознайомлення читача з характером цього незвичайного народно-апокрифічного, антицерковного твору подається перша дума («Початок світа»), опублікована в журн. «Зоря» за 1895 р., № 21, стор. 406—409; № 22, стор. 424—429.

ЗМІСТ

Руданський-поет. *Петро Колесник* 3

ПІСНІ

«Повій, вітре, на Вкраїну»	47
Ти не моя	48
Над колискою	49
«Світить місяць серед неба»	52
«Ой чому ти не літаєш»	53
Пісня (Голос «Hej, bracia opryszki!»)	54
Студент	55
Полюби мене	56
Гей, бики!	58
«Нехай гнеться лоза»	59
Пісня (Голе, голе моє поле!)	61
«Звела мене не біда»	62
«Згадай мене, мила»	64
«Не кндай мене»	64
Наука	67
«Ой ти, калино, ой ти, малино»	70
Сербська пісня	71
Іще вчора ізвечіра	73
Моя смерть	74

ПРИКАЗКИ

Преслів'я, I—III	79
Гуменний	89
Лошак	91
Засідатель	93
Добре торгувалось	94
Гусак	95
Почому дурні	96
Чи голосна церва	96
Де спійняли?	97
Козацька міра	98
Два рабини	99
Циган з хроном	100
А не халасуй!	101
Циган на толоці	102
Циган з конем	103
Спасибі!	104
Що до кого	105
Ікра	105
Варенікі	106
Запорожці у короля	108
Пан і Іван в дорозі	109
Перекусіть, пане!	114
Піп на пущі	115
Сповідь	116
Сховалась	118
Піп у ризах	119
Чорт	121
Той, що над нами	124
Сама учить (Курка)	125
Указ	126
Чи далеко до Кнєва?	127
На калитку	128
Допиталась	128

Баба в церкві	129
Чи високо до неба	130
Окуляри	131
Еге, гай	132
Скільки душ?	133
Аби душа чиста	134
Свиня свинею	134
Добра натура	135
Чуприна	136
Царі	137
Згуба душі	138
Не мої ноги	138
Загадки	139
Вовки	140
Страшний суд	141
Голодний	142
Камінний святий	142
Піп і ксьондз	143
Суходольський	144
Пекельна смола	145
Мазур у болоті	146
Крива баба	147
Розумний панич	148
Зелений пес	149
Лист	150
Слабий зуб	151
Тільки допечи!	152
Глухий і губатий	153
Школяр	154
Попович	155
Жалібний дяк	156
Вбили	157
Війна	158
Привітання	160

Хто святий?	161
Там її кінець	161
Чого люди не скажуть!	162
Мало не ригаю	163
Горох	163
Божі птиці	164
Просьба	156
По воді піду	166
Циганський хрест	167
Холодно	168
Циганський наймит	168
Варена сокира	169
Свічка	170
Варвара	171
Загадка	173
Козак і король	174
Льоди	176
Черевики	176
Козацькі ксьондзи	177
Смерть козака	178
Турок і мужик	179
Ахмет III і запорожці	180
Турецька кара	183
Господь дав	184
Баран	185
Надгорода	187
Печена гуска	188
Господар хати	189
Ні зле ні добре	189
Крамная сорочка	190
Славная конина	191
Циган на сповіді	192
Верста	193
Мошків дах	194

Торбин брат	195
Лев і пролев	197
Ворона і лис	205

БАЙКИ-НЕБИЛИЦІ

Вечерниці, I—IV	209
Упир, I—VII	214
Тополя, I—II	223
Верба	234

СПІВИ

Байки світові (уривок)	
Дума перша. Початок світа, I—XXVI	241

ПРИМІТКИ	273
--------------------	-----

РУДАНСКИЙ СТЕПАН ВАСИЛЬЕВИЧ

Поэзи

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор В. О. Підпалый. Серійне оформлення художника К. К. Калугіна. Гравюра на дереві художника С. С. Николєн-ка. Художній редактор М. П. Вуєк. Технічний редактор К. П. Лапченко. Коректор Г. В. Плацинда. Здано на вироб-ництво 28.III. 1969 р. Підписано до друку 17.VII. 1969 р. Фор-мат 70×90^{1/32}. 9 фіз.-друк. арк. + 1 вкл., 10,6 ум.-друк. арк., 10,83 обл.-вид. арк. Тираж 20 000. Зам. 6714. Ціна в оправі 46 коп. Радянський письменник, Київ, бульвар Лесі Україн-ки, 20. Одеська друкофсетна фабрика Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Дзержинського, 24.

19
JTR